

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

**TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN BELİRLENMESİNDE MEKÂNSAL
FAKTÖRLERİN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Berrak TEKGÜN

Danışman: Prof. Dr. Rüştü YAYAR

TOKAT- 2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Rüştü YAYAR danışmanlığında hazırlamış olduğum " Türkiye’de İşsizliğin Belirlenmesinde Mekânsal Faktörlerin Rolü" adlı Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../2022

Berrak TEKGÜN

JÜRİ KABUL VE ONAY

(Adınızı Soyadınızı Koyu Karakterde Yazınız) tarafından hazırlanan “Tez Konunuzu Buraya Koyu Karakterde Her Kelimenin İlk Harfı Büyük Olacak Şekilde Küçük Harflerle Yazınız” adlı tez çalışmasının savunma sınavı (Tarih Giriniz) tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği / Oy Çokluğu (Hangisi İse Seçerek Birini Yazınız) ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Anabilim Dalı/ Sanat Dalı Yazınız)’nda Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi (Hangi Program İse Seçerek Yazınız) olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Doktora tezimin başından bu yana engin bilgi birikimleri ve manevi desteklerini ile her zaman yanımda olan değerli hocalarımın katkılarını her daim hatırlayacağımı belirterek;

Doktora sürecimim tamamında ve tez çalışmamın tasarlanmasından sonuçlanmasına kadar geçen sürede benden desteğini esirgemeyen, bilgi ve deneyimiyle yönlendiren dört yıldır sabırla ve samimiyetle sorularımı cevaplayarak yol gösteren, kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Rüştü YAYAR'a, tez konusunun belirlenmesinde ve sonraki tüm aşamalarda tezimi titizlikle değerlendirerek çalışmanın amacına uygun bütünsel ve özgün olarak nihai halini almasında değerli yorum ve önerileri ile önemli katkılarda bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Osman DEMİR ve Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA'ya, teze farklı bakış açıları sunarak çalışmanın ekonometrik analizinde, modellenmesi ve yorumlanmasında yol gösteren, kıymetli katkılarda bulunarak emeğini ve bilgi birikimini hiçbir zaman esirgemeyen tüm tez sürecimde motivasyon sağlayarak desteğini her daim hissettiğim Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL'e, tez sürecimde hem kıymetli bilgileri ile bana yol gösteren hem de desteği ve inancı ile beni daima motive eden değerli hocam Prof. Dr. İlhan EROĞLU'na teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak tezimin başlangıcından bugüne kadar tüm zor zamanlarımda yanımda olup sevgi ve desteklerini esirgemeyen aileme en içten teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Türkiye’de İşsizliğin Belirlenmesinde Mekânsal Faktörlerin Rolü

Berrak TEKGÜN¹

Özet

İşsizlik, ülke genelinde olduğu kadar bölgesel düzeylerde de bir ekonomi için önlenmesi gereken ciddi bir problemdir. Hem ekonomik hem sosyal yönlerden etkilenmesi sonucu farklı düzeylerde görülen işsizlik olgusu bölgeler ve iller düzeyinde de farklılık göstermektedir. Dolayısıyla iller arasında bölgesel kümelenmeler ve ayrışmalar görülmektedir. Söz konusu durum göz önüne alındığında işsizliğin, bölgesel düzeyde önemli olduğu kadar iller düzeyinde de önemli olduğu ve iller düzeyinde de incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu da işsizlik üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

İşsizlik oranının il ve il gruplanmalarının bölgesel kümelenme desenlerini incelemek ve işsizlik oranı üzerinde etki sahibi olan parametreleri belirlemek amacıyla çalışmada Türkiye’nin 2020 yatay kesit verisi kullanılarak Düzey-3 kapsamında seksen bir ili analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışmada mekânsal ekonometrik yöntem kullanılmıştır. Uygulanan modelde bağımsız değişken olarak erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitimli nüfus oranları, mesleki eğitim, yenilik, göç ve suç değişkenleri yer almaktadır. Analiz bulgularına göre seksen bir il arasında mekânsal ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Çalışmada açıklayıcı değişkenin mekânsal dağılım deseni incelenmiştir ve işsizlik oranının Türkiye’nin Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yoğun kümelenme gösterdiği gözlenmiştir.

Bu kapsamda, yapılan test sonuçlarına göre mekânsal gecikme modeli (SAR) kabul edilmiştir. Modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerin incelendiği mekânsal regresyon sonucunda; erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı ve istihdamın tarım sektöründeki payının artması işsizliği azaltıcı yönde istatistiki olarak anlamlı ve negatif ilişkisi görülürken, mesleki eğitim değişkeni ise istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkili olarak elde edilmiştir. Eğitimli nüfus oranı, yenilik, göç ve suç değişkeninin ise işsizliği azaltmada bir etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Türkiye, Mekânsal Ekonometrik Analiz, Mekânsal Komşuluk İlişkileri, Mekânsal Ağırlıklandırma

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye
tekgunberrak@gmail.com

The Role of Spatial Factors in Determining Unemployment in Turkey

Berrak TEKGÜN

Abstract

Unemployment is a serious problem that must be prevented for an economy at regional as well as national level. The unemployment seen at different levels, as a result of affected by economic and social aspects, also varies at the level of regions and provinces. Therefore, regional clusters and decompositions are observed between provinces. Given the situation, it reveals the necessity of examining unemployment at the provincial level as important at the regional level and states the importance of determining factors effective on unemployment.

It is aimed to examine the regional clustering patterns of the unemployment rate by province and province grouping and to determine the parameters that have an effect on the unemployment rate. In the study, eighty-one provinces of Turkey were analyzed within the scope of Level-3, using 2020 cross-sectional data.

In this context, the spatial econometric method was used in the study. In the model applied, there are male labor force participation rate, female labor force participation rate, the share of employment in the agricultural sector, educated population ratios, vocational training, innovation, immigration and crime variables as independent variables. According to the analysis findings, the existence of a spatial relationship between eighty-one provinces was determined. In the study, the spatial distribution pattern of the explanatory variable was examined and it was observed that the unemployment rate showed dense clustering in Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia regions of Turkey.

In this context, the spatial delay model (SAR) was adopted according to the test results. As a result of the spatial regression in which the explanatory variables in the model were examined; statistically significant and negative correlations were found between the male labor force participation rate, female labor force participation rate and the share of employment in the agricultural sector in the direction of reducing unemployment. The vocational training variable was obtained as statistically significant and positive in relation. The trained population ratio has not been achieved in reducing the unemployment of innovation, migration and crime variable.

Anahtar Kelimeler: Unemployment, Turkey, Spatial Econometric Analysis, Spatial Neighborhood Relations, Spatial Weighting

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
İŞSİZLİĞİN TEORİK ÇERÇEVESİ	4
1.1. İŞSİZLİK KAVRAMI	4
1.2. İŞSİZLİĞİN İKTİSAT OKULLARINA GÖRE YORUMU	6
1.2.1. Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	6
1.2.2. Neo-Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	7
1.2.3. Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	8
1.2.4. Monetarist Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	11
1.2.5. Yeni Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu.....	13
1.2.6. Yeni Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	15
1.3. İŞSİZLİK TÜRLERİ.....	16
1.3.1. İstihdam Özelliklerine Göre İşsizlik.....	17
1.3.1.1. Gizli İşsizlik.....	17
1.3.1.2. Açık İşsizlik.....	18
1.3.1.2.1. Friksiyonel (Geçici) İşsizlik.....	18

1.3.1.2.2. Mevsimsel İşsizlik	19
1.3.1.2.3. Yapısal İşsizlik.....	20
1.3.1.2.4. Konjonktürel İşsizlik.....	21
1.3.1.2.5. Teknolojik İşsizlik	22
1.3.1.2.6. Doğal İşsizlik	23
1.3.2. Sürelerine Göre İşsizlik	25
1.3.2.1. Uzun Süreli İşsizlik	25
1.3.2.2. Kısa Süreli İşsizlik.....	25
1.3.3. Çalışma İsteğine Göre İşsizlik.....	26
1.3.3.1. İrادی İşsizlik	26
1.3.3.2. Gayri İrادی İşsizlik	26
1.4. BEVERIDGE EĞRİSİ	26
1.5. İŞSİZLİĞİN NEDENLERİ.....	28
1.5.1. Etkin Olmayan Ücret.....	29
1.5.2. Sendikal Pazarlıklardaki Dengesizlikler	30
1.5.3. Asgari Ücretin Yüksek Belirlenmesi.....	30
1.5.4. Kamu ve İstikrar Politikalarındaki Etkinsizlik	31
1.5.5. Sermaye Yetersizliği ve Sermaye Yoğun Üretim	32
1.5.6. Ekonomik Krizler	32
1.5.7. Eğitimde Düşüklük.....	33
1.5.8. Göç	33
1.5.9. Net İhracatta Azalma.....	34
1.5.10. Yapısal İşsizliğin Ortaya Çıkması	34
1.5.11. Nüfusun Hızlı Artması	35
1.5.12. İçerdekiler-Dışardakiler Olgusu	36

1.5.13. Teknolojik Geri Kalma.....	36
1.5.14. Kayıt Dışı İstihdam	37
1.5.15. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri.....	37
1.5.16. Vasıfsızlık ve Verimsizlik	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK	39
2.1. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN DÖNEMLERE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	39
2.1.1. 1923-1960 Dönemi Türkiye’de İşsizlik	40
2.1.2. 1960-1980 Dönemi Türkiye’de İşsizlik	49
2.1.3. 1980-2000 Dönemi Türkiye’de İşsizlik	53
2.1.4. 2001 Sonrası Türkiye’de İşsizlik.....	56
2.2. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN BOYUTU	63
2.2.1. Demografik Değişkenlere Göre İşsizlik	63
2.2.2. Meslek Gruplarına Göre İşsizlik	70
2.2.3. Coğrafi Bölgelere Göre İşsizlik.....	72
2.3. İŞSİZLİĞİN ALT BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI.....	76
2.4. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİKLE MÜCADELE POLİTİKALARI	79
2.4.1. Maliye Politikası.....	80
2.4.2. Para Politikası.....	81
2.4.3. Gelirler Politikası	82
2.4.4. Aktif İstihdam Politikaları.....	83
2.4.4.1. Kalkınma Planları	84
2.4.4.2. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları.....	85
2.4.4.3. Mesleki Eğitim Hizmetleri	85
2.4.4.4. Kamunun İşe Yerleştirmedeki Danışmanlık Hizmetleri	86

2.4.4.5. Tazminatlar	86
2.4.4.6. Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları	86
2.4.5. Pasif İstihdam Politikaları	87
2.4.5.1. İşsizlik Sigortası	87
2.4.5.2. İşsizlik Yardımı	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	89
MEKANSAL EKONOMETRİ	89
3.1. İŞSİZLİKTE MEKANSALLIK İLİŞKİSİ/ETKİSİ	89
3.2. MEKÂNSAL EKONOMETRİ YAKLAŞIMI	91
3.2.1. Mekânsal Bağımlılık (Otokorelasyon)	94
3.2.2. Mekânsal Değişkenlik (Heterojenlik)	97
3.3. MEKÂNSAL AĞIRLIKLANDIRMA	98
3.3.1. Sınırdışlığa Bağlı Ağırlıklar	99
3.3.2. Uzaklığa Bağlı Ağırlıklar	101
3.4. SPESİFİKASYON TESTLERİ (Mekânsal Bağımlılık Belirleme Testleri)	102
3.4.1. Moran I İstatistiği	103
3.4.2. Kelejian ve Robinson (KR) Testi	104
3.4.3. ML (Maksimum Olabilirlik-Maximum Likelihood) Temelli Testler	105
3.5. MEKÂNSAL REGRESYON MODELLERİ	106
3.5.1. Mekânsal Gecikmeli Model (SAR)	107
3.5.2. Mekânsal Hata Modeli (SEM)	109
3.5.3. Mekânsal Durbin Modeli (SDM)	110
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	112
TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN MEKANSAL EKONOMETRİK ANALİZİ	112
4.1. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI	112

4.2. LİTERATÜR TARAMASI.....	117
4.3. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER	122
4.4. ARAŞTIRMA BULGULARI	123
4.4.1. Değişkenlerin Dağılım Haritaları.....	123
4.4.2. Moran I Dağılım Diyagramı	136
4.4.3. Değişkenlerin LISA Haritaları	139
4.4.4. Klasik Regresyon Model (EKK) Sonuçları.....	141
4.4.5. Mekânsal Bağımlılık Test Sonuçları	143
4.4.6. Mekânsal Hata Modeli (SEM) Tahmin Sonuçları.....	144
4.4.7. Mekânsal Gecikme Modeli (SAR) Tahmin Sonuçları	145
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	151
KAYNAKLAR	154

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1923-1960 Döneminde İşsizlik Oranları	47
Tablo 2: 1960-1980 Döneminde İşsizlik Oranları	51
Tablo 3: 1980-2000 Döneminde İşsizlik Oranları	55
Tablo 4: 2000'den Günümüze İşsizlik Oranları	62
Tablo 5: Yaş ve Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%)	65
Tablo 6: Eğitim Durumuna Göre İş Gücüne Katılım Oranı (%)	68
Tablo 7: Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları (%).....	69
Tablo 8: Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%)	69
Tablo 9: İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	71
Tablo 10: Aranılan Meslek Grubuna Göre İşsizler (+15 Bin kişi) ve Oranları	72
Tablo 11: İBBS1 İşsizlik Oranları (15+), (Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Orta Anadolu, Batı Anadolu, Akdeniz), (%)	74
Tablo 12: İBBS1 İşsizlik Oranları (15+), (Ege, İstanbul, Batı Marmara, Doğu Marmara, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz), (%).....	75
Tablo 13: Türkiye'nin Düzey 2 İşsizlik Oranları.....	77
Tablo 14: Çalışmada Yer Alan Değişkenler	123
Tablo 15: LISA Haritası	139
Tablo 16: En Küçük Kareler (EKK) Tahmin Sonuçları	141
Tablo 17: Mekânsal Bağımlılık test Sonuçları	143
Tablo 18: Mekânsal Gecikme Modeli (SAR) Tahmin Sonuçları	145

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Beveridge Eğrisi	27
Şekil 2: Pozitif Otokorelasyon	95
Şekil 3: Negatif Otokorelasyon.....	95
Şekil 4: Kale Komşuluğu, Fil Komşuluğu, Vezir Komşuluğu	100
Şekil 5: İşsizlik Oranının Mekânsal Dağılımı.....	124
Şekil 6: Erkeklerin İşgücüne Katılımının Mekânsal Dağılımı.....	127
Şekil 7: Kadınların İşgücüne Katılımının Mekânsal Dağılımı	128
Şekil 8: İstihdamın Tarım Sektöründeki Payının Mekânsal Dağılımı	129
Şekil 9: Eğitimli Nüfus Oranının Mekânsal Dağılımı	130
Şekil 10: Mesleki Eğitimin Mekânsal Dağılımı	131
Şekil 11: Yeniliğin Mekânsal Dağılımı	132
Şekil 12: Net Göçün Mekânsal Dağılımı	133
Şekil 13: Suçun Mekânsal Dağılımı	135
Şekil 14: Moran Dağılım Diyagramı	136
Şekil 15: İşsizlik Oranının Moran I Saçılım Diyagramı	138

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1923-1960 Yılları Arasındaki İşsizlik Oranı	48
Grafik 2: 1961-1980 Yılları arasındaki İşsizlik Oranı	52
Grafik 3: 1981-2000 Yıllar Arasındaki İşsizlik Oranı	56
Grafik 4: 2000-2021 Yılları Arasındaki İşsizlik Oranı	62

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIC	Akaike Information Criterion (Akaike Bilgi Kriteri)
EKK	En Küçük Kareler
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
GAP	Güney Doğu Anadolu Projesi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İBBS	Türkiye Bölge Birimleri Sınıflaması
İİBK	İş ve İşçi Bulma Kurumu
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
LM	Lagrange Multiplier (Lagrange Çarpanı)
LISA	Local Indicators of Spatial Association
ML	Maximum Likelihood (Maksimum Olabilirlik)
NAIRU	Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment
NUTS	Avrupa Birliği Ülkelerinin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması İçinde Türkiye Sınıflandırması
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SAR	Spatial Autoregressive Model (Mekansal Gecikme Modeli)
SEM	Spatial Error Model (Mekansal Hata Modeli)
SC	Schwarz Criterion (Schwarz Kriteri)
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Günümüz ekonomilerinde gelişmişlik seviyesi her ne olursa olsun işsizlik olgusu gerek ekonomik gerek sosyal yönlerden toplumların kontrol altına almaya çalıştığı sorunların başında yer almaktadır. İşsizlik, en öz ifadeyle istihdama katılma isteğinde ve gücünde olan bireylerin herhangi bir işte çalışma imkânı bulamaması olarak ifade edilmektedir. Söz konusu problem, ülkelere ya da ülke içinde de bölgelere ve illere göre çeşitlilik arz etmektedir. İşsizlik, bir ülkenin üretim kaybına sebep olmasının yanında insanları da yoksulluğa sürüklemektedir. Üstelik yoksullaşma ile hem bireysel hem de toplumsal olarak yüksek maliyet de oluşturmaktadır. Aynı zamanda sosyal ve psikolojik yönden de bireyleri olumsuz olarak etkilemektedir. Söz konusu durum, nasıl ki her ülke içi farklılık gösteriyorsa, ülke içinde de her bölge ve il için de farklılık göstermektedir. Bölgesel gelişmişlik ve az gelişmişlik seviyeleri işsizliğin en önemli belirleyicileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, işsizlik iller düzeyinde incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü, iş gücü talebinin ülke içerisinde iller bazında dağılımı, işgücünün yoğun olduğu bölgelerin kalkınmasında ciddi bir rol oynamaktadır. İşgücüne olan talep ise sanayi bölgelerinin, turizmin ya da tarım gibi sektörlerin geliştiği şehirlere göre çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla, bu kümelenmeler de iş gücünün canlı olduğu yerlerde il kümelenmelerine yol açarak ülke genelinde farklı dağılım göstermelerine neden olmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de işsizliği etkileyebileceği düşünülen değişkenler mekânsal ekonometri yaklaşımı kullanılarak GeoDa paket programında analiz edilmiştir. Böylece, geleneksel ekonometri ile göz ardı edilmiş olan mekânsal etkinin göz önüne alındığı modeller kullanılmıştır. Bu sayede, bir ilin işsizliğinin artmasında o ile komşu olan bir ilin yarattığı mekânsal bağımlılıktan nasıl etkilendiği hakkında çıkarımda bulunmamıza olanak tanımaktadır. Nitekim, işsizliğin yüksek olduğu illerin ya da işsizliğin düşük olduğu illerin çevresinde bulunan illerle mekânsal etkisi incelenebilmektedir. Söz konusu mekânsal etki içinde mekânsal bağımlılığı ve mekânsal etkileşimi barındırmaktadır. Mekânsal bağımlılık Tobler (1970)’in temel coğrafya kanununda belirttiği gibi yakın olan şeylerin uzak olanlara göre daha çok ilişkili olduğu ilkesine dayanmakta iken Anselin (1988) ise mekânsal etki ve coğrafi komşuluk ilişkilerini bir regresyon modeli içinde analiz etmiştir ve böylece mekânsal

ekonometri literatürünün gelişerek günümüzde yaygın olarak kullanılmasında bir yapı taşı olmuştur.

Çalışmanın amacı modelde bağımlı değişken olarak yer alan işsizlik oranına mekânsal bir boyut kazandırmaktır. Bu kapsamda açıklayıcı değişken olarak; erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitilmiş nüfus oranları, mesleki eğitim, yenilik, göç ve suç değişkenleri yer almaktadır. Önceki dönemlerde küresel bir sorun olmasının getirdiği popülerlikle oldukça fazla işsizlik üzerinde ekonometrik analizlerin yapıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bu çalışmanın özgün yönü hem işsizlik oranı üzerinde etki gücü olabileceği düşünülen değişkenlerin çeşitliliği hem de 2020 verilerinin kullanılmasıdır. Uygulamada kullanılan veriler ile öncelikle En Küçük Kareler (EKK) yöntemi uygulanmıştır ardından Mekânsal Gecikmeli Model (SAR) ve Mekânsal Hata Modeli (SEM) sınanarak en uygun model seçilmiştir. Böylece, SAR yöntemi ile illerin işsizlik oranının hem modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerden nasıl ve ne yönlü etkilendiği hem de mekânsal olarak komşuluk ilişkisinde olduğu illerin de işsizlik oranından etkilenebileceği savı test edilebilmektedir. SEM yöntemi ile de işsizlik oranını komşu illerde göz ardı edilmiş yani modele dahil edilmemiş olan parametrelerin hata terimleri yoluyla etkilenebileceği savı test edilebilmektedir. Böylece mekânsal modeller sonucu elde edilen sapmasız ve tutarlı sonuçlarla mekânsal etkiden arındırılmış yansız katsayılarla ulaşmak amaçlanmaktadır.

Bu bilgiler ışığında çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, işsizlik kavramının teorik çerçevesi incelenmektedir. Bu kapsamda, işsizliğin iktisat okullarına göre yorumları, işsizlik türleri, Beveridge Eğrisi ve işsizliğin nedenleri incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye’de işsizlik olgusu incelenmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de işsizliğin dönemlere göre değerlendirilmesi, Türkiye’de işsizliğin boyutu, Türkiye’de işsizliğin alt bölgelere göre dağılımı ve işsizlikle mücadele politikaları incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, mekânsal ekonometrik yöntem incelenmektedir. Bu kapsamda ilk olarak işsizlik ve mekansallık ilişkisine değinilmiştir. Ardından

mekânsal ekonometri yaklaşımı, mekânsal ağırlıklandırma, spesifikasyon yani belirleme testleri ve mekânsal regresyon modelleri incelenmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Türkiye’de işsizliğin mekânsal analizi incelenmektedir. Bu çerçevede, tezin amacı ve önemi başta olmak üzere literatür taraması, veri seti ve değişkenler, araştırma bulguları incelenmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında, anlamlı çıkan değişkenler değerlendirilmektedir. Böylece, il ya da il kümelenmelerinin görüldüğü bölgelerde işsizliğin azalmasına katkıda bulunacak politika önerilerinin uygulanmasına yardımcı olabileceği beklenmektedir. Çalışma bu noktada, literatüre katkı sağlayarak, iktisadi politika yapıcılara ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞSİZLİĞİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. İŞSİZLİK KAVRAMI

Dünya ülkeleri içerisinde pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grubunun güncel ve bir o kadar da önemli sorunu, işsizlikle mücadele olmaktadır. İşsizlik; ülkeler ve bireyler için çeşitli ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutları bulunan komplike bir kavramdır. Farklı dönemlerin ekonomik ve sosyal koşulları nezdinde işsizliği açıklayan çeşitli tanımlamalar da yer almaktadır. Bu bölümde, işsizlik kavramı detaylı olarak açıklanarak işsizlik türleri ve iktisat okullarına göre işsizliğin yorumlarına değinilerek ardından işsizliğin nedenleri incelenmiştir.

İşsizlik kavramının 1800'lü yıllardaki tanımı, belirli bir alanda yeteneği olmaması ya da çevresiyle uyumlu olamaması sebebiyle meslek edinememiş kişilere denilmekte ve bu durum da tümüyle kişinin kendi sorunundan kaynaklı olduğu belirtilmektedir (Bayrakdar ve İncekara, 2013, s. 16).

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomilerin devlet müdahalesi ile beraber tam istihdam seviyesine erişeceği düşüncesi temelinde gelişen Keynesyen görüşün ortaya çıkmasıyla beraber ülkeler istihdam edebilecek tüm bireyleri iş alanlarına dahil etmek amacıyla tam istihdam politikaları görülmeye başlanmıştır. Buradaki gaye ulaşılması zor bir hedef olmakla beraber ülke içerisindeki çalışma gücüne sahip olan bütün işgücünü istihdam edebilmektir. Fakat ekonomiler çalışma isteğinde olan her birey için emek talebi oluşturabilecek bir ekonomik yapıya sahip değildir dolayısıyla işgücü arzı, işgücü talebini aşmakta ve bu fazlalık ise hem ekonomiyi hem de sosyal yönden bireylerin aktif yaşamını etkileyen komplike bir yapı haline getirmektedir (Kapar, 2005, s. 25-38).

Günümüzde artık işsizlik farklı şekillerde de tanımlanmaktadır. İktisat bilimindeki temel anlamıyla işsizlik, ülke içerisindeki işgücü ile istihdam arasında meydana gelen fark olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla, bu durum da aslında emek arzının, emek talebinden fazla olmasından ya da başka bir ifadeyle emek talebinin emek arzına göre eksikliğinden meydana gelmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hane halkı işgücü anketlerinde yer alan işsizlik tanımı; referans döneminde istihdam durumunda olmayan ve bununla beraber son 3 ay içerisinde herhangi bir iş arama

kanalını kullanmış aynı zamanda 15 gün içerisinde iş başı yapabilecek bireyler olarak tanımlamıştır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 26-28).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından belirtilen tanıma göre ise aynı anda işinin olmaması, iş arıyor olması ve işe başlamaya hazır kişiler olması gibi 3 unsur ön plana çıkmaktadır bunun yanı sıra daha detaylı belirterek; iş sözleşmesinin bitmesi sebebiyle istihdama müsait iş arayan kişiler, ayrıca bağımlı bir statüde yer almayan istihdama elverişli emekli olmasına rağmen çalışabilecek güce sahip kişiler ve şahsına herhangi bir ödeme yapılmaksızın süresiz olarak işten çıkarılan belirli yaş grubu içerisinde bulunan kişilerin tümü işsiz olarak tanımlanmaktadır (Serter, 1993, s. 7-8).

Bir ülkedeki işgücünü oluşturan bireyler ister çalışsın ister çalışmasın yalnızca ekonomik bir gösterge olarak değerlendirilmemektedir. Bireyler aktif yaşamın temel bir parçasıdır. Ekonominin işleyişinin anlatıldığı temel döngüde bu oldukça açık ifade edilmiştir. Faktör piyasaları ve mal piyasalarının yer aldığı döngü hane halkı ile firmalar arasında gerçekleşmektedir ve sürekli bir değiş tokuş yoluyla ekonomik işleyiş sağlanmaktadır. Bütün ekonomilerin temel gayesi mevcut olan kıt kaynakları kullanarak maksimum mal ve hizmet üretimi sağlayabilmektir. Fakat bu faktörler tam ve etkin olarak kullanılmadığı zaman ülkeler sahip olduğu üretim faktörlerini yeterince ve doğru alanlarda değerlendirememiş anlamı taşımaktadır. Bu durum ise genel olarak bakıldığında, ülkedeki işgücünün kullanılmadığını ve dolayısıyla üretimin de daha az gerçekleştirildiğini bunun akabinde de gelir sağlayamayan toplumun üretilenleri de tüketemediğini göstermektedir (Biçerli, 2019, s. 397-399).

İşsizlik artık günümüz ekonomilerinin gelişmiş ya da gelişmekte olması fark etmeksizin hem sanayileşmiş hem de sanayileşmekte olan çoğu toplumun mücadele etmek zorunda kaldığı önemli sorunların başında gelmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerde işsizlik emek talebindeki yetersizlik olarak açıklanırken gelişmekte olan ülkelerde ise mevcut ülkenin ekonomik yapısı olarak açıklansa da yalnızca ülkelere göre değişik nedenlerle ifade edilmiş, temelde birçok ülkenin temel problemidir. Bu ise ülkelerde ekonomik ve sosyal sorunları beraberinde getirmektedir ve kontrol altına alınamadığı takdirde hem milli gelirde azalmaya, gelir dağılımında dengesizliklere hem de devletlere sosyal yükler yüklemektedir. Ülkeler ekonomik ve sosyal iyileşme amacıyla işsizliği azaltıcı politikalar uygulamaktadır bu aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik seviyesini de belirleyen bir etmen olması sebebiyle her açıdan büyük önem

taşımaktadır. Güncel ekonomilerin birçoğunda, gelişmiş ekonomiler de dahil olmak üzere işsizlik temel ve kalıcı çözümü üretilmemiş bir olgudur. Gelecek dönemlerde de global düzeyde varlığını sürdüreceği kaçınılmazdır ve dolayısıyla yapısal ve yaygınlığını sürdürmeye de devam edecektir (Kara Öztürk, 2015, s. 25-26).

1.2. İŞSİZLİĞİN İKTİSAT OKULLARINA GÖRE YORUMU

İktisadi düşüncelerde, işsizliğin ortaya çıkışını, nedenlerini, piyasa sistemini, piyasalara müdahale edilmesi ve piyasaların nasıl dengeye geleceği hususunda birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Her bir yaklaşım da kendi içinde farklılaşan çözüm önerileri sunmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 30).

Bu durum, tarihsel süreç boyunca sosyal ve ekonomik olayların dönemler itibarıyla farklılaşması sebebiyledir. Nasıl ki, 1929 Büyük Buhran ile Klasik teoriler yetersiz kalmış ve Keynesyen teorinin doğmasına yol açmışsa, 1973 de yaşana krizle beraber stagflasyon olgusuna çözüm getirmede yetersiz kalan Keynesyen ekolün çöküşe uğraması zaman içerisinde yerini yeni çözüm önerilerine ve yorumlara bırakmıştır (Gündoğan ve Biçerli, 2003, s. 204).

1.2.1. Klasik Yaklaşım Göre İşsizlik Olgusu

Klasik düşüncenin hakimiyeti 1776 yılında Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabı ile başlamıştır. Klasik düşünce ile işsizlik kavramının ve uygulanan politikalar iktisat biliminde önem kazanmıştır. Klasik iktisadi düşünceye Smith yanında destek veren diğer düşünürler ise Thomas Malthus, David Ricardo, John Sturat Mill, Jean Baptiste Say olmaktadır (Tunay, 2007, s. 156).

Klasik yaklaşımda işsizlikle ilgili temeller mikro analiz temellerinde gelişmiştir. Bu temeller Say Yasası bağlantılarına dayanmaktadır. Klasik görüşe göre, mevcut piyasa yapısına uygulanacak her müdahalenin hem ücretlerde hem de fiyatlardaki esnek mekanizmayı bozacağını ve bunun da işsizliğe yol açacağını savunmaktadır. Nitekim piyasaya eğer devlet, sendika ve monopol yapılar etki etmezse piyasa kendiliğinden dengesine ulaşacaktır. Dolayısıyla böyle bir ekonomik yapıdaki işsizlik türü ise iradi (isteğe bağlı) veya friksiyonel (geçici) işsizlik olmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 30).

İradi ya da friksiyonel işsizlik dışında ekonomide meydana gelebilecek işsizliği ise kişisel tercihler nedeniyle olduğu düşüncesi ile gönüllü işsizlik olarak

nitelendirmişlerdir. Yani kişinin rasyonel tercihte bulunarak ücret ve boş zaman ilişkisini yöneterek çalışmama kararı aldığı fikrini savunmaktadırlar (Ardıç ve Yılmaz, 2011, s. 1-2).

Ekonomide bahsedilen bu ekonomik düzen Say'ın Mahreçler Yasası yani "her arz kendi talebini yaratır" düşüncesine dayanmaktadır. Bu kanuna göre, malların üretim aşamasında kullanılan faktörler mevcut mal bedeli kadar gelir sağlamaktadır dolayısıyla her bir mal üretimi ise o üretim faktörlerini satın alma gücünü de beraberinde getirmektedir. Bu da demektir ki, arz edilen her mal kadar piyasada talep oluşmaktadır. Piyasa dengesinin bu şekilde meydana geldiğini düşünen klasik düşünürler ise kuşkusuz arz fazlası ya da talep yetersizliği ile karşı karşıya gelinmeyeceğini ve piyasa dengesinin sağlanacağını ileri sürmektedir dolayısıyla böyle bir ekonomide dengesizlik de ücret yükselmesine dayandırılmaktadır. İşsiz kalan kişilerin düşük ücrete razı olacağını ve piyasanın yeniden dengeye geleceğini savunmaktadır (Koray, 2000, s. 231).

Bunun yanı sıra, Klasik ekolde piyasa yapısına müdahalede bulunacak her türlü sendika, kartel, monopol, devlet yapılarını reddetmektedirler. Çünkü ücret ve fiyat esnekliğini dengesizleştireceğini savunmaktadırlar. Bunlar dışında ekonominin tam istihdamda olacağı düşüncesi hakimdir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 33).

1.2.2. Neo-Klasik Yaklaşım Göre İşsizlik Olgusu

Neo-klasik yaklaşım, 1870'lere geldiği dönemde Carl Menger, William Stanley Jevons ve Leon Walras'ın bağımsız bir şekilde ortaya koyduğu eserler sonrasında doğmuştur. Hâkim düşünce de esasında bir Klasik ekol görüşüne sahiptir sadece 1870 yıllarındaki Klasik iktisatçılara verilen yeni dönem bir isimdir. Farklı noktalarına değinecek olursak, bu esasında metodoloji ile ilgilidir. Bu dönemdeki iktisatçıların çalışmalarındaki temel görüş marjinal kavramını iktisat literatürüne kazandırmıştır. Marjinal kavramını çalışmalarında dahil eden iktisatçılar, bir malın değerinin emek ya da maliyetle değil, marjinal fayda ile ölçüldüğünü savunmuşlardır (Ardıç ve Yılmaz, 2011, s. 26).

Neo-klasik yaklaşım da Klasik düşüncenin devamı olduğu üzere mevcut piyasa görüşleri de benzer şekillenmiştir. Devlet müdahalesinin olmadığı bir piyasada herhangi bir işsizliğin de görülmeyeceği düşüncesi hakimdir. Nitekim neo-klasik görüşte de işsizlik olgusu iradidir. Bunun altında yatan sebep ise tam istihdam ve işgücü hareketliliği varsayımıdır. Yine benzer şekilde esnek ücret ve fiyatlandırma neticesinde

denge ücret düzeyinin de emek arz ve talebinin kesişim bölgesinde meydana gelmesi de burada görülmektedir. Bu denge ücret düzeyi aynı zamanda piyasayı temizleyen ücret olarak da nitelendirilmiştir. Dolayısıyla mevcut teoride, denge ücret düzeyinde de bir işsizlik olmamaktadır. Dengeden sapma meydana gelirse eğer yeniden denge oluşana kadarki süreçte friksiyonel işsizlik görülecektir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005, s. 406).

Neo-klasik yaklaşımda da işsizliğe yönelik görüşler keza klasik iktisatta olduğu gibidir. İşsizliği azaltma amacıyla uygulanacak bir politikanın işsizliği azaltmayacağını hatta yatırımların azalmasına, işçilerin çıkarılmasına ve fiyatlarda artışa neden olduğundan dolayı neo-klasik görüşte işsizlikle mücadele için piyasanın kendi haline bırakılması ileri sürülmektedir (Koray, 2008, s. 231).

Nitekim, Klasik ve Neo-klasik ekolün varsayımları 1920'lerin sonlarına yaklaşıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan ve "Büyük Buhran" olarak adlandırılan ekonomik kriz nedeniyle çöküşe uğramıştır. Büyük Buhran öncelikle finans sektöründe meydana gelmiş ve daha sonra reel sektörlere de yayılmaya devam etmiştir. Bu süreçte, çok sayıda şirket iflas etmiş, milyonlarca kişi işsiz kalmıştır ve ekonomi kendi haline bırakılmasına rağmen dengeye gelememiş ve canlanamamıştır. Tüm bu yaşananlar, klasik ve neo-klasik düşünceye olan inancın yıkılmasına yol açmıştır ve sonrasında 1929 ekonomik buhranına getirdiği önermelerle Keynesyen görüşe yerini bırakmıştır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 36).

1.2.3. Keynesyen Yaklaşım Göre İşsizlik Olgusu

Neo-klasik yaklaşım 1930'lu yıllara kadar kabul görmüştür ancak 1929 Büyük Buhran dönemi ile dünya ekonomisinin karşılaştığı durumu, yaşanan işsizliği açıklamada klasik ve neo-klasik ekol görüşleri yetersiz kalmıştır. 1936 yılına gelindiğinde ise John Maynard Keynes'in "İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi" isimli kitabı ile Keynesyen bakış açısı doğmuştur (Işığışok, 2014, s. 105).

Keynes, piyasanın doğal dengesinin yani görünmez elin başarısız olduğunu dile getirerek Klasik yaklaşımın görüşlerini katı bir şekilde reddetmiştir. Piyasadaki görünmez elin yerini, devletin görünür elinin devralması gerektiğini ve devletin etkinliğini savunmuştur. Bu görüşü ile iktisat literatüründe "Keynesyen Devrim" olarak yerini almıştır (Bilgili, 2011, s. 109).

Keynes'in ekonomi üzerindeki çalışmaları, işsizlik, enflasyon ve durgunluk olgularına sebep olan toplam yurtiçi üretiminin satın alma miktarı üzerindeki dalgalanmalar üzerine odaklıdır. Keynes, ekonomide eksik istihdamın varlığını savunmaktadır. Bir ekonominin eksik istihdamdan çıkmasının yolu ise toplam talebin artırılarak ekonominin durgun dönemden çıkmasına bağlamaktadır (Göktaş Yılmaz, 2005, s. 65-66).

Ekonomik durgunlukla mücadele konusunda ise Keynes'in görüşü, devletin uygulayacağı para ve maliye politikalarıdır. Sonraki yıllarda bu görüş Keynesyen yaklaşım olarak adlandırılmıştır. Bu politika önerilerinin temelinde ise talebi artırma bakış açısı yatmaktadır ve faiz, yatırım ve sermayenin marjinal etkinliği ile açıklamaktadır. Bu noktada Keynes, Klasik görüşteki ekonomide denge konusundan uzaklaşmamıştır ancak bu konuya makro ekonomik politikalarla önerilerde bulunmuştur. Nitekim, Keynes, Klasik görüşün mikro temellerine dayanan teorilerini ekonomiyi açıklamada yetersiz olduğunu ileri sürerek mevcut iktisat anlayışının makro temellerini geliştirmiştir (Koray, 2008, s. 232).

Keynes bu durumu şöyle açıklamıştır, ekonomideki istihdam ve üretim seviyeleri toplam talep yoğunluğuna bağlıdır. Bu bağlamda, toplam talepte oluşacak bir artış, istihdam ve üretim seviyesinde artışa neden olacaktır ve bu tam istihdam seviyesine ulaşmaya kadar devam edecektir. Ancak, toplam talep yeteri düzeyde olduğu bir ekonomide işsizlik seviyesi artmasına rağmen, tam istihdamdaki bir ekonomide ise toplam talebin artması enflasyona yol açmaktadır. Bu sebeple, toplam talep işsizlik yaratmadan maksimum üretim sağlayacak şekilde yönlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Tüm bu toplam talebi etkileyen faktörler ise kamusal gider ve vergiler kaynaklı olduğundan dolayı da işsizliği ve ekonomik istikrarsızlığı önlemede de önemli birer araç olduğunu düşünmektedir (Yılmaz Uçan, 2017, s. 27).

Keynes'in klasiklerden ayrıldığı başka bir nokta ise ücretlerin esnek olmadığını savunmasıdır. Ekonomide ücretler aşağı yönde katıdır ve bu sebeple de gayri iradi işsizlik de var olmaktadır. Ayrıca, ekonomide fiyat ve ücretler tam esnek olması durumunda dahi işsizliğin görülebileceğini bunun sebebi olarak da emek arz ve talebinin ilişkili olmasına bağlamıştır. Yani mal piyasasında oluşabilecek bir

dengeşizliğin emek piyasasına da yansıyarak işsizliğe neden olacağını ileri sürmüştür (Lordoğlu ve Törüner, 1991, s. 201).

Keynes'in bu görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, ekonominin tam istihdam düzeyinde olmadığını, daima eksik istihdam ve âtil kapasiteye sahip olacağını savunmuştur. Yani hem emek piyasasında hem de mal piyasasında kendiliğinden bir denge oluşmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Zira Keynes'e göre emek piyasasında bir bireyin cari ücret seviyesinde çalışmak istemesine rağmen iş bulamayacağı görüşündedir. Bu bakış açısıyla Keynes, ekonomide gayri iradi yani gönüllü olmayan işsizliğe vurgu yapmıştır (Gündoğan ve Biçerli, 2003, s. 204).

Keynes, işsizlik hakkındaki görüşlerini dile getirirken, sendikalar, toplu pazarlık gibi faktörleri ekonomik analizlerinde göz önünde bulundurmuş ve eksik istihdam koşullarında gayri iradi işsizliğin varlığına dikkat çekmiştir (Keynes, 2018, s. 14).

Nitekim Keynes'in Klasik görüşten ayrılmasının iki temel farklı görüşe dayandığı açıkça görülmektedir. İlk olarak, bireylerin çalışmaya istekli olmasına rağmen mevcut ücretle istihdam edememesi ve dolayısıyla gayri iradi işsizliğin görülmesidir. İkincisi ise, devletlerin ciddi para ve maliye politikaları ile müdahaleleri sonucunda piyasalardaki istihdam üzerinde etki gücüne sahip olmasıdır (Romer, 1993, s. 5).

Keynesyen görüşün vurguladığı başka bir nokta ise bütçe açıklarıdır. Bütçe açıklarının da işsizlik üzerinde etkisi olduğunu savunmuştur. Şöyle ki, eğer bir ekonomide bütçe açığı varsa bu durumda daraltıcı para politikası uygulanmalıdır. Aksi takdirde, bütçe açıkları özel yatırımları negatif etkilemektedir çünkü, tasarruflardaki artış milli gelirdeki sızıntılar vasıtası ile toplam talepte düşüşe neden olacaktır. Talepteki düşüş ise kademeli olarak üretimleri azaltacak ve işsizlikte artış meydana gelecektir. Buna çözüm olarak ise devlet vergilerde düşüş yapmalıdır ve kamu harcamalarını artırarak genişletici politika uygulamasına yönelmelidir (Akcan, 2016, s. 30).

Keynes'in ekonomi hakkındaki düşüncelerini toparlamak gerekirse nihai olarak işsizliği azaltıcı öngörülerinden birincisi, nominal ücretlerdeki değişim oranına göre fiyat düzeyinde yükseliş meydana gelmesidir. İkinci tercih edilecek yöntem ise, fiyatlardaki değişim oranı göz önünde bulundurularak ücretlerdeki düşüştür. Ancak

çoğunlukla Keynesyen görüş birinci öngörü çerçevesinde politikalar uygulamaktadır. Toplam talepte genişleme sağlayan böylece fiyatları yukarı çekilmesiyle sonuçlanan politika önerisi hakimdir (Snowdon ve R.Vane, 2005, s. 57-58).

Tüm bu politika önerileri, 1945 sonrasında 1970’li döneme kadar çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde Keynesyen politikalar çerçevesinde uygulanmıştır. Bu politikaları uygulayan bir çok ülkede de hem ekonomik hem refah seviyeleri açısından yükseliş görülmüştür (Koray, 2008, s. 233).

Keynes’in savunduğu makro politikalar doğrultusunda ekonomilerde yaygın olarak devlet müdahalesi hâkim olmuş ve bu vesile ile piyasalarda talep artışı, yüksek istihdam, satın alma gücü sağlanırken ekonomik büyüme de beraberinde izlenmiştir. Ekonomideki bu durum 1970’li yılların sonuna gelindiğinde tıpkı Klasik görüşün geçerliliğini kaybetmesi gibi ekonomideki mevcut gelişimleri açıklamada yetersiz kalmış ve geçerliliğini kaybetmiştir (Işığışık, 2014, s. 106).

Ekonomileri derinden sarsan ve 1973 yılında petrol krizi meydana gelmesi ile birlikte hem sosyal hem ekonomik yönden köklü değişimler görülmeye başlanmıştır. Bu tarih sonrasında ekonomilerde hem işsizlik hem de enflasyonun beraber seyretmesi stagflasyon sorunu ile ekonomileri yüz yüze getirmiştir. Bu ekonomilerin sarsılmasına sebep olan stagflasyon karşısında ne Klasik görüş ne de Keynesyen görüş yeterli bir çözüm önerisinde bulunamayarak yerini yeni yaklaşımlara bırakmıştır (Ataman, 1998, s. 63).

1.2.4. Monetarist Yaklaşım Göre İşsizlik Olgusu

Monetarist yaklaşım, Milton Friedman tarafından 1955-1965 dönemini kapsayan yıllarda Friedman’ı destekleyen düşünürler tarafından doğmuş ve ilerleyen dönemlerde giderek ivme kazanmıştır. Monetarist görüşün temel amacı, 1929 Ekonomik Buhranı döneminde Keynesyen görüşün yaygınlaşması esnasında göz ardı edilen paranın miktar kuramının yeniden canlandırılmasıdır. Monetarist görüşe sahip düşünürler, milli gelirden meydana gelen değişimlerin nedenini para arzındaki mübadeleye dayandırmaktadır. Monetarist yaklaşım, farklılaştığı noktalar olsa da temel itibarıyla Klasik yaklaşımı canlandıran ve Keynesyen yaklaşıma karşı duran bir görüşe sahiptir. Bu sebeple de Monetarist yaklaşım, iktisat literatüründe Klasik temellere yeniden dönüşü ve canlandırmayı simgelemektedir (Bocutoğlu, 2012, s. 175).

Monetarist yaklaşıma, 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1970'li yıllarda Avrupa'da ve daha sonra 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye'de yoğun ilgi duyulmuştur. Bu süreç, 1970'li yıllarda karşılaşılan stagflasyonun Keynesyen ekol tarafından yeterli açıklanamaması sonrasında Monetarist görüşün büyük itibar sağlamasıyla ilerlemiştir. Bu yaklaşımın Keynes'in görüşünden ayrılan temel noktası para arzında bir azalış olmadan uygulanacak maliye politikasının enflasyonu düşürmede etkili olamayacağıdır. Çünkü, Monetarist görüş enflasyonu parasal bir olgu olarak ele almaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 123-126).

Monetarist yaklaşım, makro ekonomik politikalarında esas gayesini tam istihdam yerine fiyat istikrarı olarak belirlemiştir. Bu yaklaşımını ise tam istihdamın enflasyonist olduğuna bağlayarak reddetmiştir. Böylece iktisat teori ve uygulamalarında ciddi değişimlerin öncüsü olmuştur (Göker ve Kutlu, 2013, s. 106). Böylece, Monetarist yaklaşım, Klasik iktisattan ayrılmıştır ve tam istihdamda denge kavramını doğal işsizlik oranında denge olarak açıklamışlardır (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 123-126).

Monetarist görüşün şekillenmeye başladığı dönemde meydana gelen petrol krizi ile birlikte gelişmiş birçok ülkede işsizlik ve enflasyon ilişkisinde Phillips eğrisi varsayımları doğrultusunda bir değiş tokuşun gerçekleşmediği görülmüştür (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005, s. 422).

Tam da bu dönemde, Monetarist bakış açısının gelişimiyle Klasik ve Keynesyen teoriye eleştiriler de başlamıştır. Klasiklere yapılan ilk eleştiri, emek piyasasında belirlenen ücretlere yöneliktir. Monetaristler ise bu noktada beklentilerin rolünü ve beraberinde doğal işsizlik oranı çerçevesinde düşüncelerini savunmuşlardır. Keynesyen teoride eleştirdiği nokta ise, işsizliği azaltmak amacıyla yapılan para arzı politikasının işsizliği azaltmada yararlı olmayacağını aynı zamanda da enflasyona sebep olacağını belirtmiş ve sıkı para politikasını savunmuştur (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 43).

Doğal işsizlik oranı Friedman tarafından Monetarist ekol ile beraber iktisat literatürüne girmiştir. Buna göre, işsizlik durağan bir süreçtir ve doğaldır. Ekonomide meydana gelecek şoklar kısa sürede işsizliği etkilese de uzun vadede işsizlik aynı dengesine ulaşacaktır (Onur, 2012, s. 2).

Friedman ve Phelps, doğal işsizlik oranı üzerine görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir; uzun dönemde işsizlik oranının doğal işsizlik oranı seviyesine ulaşacağını belirterek bu orana ulaşıldıktan sonra ise ücret enflasyonu ve işsizlik arasında da

herhangi bir negatif ilişkinin var olmayacağını savunmuşlardır. Söz konusu durum gerçekleştiğinde ise uzun dönemde Phillips eğrisi varsayımlarının ortadan kalkarak işsizlik ve enflasyon değiş tokuşunun geçerliliğini yitireceği yorumunu elde etmişlerdir. Friedman bu duruma getirdiği yorumda, kısa dönemde işsizlik ve enflasyon değiş tokuşu varlığını sürdürecektir ancak uzun vadede işsizlik yeniden doğal oranına gelecektir fakat bunun daha yüksek bir enflasyon seviyesinde gerçekleşeceği yani Phillips eğrisinin doğal işsizlik oranı seviyesinde paralel olarak yukarıya kayacağı şeklindedir (Akcan, 2016, s. 36).

Buradan yola çıkarak Monetarist görüş, kısa vadede işsizliğin aşağı çekilmesine ilişkin uygulanacak politikalar sonucunda enflasyon ile karşılaşılacağını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla, doğal işsizlik oranını azaltmak amacıyla uygulanacak politikaları talep yönlü değil de işgücü ve endüstriyel yapıyı düzeltecek arz yönlü politikalar uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda da gelir vergisi, işsizlik ve sosyal güvenlik ödemelerinde azaltılmaya gidilmesiyle bireyleri işgücü piyasasına yönlendirmenin ve çalışmaya teşvik etmenin önemi vurgulanmıştır (Ardıç ve Aydın, 2011: 140). Monetarist yaklaşım savunduğu para politikalarının yanı sıra, ekonominin ciddi daralma dönemlerinde ve politikasının yeterli etkiyi gösteremediği zamanlarda maliye politikasının etkili olabileceğini de ifade etmiştir (Ülgen, 2012, s. 228).

1.2.5. Yeni Klasik Yaklaşım Göre İşsizlik Olgusu

Bir iş gücü piyasasındaki denge fiyat düzeyi ve ona denk gelen üretim miktarı noktası sağlandığında mevcut arz ve talep dengesi meydana geldiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, iktisat biliminde işsizliğe farklı bakış açısı sunan yeni yaklaşımlar da işgücü piyasasındaki fiyat esnekliği ve miktarı üzerine odaklanmaktadır. Ancak, birçok ekonomide fiyat ve miktarda oluşan dengesizliklerin işsizliği azaltacak akıcılıkta değişmediği görülmektedir. Bu bağlamda, yeni yaklaşımlar piyasa ekonomisini yorumlarken bazı konuları göz önünde bulundurmaktadır. Bunlar; ücretlerdeki katılık, iç piyasa ve dış piyasa ayrımının ücretlerdeki etkisi, çalışmada paylaşım. Ücretler, kar ve üretkenlik ilişkisi. Devletin piyasadaki rolü ve uygulanan politikalar gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır (Ataman, 1998, s. 63-64).

Yeni yaklaşımlar içerisinde Yeni Klasik görüşün öncüleri olarak; Lucas (1972), Rapping ve Minford (1983) bulunmaktadır. Bilindiği üzere, 1970’lerde yaşanan petrol krizi beraberinde stagflasyon ile ekonomileri karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum da

Phillips eğrisini yeniden gündeme getirerek Friedman ve Phelps tarafından yeniden analiz edilerek kısa dönemde işsizlik ve enflasyon değiş tokuşunun var olduğunu ancak uzun dönemde bu değiş tokuşun ortadan kalkarak ekonominin doğal işsizlik oranı dengesine geldiğini savunmuşlardır. Bu durum, Yeni Klasik yaklaşımı çerçevesinden değerlendirildiğinde işsizlik ve enflasyon değiş tokuşunun kısa dönemde dahi bulunmadığını, işsizlik oranının ise uzun vadeye gerek duyulmadan da doğal dengede olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu da demek oluyor ki; Yeni Klasik yaklaşımın temel bakış açısı, enflasyon ile işsizlik arasında bir ilişkiyi reddederek talep yanlı politikalar vasıtasıyla işsizliğin azalmasını kısa vadede olanak sağlamaktır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 47)

Bu bakış açısı göz önünde bulundurulduğunda, Yeni Klasik yaklaşımın iş gücü piyasasında çalışma isteğinde bulunan herkesin iş bulabileceğini kabul etmektedirler. Buna ilaveten, Yeni Klasik yaklaşımda denge durumunu doğal işsizlik düzeyinde denge ile ifade etmeyi tercih etmektedirler. Bu noktada tam istihdam kavramını kullanan Klasik görüşten ayrılmış, Monetaristler ile aynı kavramı kullanmışlardır (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 150).

Yeni Klasik yaklaşımın bakış açısı, piyasalarda rekabetin sürekli varlığını ve bu durumun da düzenli olarak piyasayı temizlediğini ileri sürmektedir. Bu yönüyle Yeni Klasik Yaklaşım, Klasik bakış açısını yakalamaktadır. Piyasaların temizlendiği ifadesiyle açıklamak istedikleri nokta, fiyatların esnek olması nedeniyle piyasalarda meydana gelecek değişimlere fiyatlar aynı hızda uyum sağlayarak yeniden denge sağlamasıdır (Akcan, 2016, s. 33).

Yeni Klasik görüşün dayandığı bu noktalar, daha önce önerilen makro ekonomik politikaların işsizliği azaltmada etkisinin olmadığı görüşüne sahip olmalarındandır. Monetaristlerden farklı olarak Yeni Klasik görüş, rasyonel bekleyişler hipotezini kabul etmektedir. Rasyonel bekleyişler hipotezi; bireylerin beklentileri karşısında piyasada mevcut olan tüm bilgilere sahip olduğunu ve yorumladığını dolayısıyla hata yapmaktan da kaçınarak her zaman doğru tahminde bulunduğunu ifade etmektedir. Burada önemli olan nokta bireylerin hata yapamayacakları değildir, meydana gelen hataların sistematik hatalar olacağının yani rastlantısal hatalar olduğunun ön plana çıkarılmasıdır. Nitekim rasyonel davranan bireyler, yeni kararlarını geçmiş deneyimlerinden ders alarak ve tüm

etkenleri göz önünde bulundurarak yani en doğru modeli biliyormuş gibi davranarak kararlarını vereceklerdir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 47-48).

Bu kadar düzgün işleyen bir piyasa ekonomisini varsayan Yeni Klasik yaklaşım elbette ki müdahaleci bir devlet anlayışından da uzak duracaktır. Zira mevcut piyasa mekanizmasının üretim ve tüketim kararlarında optimal dengeyi bulacağı düşüncesi hakimdir. Devletin de bu yapı içerisinde üretici ve tüketici koruma gayesiyle politikalar uygulamamasını önermişlerdir. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak da bu kadar düzenli işleyen bir piyasada işsiz olması olanaklı değildir. Buna rağmen ekonomide işsizler mevcutsa, bunların ancak gönüllü işsizler olacağını varsaymaktadırlar (Dinler, 2011, s. 330).

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik sorunlar ve bu dönemlerdeki iktisadi yaklaşımların savunduğu bakış açılarını toparlamak gerekirse bu durum şöyle özetlenebilir; Keynesyen yaklaşım, uygulanacak para ve maliye politikaları ile çıktı ve istihdam üzerinde etkili olacağını fakat bu politikaların enflasyon üzerinde düşük etkiye sahip olduğunu savunmuşlardır. Monetarist yaklaşıma gelindiğinde, talep artırmaya yönelik uygulanan politikaların uzun ve kısa dönem olarak ayrıma gidildiği görülmektedir. Monetaristlere göre kısa dönemde uygulanan genişletici para politikasının istihdamı artırıcı etkisiyle doğal işsizlik oranının altına düşürülebilmektedir. Ancak uzun dönemde bu durum enflasyona yol açmakta olduğu savunulmuştur. Yeni Klasik yaklaşım ise tüm bu yaklaşımların aksine, talep artırmaya yönelik bu politikaların kısa dönemde de etkili olmadığını çünkü bireylerin rasyonel davrandığını ileri sürmektedir. Görüldüğü gibi, Keynesyen ve Yeni Klasik bakış açısı birbirinden oldukça karşıt düşünceleri savunurken Monetaristler ise bu yaklaşımların orta noktasındadır (Ardıç ve Aydın, 2011, s. 142).

1.2.6. Yeni Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu

Yeni Keynesyen kavramı 1980’li yıllarda Ortodoks Keynesyen yaklaşımın eksikliklerini gidermek amacıyla ortaya çıkmıştır ve Yeni Keynesyen ifadesi ilk olarak 1984 yılında Michael Parkin tarafından kullanılmıştır. Bünyesinde bulunan diğer düşünürler içerisinde; Gregory Mankiw, Lawrence Summers, Oliver Blanchard, Ben Bernanke, David Romer, George Akerlof, Dennis Snower gibi birçok düşünür yer almaktadır. Yeni Keynesyen yaklaşımın ortaya çıkışındaki esas gaye, Keynesyen iktisadın teorik olarak eksik ve tutarsızlıklarını gidermek için zayıf bulunan mikro

temellerini güçlendirmek ve yalnızca toplam talebi ön plana çıkaran Keynesyen iktisadın arz yönünü de güçlendirmektir. Bu kapsamda, Yeni Keynesyen iktisat mikro temelleri geliştirilme konusunda, beklentilerle geliştirilmiş Phillips eğrisini ve arz şoklarını mikro modellemelerine dahil etmişlerdir. Bunun yanı sıra, Yeni Keynesyen yaklaşımda, para kısa dönemde yanlı iken uzun dönemde yansızdır. Paranın yanlı olmasını ise fiyat katılığına ve onu da eksik rekabet koşullarına bağlamışlardır (Bocutoğlu, 2012, s. 328-330).

İster Ortodoks Keynesyen yaklaşım olsun ister Yeni Keynesyen yaklaşım olsun aynı fikirde buluştukları belirli konular bulunmaktadır. Bunlar, çeşitli dönemlerde cari ücret düzeyinde arz fazlası meydana gelebilir bu durum ise bizlere gayri iradi işsizliğin varlığını kabul ettikleri anlamına gelmektedir. Diğer bir konu ise piyasa ekonomisi içerisinde ekonomik dalgalanmaların meydana gelmesini kabul etmeleridir. Son olarak ise, para önemli bir araçtır ancak 1929 Buhranı gibi bazı önemli dönemlerde uygulanacak para politikaları yeterince etkili olmayabilir (Greenwald ve Stiglitz, 1993, s. 26).

Yeni Keynesyen yaklaşım, fiyat oluşum davranışları konusunda ise Yeni Klasik yaklaşım ile fikirleri ayrılmaktadır. Yeni Klasik modelde fiyatlar tam rekabet koşullarında meydana gelmektedir kısacası firmalar fiyat alıcısıdır. Ancak Yeni Keynesyen modelde ise fiyatı tam rekabetçi firmalar değil monopol güce sahip firma belirlemektedir. Bu da demektir ki, firmalar fiyat alıcısı konumunda değil fiyat yapıcısı konumundadır (Bocutoğlu, 2012, s. 330).

Yeni Keynesyen yaklaşımın benimsediği ekonomide meydana gelen dalgalanmalar, o dönemde cari ücret seviyesinde çalışmak isteyip de iş bulamayan gayri iradi işsizlere sebep olmaktadır. Genel olarak Yeni Keynesyen yaklaşımı değerlendirildiğinde, işsizliğin nedenlerinin bağlandığı üç temel kuram bulunmaktadır. Bunlar, etkin ücret kuramı, içerdekiler-dışardakiler kuramı ve örtük (zımni) sözleşme kuramlarıdır (Büyükakın, 2007, s. 31). Bu kuramların açıklamaları, işsizliğin nedenleri kısmında detaylı olarak açıklanmaktadır.

1.3. İŞSİZLİK TÜRLERİ

Toplumdaki bireylerin işsiz statüsünde hangi kriterlere göre değerlendirildiğinin açıklanması ve bu kriterlerin belirlenmesinde hangi unsurların göz önünde

bulundurulduğunu detaylarıyla incelemek adına işsizlik farklı şekillerde kategorize edilebilmektedir. İşsizlik; istihdam özellikleri, süreleri ve çalışma isteğine göre 3 temel grupta incelenmiştir.

1.3.1. İstihdam Özelliklerine Göre İşsizlik

1.3.1.1. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik, ilk olarak J. Robinson tarafından sanayi sektöründe kullanılmış bir kavramdır. İlk tanımlamalarda gizli işsizlik, depresyon dönemlerinde işsiz kalan bireylerin kendi mesleklerine kıyasla daha az verimle çalışması olarak ifade edilmektedir. Günümüzde ise gizli işsizlik, bir sektör içerisindeki işgücünün bir kısmının üretimden çekilmesi halinde toplam hasılda kayda değer bir değişimin olmaması olarak açıklanmaktadır (Işığışık, 2014, s.89).

Gizli işsizlik yapısı itibariyle analitik bir kavramdır diğer açık işsizlikten ayrılan noktası ise budur, çünkü açık işsizlik, istatistiksel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gizli işsizliğin analitik bir kavram olması şu temele dayanır, bireylerin geliri düşüktür, becerilerini tam olarak kullanamamaktadırlar ve verimlilikleri düşüktür (Biçerli, 2019, s. 401).

Günümüzde yapılan birçok çalışmada gizli işsizliğin “verimsiz çalışma” olarak nitelendirilmesi doğrulanmıştır. İşçiler çalışır vaziyette görünmelerine rağmen çeşitli sebeplerden ötürü üretimde bir katkı sağlayamamaktadır veya düşük verimle çalışmaktadır. Dolayısıyla, gizli işsizlikte aslında fiilen iş arama eylemi de bulunmamaktadır ancak yapılan işlerdeki verimin düşük olması marjinal açıdan sıfır verimlilik zaman zaman da negatif verimlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutarsızlığın nedeni ise mevcut bir işe kapasitenin üzerinde alım yapılan işgücünden kaynaklıdır bu gereğinden fazla işgücü ise iş yapılmasını ve dolayısıyla üretimi de etkilemektedir. Gizli işsizliğin çoğunlukla rastlandığı alan ise özel kesimden ziyade kamu kesimidir. Hakim görüş olarak popülizmin yer aldığı kamu kesiminde istihdam yaratılacağı beklenerek aşırı işgücü alımı sonucunda karşımıza çıkmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 60-61).

Bu durumun en önemli göstergesi ise, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi söz konusu olduğunda ciddi manada gündeme gelen pazarlıklar olmaktadır. Bu açıdan özel sektör değerlendirildiğinde ise, özel sektördeki ilk amaç kar elde etmek olduğu için,

gizli işsiz kategorisinde yer alan bir işçi işverene gereksiz maliyet unsuru oluşturmaktadır buna ek olarak işçi kapasitesine göre makine ve teçhizat temin eden işletmeler için de bu durum âtil kapasite ve maliyet yükünün artmasına neden olmaktadır. Tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, özel sektörde rasyonel düşünen işveren için gizli işsiz konumundaki bir işgücünün sektörde kalması pek de mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla kamu sektöründe gizli işsiz sayısının bulunması özel sektöre göre oldukça fazladır (Akcan, 2016, s. 17).

Gizli işsizliğin sıklıkla rastlandığı başka bir kesim ise tarım sektörüdür. Bu sektördeki mevcut durum ise kendi aile hesabı için çalışan işçilerde karşılaşılmaktadır. Belirli büyüklükteki araziler için geleneksel yöntemlerle çalışan aile bireyleri, makine kullanımı sonrasında da aynı sayıda aile bireyinin aynı arazide çalışması olarak açıklanmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 61).

Bunların yanı sıra, gizli işsizlik yalnızca tarım ve kamu sektöründe yer almamaktadır. Bazı işçilerin uzun dönemler boyunca iş arayıp da bulamadığında artık iş aramaktan vazgeçip ümidini yitirmesi halinde de işgücünde yer almayan “gücenmiş işçiler” de gizli işsiz kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu duruma “gücenmiş işçi etkisi” de denilmektedir (Biçerli, 2019, s. 401).

1.3.1.2. Açık İşsizlik

İşsizliğin genel tanımı olan; çalışma çağında olup çalışma gücünde ve çalışma isteğinde olmasına rağmen cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamı şeklinde ifade edilen tanım açık işsizlik olarak adlandırılmaktadır. İşsizliğin temel tanımını içermektedir ve açık işsizlik birçok kola ayrılmaktadır. Gizli işsizlik haricindeki tüm işsizlik türleri esasen açık işsizliği kapsamaktadır ve istatistiksel rakamlarla ifade edilmektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 51).

1.3.1.2.1. Friksiyonel (Geçici) İşsizlik

Friksiyonel işsizlik, bir toplumda tam istihdamın sağlanması yani emek arz ve emek talebinin dengede olduğu koşullarda dahi rastlanabilmektedir. Mevcut koşullara ve çeşitli sebeplere bağlı olarak kısa süreli meydana gelen işsizliğe friksiyonel (geçici ya da arızı) işsizlik denilmektedir. (Zaim, 1997, s. 192).

Friksiyonel işsizlik bütün ekonomilerde rastlanabilen bir durumdur. Bireylerin çeşitli dönemlerde geçici işsiz olması gibi firmalar bazında da bu durum

gerçekleşebilmektedir. Geçici işsizlere ve boş olan kadrolara her dönem rastlamak mümkündür. Ayrıca friksiyonel işsizlik daha geniş çapta bakılacak olursa ülkeler, şehirler ve farklı zamanlardaki işçi çalışmalarındaki dalgalanmalardan kaynaklı olmak üzere de meydana gelebilmektedir (Simon, 1988, s. 715).

Emek piyasası, düzenli akış içerisinde sıklıkla giriş/çıkışların yaşandığı dinamik bir yapıya sahiptir. Diğer piyasalardan bu özelliği ile ayrılan emek piyasasında işçiler düzenli bir döngü içerisinde; yeni iş aramak amacıyla sahip oldukları işlerini bırakabilirler, işini kaybetmiş haldeyken yeni iş arayabilirler, ilk defa iş arayışı içerisinde bireyler olabilirler, bir yerde mevcut çalışırken yeni bir iş aramaları da rastlanılan durumlardır. Bir de işveren açısından friksiyonel işsizliğin gerçekleştiği durumlar vardır; işi bırakan ya da emekli olan bir işçinin yerine yeni işçi almak, daha kalifiye bir işçi almak amacıyla işçi aramak ve firmaların genişlemesi amacıyla yeni işçi alımına gidilmesi günümüz şartlarında karşılaşılan durumlardır. Bu gibi hareketlikler ekonomide friksiyonel işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Biçerli, 2019, s. 402).

Ekonomik işleyiş içerisinde, friksiyonel işsizlikle yukarıda bahsedilen mevcut durumlar nedeniyle karşılaşmak oldukça olağandır. Ancak işçilerin ne kadar süre işsiz kalacakları veya iş arama sürecinde hangi kriterlere göre karar verecekleri ise önemli bir noktadır. Bu konuya açıklık getiren Stigler ve Mc Call kendi isimlerini taşıyan iş arama modellerini geliştirmişlerdir. Stigler iş arama modeline göre; emek piyasasında tam bilgiye ulaşmak pek de mümkün olmadığı için işçiler belirli bir dönem işsiz kalacaktır. Bu süre zarfını Stigler “marjinal karar alma kuralı” ile açıklamaktadır. Kurala göre, bir kişinin iş arama faaliyetinin marjinal getirisi, marjinal maliyetinden büyük olduğu süre zarfında iş aramaya devam etmektedir. Ne zaman marjinal maliyet ile marjinal getiri eşit olursa optimal iş görüşmesi olarak kabul edip işçi çalışmaya başlamaktadır. Mc Call iş arama modeline göre ise; işçiler işsiz kalma sürecini hesaba katarak minimum bir ücret düzeyi belirlerler. İş arama süreci içerisinde bu ücrete denk gelecek ya da fazla bir teklif aldığı zaman iş görüşmesini kabul etmektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 59-60).

1.3.1.2.2. Mevsimsel İşsizlik

Mevsimsel işsizlik, mevsim farklılıklarından doğan ve yaygın olarak tarım, inşaat, turizm sektörlerinde karşılaşılan işsizlik türüdür (Zaim, 1997, s. 139).

Ekonomik işleyiş içerisinde mevsimsel etkilerden dolayı işsizlik bazı dönemler artarken bazı dönemler ise azalmaktadır. Yılın belli dönemlerinde mevcut iklim şartlarından dolayı çalışma olanakları iyileşerek ülkede istihdamı artırmaktadır. Yukarıda bahsedilen sektörlerde yaygın olarak görülmesinin nedeni de budur. Mevsimsel işsizliğin gelişmiş ülkelerde görülmesi durumunda mal talebindeki değişim şeklinde ortaya çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde ise mal arzındaki sorunlar şeklinde meydana gelmektedir (Bayrakdar, 2014, s. 52).

Mevsimsel işsizlik farklı bir tanımda ise hava şartları ya da mevsimlerdeki değişimler sonrasında malların sunumunda meydana gelen ciddi azalma sonucunda da ortaya çıktığı şeklinde ifade edilmektedir (Ersel, 1999, s.18).

Mevsimsel işsizlik toplumsal alışkanlıklar, gelenek ve göreneklerden de etkilenmektedir. Ülkemiz açısından değerlendirmek gerekirse, mevsimsel işsizliğin en yüksek olduğu dönem Aralık ve Şubat ayları aralığı iken en düşük olduğu aylar Temmuz ve Ağustos ayları aralığıdır (Demirci, vd., 2001, s. 301).

Mevsimsel işsizliğin kontrol altına alınması ise ancak kısa vadeli çözümler içermektedir. Coğrafi yapı ve iklim özellikleri değiştirilemeyeceğinden dolayı uzun dönemli ve dengeli istihdama yönelik politikalar bu sorunu ciddi bir oranda azalmasına yardımcı olabilir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005, s. 401).

1.3.1.2.3. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik en genel tanımı ile bir toplumun sosyal, ekonomik, kültürel yapılarından ortaya çıkan değişimler nedeniyle meydana gelen işsizliğe denilmektedir (Özdemir, vd., 2006, s.70).

Genel tanımı daha detaylı olarak açıklamak gerekirse; yapısal işsizlik, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke ekonomilerinde sıklıkla görülen ve ülkelerin nüfusuna oranla üretim kapasitesinin daha dar ve sınırlı ölçüde kalması durumunda mevcut ekonomik yapı sebebiyle ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Yapısal işsizlik literatürde uzun süreli işsizlik olarak da algılanmaktadır. Çünkü yapısı itibariyle oldukça majör unsurlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki kültürel, teknolojik ya da iktisadi düzen değişimleri sonucu çeşitli ürünlere olan talep azalırken bazı meslekler ise tamamen yok olmaktadır dolayısıyla tüm bunlar ekonomide yapısal ve uzun süren bir işsizliğin kapılarını açmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 51-52).

Yapısal işsizlik, işsizlik türleri içerisinde ekonomik yapıya en önemli sorun meydana getiren işsizlik türüdür. Uzun süreli olmasının temel nedeni ise, piyasalardaki mevcut nitelikli kişilerin tek bir sektörde değil de birçok alt sektörde yer almasıdır. Bu nitelikli ve uzmanlaşmış işçilerin piyasalar arası geçiş yapması ise hem hızlı değildir hem de oldukça maliyetlidir. Dolayısıyla, bir piyasadaki işsiz ile diğer piyasadaki açık iş kontenjanı kolaylıkla bir araya gelememektedir ve işsizlik süresi uzun bir hal almaktadır (Biçerli, 2019, s. 410).

Yapısal işsizliğin meydana gelmesinde etken olan neden ise, açık iş arayanlar ile iş arayanların uzmanlaşması yönünden farklılıkların olması, teknolojik gelişmenin bazı meslekleri ortadan kaldırması ve açık işler ile iş arayanların farklı coğrafyalarda bulunmasıdır. Bu nedenleri daha detaylı açıklarsak; açık iş arayanlar ile iş arayanların farklı uzmanlık alanlarında olması, vasıf arz ve talebinin kesişmemesi anlamına gelmektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 52).

Diğer taraftan, teknolojik gelişmenin çeşitli meslekleri ortadan kaldırması ise istihdamın daralmasına neden olmaktadır. Örneğin tarım sektöründe karşılaşılan bu durum, az faktörle daha çok üretim imkânı sağlarken, işsizliğe de yol açmaktadır. Bir diğer etken ise, açık işler ile iş arayan kişilerin farklı coğrafyalarda yer almasıdır ki bunun temel sebepleri ise, yeterli bilgi akışının olmaması, taşınma maliyetlerinin yüksekliği ve göç etmenin psikolojik etkisidir. Eğer emek göç hareketliliği daha düşük maliyetlerle sağlanabilirse, mevcut piyasalarda yapısal işsizlik daha da azaltılabileceği şeklinde yorumlar da mevcuttur (Biçerli, 2019, s. 412-413).

1.3.1.2.4. Konjonktürel İşsizlik

Konjonktürel (geçici) işsizlik, ekonomik yapı içerisinde toplam talepte oluşan yetersizlik ve mal fazlalığı sebebiyle üretim ve yatırımda meydana gelen daralmanın yol açtığı bir işsizlik türüdür. Talep yetersizliği temel yapısı itibarıyla zaten bir işsizlik sebebiyken bu durumda da talepte yaşanan bir yetersizlik üretimde kısılmaya gidilmesine, yatırımların durmasına yol açmaktadır. Bu durum şöyle de ifade edilebilir, ekonomide yer alan bir mal ya da hizmete olan talep azaldığında o mal ya da hizmetin üretiminin azalacağı anlamına gelir bu da demektir de o sektörde çalışan işçilerin işten çıkarılacaktır. Ekonomik yapı içerisindeki bu resesyonist durum işsizlikte yükselme ile

sonuçlanır ancak bu durum geçicidir ve konjonktürel dalgalanma sonucunda meydana gelmektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 57).

Konjonktürel işsizlik, bir ekonomideki daralma ve genişleme dönemleri ile ilişkilendirilir. Bu durum ekonominin belirli sektörlerinde değil aynı anda birçok sektörde de yaşanabilmesi muhtemeldir. Konjonktürel işsizlik, yapısal işsizlik ile geçici işsizlikten farklıdır. Şöyle ki, geçici işsizlikte piyasaya dair tam bilgiye sahip olamama ön plandadır ve bu nedenle işsizlik doğar. Yapısal işsizlikte ise açık işler ile iş arayan kişiler bir araya gelememekte ve coğrafya faktörü nedeniyle işsizlik doğmaktadır. Ancak konjonktürel işsizlikte mevcut ekonomi artlarında yeterli sayıda açık iş bulunamamasından kaynaklı işsizlik meydana gelmektedir. Bu bağlamda konjonktürel işsizlik, friksiyonel işsizliğe göre daha uzun sürelidir fakat yapısal işsizliğe göre ise daha kısa süreli olduğu belirtilmektedir (Biçerli, 2019, s. 415-423).

Konjonktürel işsizlik, bilhassa 1. Dünya Savaşı sonrasında yoğun olarak görülen bir işsizlik türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde karşılaşılan toplu talep yetersizliği devamında konjonktürel işsizliği getirmiştir. Dönem itibariyle en etkilenen sektör imalat sanayisi olmuştur ve işgücü alanı olarak da genç işçileri büyük ölçekte etkilemiştir (Zaim, 1997, s. 190).

Konjonktürel işsizliğin en şiddetli yaşandığı dönem ise 1929 Büyük Buhran dönemi olmuştur. Buhran döneminde meydana gelen işsizliğin nedenini Keynes, toplam talepte meydana gelen yetersizliğe bağlamıştır. Çözüm olarak ise uygulanacak para ve maliye politikaları ile hem krizin hem de konjonktürel işsizliğin önüne geçilebileceğini söylemiştir (Dinler, 2011, s. 498).

1.3.1.2.5. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, teknolojik gelişmeler ile işgücü ikamesinin negatif olarak yansmasıyla meydana gelen işsizlik türüdür. Başka bir ifadeyle, üretimde teknolojinin gelişmesiyle emek gücü yerini makineleşmenin aldığı dolayısıyla piyasada işsizliğin artmasına sebep olan bir işsizlik çeşididir. Üretimde makineleşmeye gidilmesinin nedeni ise verimlilikte artış sağlamasıdır. Fakat her üretimde verimliliği artıran makineleşme işsizliğe yol açacak anlamı taşımamaktadır. Nitekim bir ülkede teknolojik gelişme sonucu iş gücünden tasarruf yapılmasına karşın eğer üretim ve yatırıma olan talep ile işgücü birim başına düşen fiziki çıktı artışıyla paralel ilerliyorsa teknolojik işsizlikten dolayı endişe duyulmamalıdır (Ülgener, 1991, s. 116).

Teknolojik gelişme olumsuz yönleri açısından bakıldığında eski teknoloji ile çalışan çeşitli tarım kesimi, konfeksiyon, telefon operatörleri gibi çeşitli yarı nitelikli işçi kesiminin mesleklerini yok ederek işsizliğe yol açarken bazı mesleklerin de doğmasına ve gelişmesine de olanak tanımıştır. Bunlar robotik ilerlemeler, bilgisayar programcılığı, bilgi işlem operatörleri gibi nitelik ve eğitim gerektiren kalifiye işçiler için de yeni meslek dalları oluşumu sağlamıştır. Teknolojik gelişmenin bu işgücü alanında diğer bir olumlu yönü ise kısa dönemde meydana gelecek işsizliğin uzun vadede ortadan kaldırarak iş alanlarının açılması ve aynı zamanda daha ucuz üretim imkanı sağlamasıdır (Biçerli, 2019, s. 413).

Teknoloji kaynaklı meydana gelen işsizlik türü 20. Yüzyılın başlarında oldukça sık gündeme gelmiştir. Ancak bir takım iktisadi görüş tarafından uzun vadede teknolojik gelişmenin yeni iş sahaları açacağı ve bunun de kısa vadede ortaya çıkan işsizliğin son bulacağı öngörüsünde bulunmuşlardır. Nitekim sonuçlar da bu yönde olmuş ve teknolojinin gelişmesi kaynaklı yıkıcı işsizlik ile karşılaşılmamıştır (Zaim, 1997, s. 182).

Buna karşın, gelişmiş ülkelerde de gelişmekte olan ülkelere de karşımıza çıkan teknolojik işsizlik, akıbeti bakımından değerlendirildiğinde elbette ki gelişmekte olan ülkelere daha yıpratıcı sonuçlar bırakmaktadır. Buna karşın son yıllarda gelişmiş sanayi ülkelerinde de teknolojik işsizlik ile karşılaşmış ve uzun süreli yapısal sorunlar meydana getirmiştir (Kocaoğlu, 1997, s. 154).

1.3.1.2.6. Doğal İşsizlik

Bir ekonomide, firmalar ve işçiler eksik bilgi ortamında homojen bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla böyle bir ortamda da işsizliği sıfıra indirmek istense dahi pek de mümkün olmamaktadır. Ayrıca bir ülkede mevcut ekonomik işleyiş içerisinde gönüllü ya da gönülsüz, zaman zaman teknolojik ve coğrafi faktörlerden dolayı emek arz ve talep yapısında uyumsuzluklar sonucu da işsizlik engellenemez bir olgu haline de gelmektedir. Bütün bu durumlar göz önüne alındığında, bir ekonomi tam istihdam düzeyinde olsa dahi, belirli oranlarda işsizlik oranı kaçınılmaz olmaktadır (Biçerli, 2019, s. 400).

Ekonomilerin bu mevcut durumundan hareketle doğal işsizlik şöyle tanımlanabilir; emek ve mal piyasalarının dengede olduğu tam istihdam durumunda meydana gelen işsizlik oranıdır. Başka bir ifade ile, doğal işsizlik oranı seviyesinde

fiyat ve ücretlerin enflasyona herhangi bir etkisi yoktur. Doğal işsizlik oranı, sıfır seviyesinde olmamaktadır bunun nedeni ekonomilerde geçici (friksiyonel) ve yapısal nedenlerden dolayı işsizlik her zaman mevcut olmasından kaynaklıdır. Ancak doğal işsizlik oranı, bir ülke için enflasyonun kontrol edilemez oranlara yükselmesine neden olabilecek en risksiz işsizlik oranıdır (Parasız ve Bildirici, 2002, s. 295).

Doğal işsizlik, ekonomide meydana gelebilecek olan friksiyonel (geçici) işsizlik ile yapısal işsizliğin toplamı olarak açıklanabilmektedir. Dolayısıyla, konjonktürel işsizlik sebepli işsizleri dışında bırakarak, işini beğenmeyip yeni iş arayanları, işinin çeşitli sebeplerden dolayı beğenmeyip ayrılanları, hükümlü olanları ve yaşlılık gibi sebeplerle iş hayatında bulunmayanları kapsamaktadır. Kısaca, iktisat politikaları aracılığıyla ortadan kaldırılamayan, cari milli gelir ile potansiyel milli gelirin eş seviyede görüldüğü tam istihdam düzeyindeki işsizlik oranıdır (Aydın, 2012, s. 122).

Bunların yanı sıra doğal işsizlik oranı; enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı, garanti edilmiş işsizlik oranı, normal işsizlik oranı ya da tam istihdam işsizlik oranı olarak da adlandırılmaktadır (Biçerli, 2019, s. 400-401).

Doğal işsizlik oranı, 1960'lı yılların sonlarında Friedman ve Phelps'in birbirinden bağımsız olarak Phillips eğrisi üzerinde yaptıkları çalışma sonucunda iktisat literatürüne girmiştir. Friedman'ın işsizliğin piyasa temizleme oranı olarak bahsettiği doğal işsizlik oranı bazı iktisatçılar tarafından NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment) olarak da kullanılmıştır. NAIRU kavramı, 1975 yılında Modigliani ve Papademos tarafından ilk kullanılmıştır. Ancak Doğal işsizlik oranı ile NAIRU farklı kavramlardır. Doğal işsizlik oranı, mal ve emek piyasalarının mevcut özellikleri tarafından oluşturmuş olduğu bir denge durumunu ifade eder yani burada enflasyon bağımsız bir etkidir. Ancak NAIRU ise, yapısal özelliklerden etkilenmekte ve enflasyon beklentisinden uyarlanabilen bir yapıya sahiptir. Yani, ekonominin şoklar karşısında uzun vadede verdiği tepkilere uyarlanabilir, durağanlığı göz önünde bulundurabilir yapıya sahiptir kısaca enflasyonist olmayan ya da enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı şeklinde ifade edilmektedir (Snowdon ve R.Vane, 2005, s. 356).

1.3.2. Sürelerine Göre İşsizlik

1.3.2.1. Uzun Süreli İşsizlik

Bir ülkede işsizliğin genel yapısının belirlenebilmesi için kişilerin işsiz olarak geçirdiği süre zarfı oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle de uzun süreli ve kısa süreli olmak üzere bir ayrımla işsizliği değerlendirmek gerekmektedir. Uzun süreli işsizlik, 1 yıl ve daha uzun süre işsiz olan kişiler için kullanılan bir kavramdır (TÜSİAD, 2004, s. 157-158).

Uzun süreli işsiz tanımlamasında 1 yıldan uzun süreli olması ILO tarafından tanımlanmıştır ve ILO üyesi tüm ülkelerce kabul görmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin yayınlamış oldukları işgücü piyasası ve istihdam çalışmalarını içeren raporda da uzun süreli işsizlikte 1 yıllık süre baz alınmaktadır. Aynı şekilde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Ekonomik Kalkınma ve Ticaret İşbirliği Örgütü tarafından da aynı kriterler esas alınmaktadır (Alabaş, 2007, s. 23).

Türkiye'de uzun süre işsizlik ortalaması değerlendirildiğinde neredeyse bu oranın yarısını ilk kez iş arayan kesim oluşturmaktadır. Bunun sebebi ise vasıflı işçi ve iş arama uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır (Gürsel ve Ulusoy, 1999, s. 130).

Nitekim uzun süreli işsizliğin kalıcı bir duruma gelmesi, işçilerin işsizlikle mücadelesinde zorlaştırıcı bir etken olmaktadır. Aynı zamanda toplumda bu oranın artması ise iş gücü niteliği bakımından gerilemelere neden olarak yeni iş bulma olanaklarının giderek zayıflamasına neden olmaktadır (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008, s. 52).

1.3.2.2. Kısa Süreli İşsizlik

İşsizlik sürelerini içeren tanımlamalar ILO, OECD, Eurostat ve birçok istatistik kuruluşlar tarafından yapılmaktadır ve genellikle uzun süreli işsizlik ve kısa süreli işsizlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu tanımlamalar içinde uzun süreli işsizlikte birçok kuruluş ortak bir yapı sergilerken kısa süreli işsizlikte ise çeşitli süre tanımlamaları bulunmaktadır. ILO, OECD ve Eurostat'ın belirlemiş olduğu işsizlik tanımlarında kısa süreli işsizliğin kesin bir zamanı belirlenmemiştir. Fakat OECD'nin iş arayanların altı aya kadar sürmesi ve bunun da kısa süreli işsiz olarak tanımladığı ifade edilmektedir. Diğer yandan ABD İşgücü Birimi'nin 2014 yılında yapmış olduğu bir ihale çağrısında 27 haftadan az süren işsizlikleri kısa süreli işsizlik olarak tanımladığı yer almaktadır. Bu durum İsviçre ve Hollanda İstatistik Ofislerine göre ise 1 yıldan az

sürekli işsizlikleri genel olarak kısa süreli işsiz olarak tanımlanmıştır (Çağlar, Kumaş ve Morali, 2015, s. 69-70).

1.3.3. Çalışma İsteğine Göre İşsizlik

1.3.3.1. İradi İşsizlik

İradi işsizlik, çalışma gücüne sahip bir kişinin çalışma isteğinde olmaması sonucunda meydana gelen işsizlik türüdür. Gönüllü işsiz kişiler, aradıklarında cari ücret seviyesinden iş bulmaları çok yüksektir. Bunun sebepleri arasında, iş bulması durumunda ödenecek ücreti yeterli bulmaması, işin kendine uygun olmadığını düşünmesi ya da sadece isteksiz de olması yer almaktadır (Eyüboğlu, 2003, s. 13).

Mevcut sebeplere benzer şekilde diğer etkenler ise, çalışmak istemeyen kişilerin yüksek servetleri, miras faktörü, ya da çeşitli sebeplerle gelir elde etmesi de bireyleri çalışma isteğinden uzaklaştıran sebepler arasında yer almaktadır (Sungur, 2019, s. 4)

1.3.3.2. Gayri İradi İşsizlik

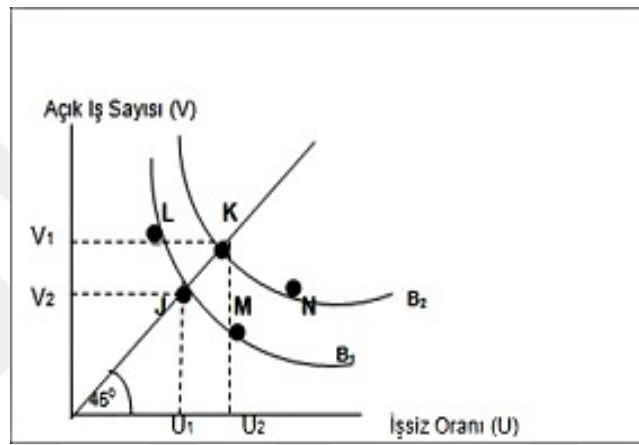
Gayri iradi işsizlikte kişiler, cari ücret seviyesinde mevcut iş kollarında iş arama ve çalışma gayreti içinde olmalarına rağmen iş bulamayan kişilere denilmektedir. Bu işsizlik türü çoğunlukla iş bölümü ve uzmanlaşmanın daha yüksek düzeylerde seyrettiği ekonomilerde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gayri iradi işsizlikte kişiler kendi çabalarına rağmen bu durumdan çıkamazlar ve ekonomik açıdan önemli bir problemdir. Keynes bu işsizlik türü için, talep yetersizliğinden kaynaklı olarak meydana geldiği şeklinde yorumda bulunmuştur (Bekiroğlu, 2010, s. 53-54).

1.4. BEVERIDGE EĞRİSİ

Bir ekonomide işsizlikle mücadelede hangi politikaların izleneceği ve işsizlik türünün belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu konuda 1958 yılında Dow J.C.R. ve Dicks-Mireaus L. iktisatçılar yaptıkları bir çalışmada Keynesyen maliye politikalarının hızlı olarak toplam talepteki etkisini araştırmış ve talebi temsil etmesi için de işgücü verilerini kullanmıştır. Bu çalışma sonuçları da 1980 sonrasında Beveridge Eğrisi olarak adlandırılmıştır. Beveridge eğrisi, açık işler ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren, işgücü piyasalarının durgun ya da canlı olduğu dönemlerin tespitinde yararlanılan negatif eğime sahip bir eğridir (Dow ve Dicks-Meraux, 1958, s. 1-33).

Beveridge eğrisi sayesinde bir ekonomideki açık iş ile işsizlik arasındaki ilişkinin durumunu, yapısını, konjonktürel mi yoksa yapısal bir süreç mi gibi soruların cevabını alabilmek mümkündür. Ayrıca açık iş ile işsiz arasındaki ilişkideki net değişimler hakkında yorum yapabilmemizi sağlamaktadır. Fakat, bu açık iş ile işsizlik arasındaki ilişkideki işten ayrılan sayısına, ya da işe giren sayısına veya buna benzer şekilde açılan ya da kapanan işletmeler hakkında bilgi vermemektedir (Aydın, 2012, s. 124).

Beveridge Eğrisi Şekil 1.'de gösterilmiştir:

Şekil 1. Beveridge Eğrisi

Kaynak: Biçerli, 2019, s. 424

Şekil 1'de yatay eksen işsiz sayısı, dikey eksen ise açık iş sayısı yer almaktadır ve bu iki değişken arasında negatif bir ilişki söz konusudur ve B_1 , B_2 eğrileri ile gösterilmektedir. Bu şekil aracılığı ile, ekonomide genişleme dönemi, daralma dönemi, tam istihdam ya da konjonktürel işsizlik olup olmadığı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Sırasıyla inceleyecek olursak; Şekilde B_1 eğrisi üzerinde L noktası, işsizliğin düşük ancak açık iş sayısının yüksek olduğu bir ekonomiyi göstermektedir. Bu durum ise bir ekonomide genişleme döneminde görülen etkilerdir. Yani, ürün talebine bağlı olarak üretimin artması, işçilerin istihdam edebilmesi anlamına gelmektedir. Bunun aksine şekilde M ve N noktaları gibi sağ altta yer alan bölge ise, işsizliğin yüksek ancak açık iş sayısının düşük olduğu yani resesyonist bir ekonomiyi başka bir ifadeyle ekonomik daralmayı ifade etmektedir. Ekonomideki bu uç durumlardan farklı olarak 45°'lik doğru üzerindeki J ve K noktaları ise işsiz sayısı ile açık iş sayısının eşitlendiği yani tam istihdamda dengeyi açıklamaktadır. Ancak ekonomi tam istihdamda

olduğunda dahi belirli bir işsizliğin yaşandığı kaçınılmazdır, bu sayı ise U_1 seviyelerindedir. B_1 eğrisi üzerinde J noktasından M noktasına harekette ise işsizlik artarken açık iş azalmaktadır bu durum bize konjonktürel işsizliği yansıtmaktadır. Şekilde K noktası da J noktası da tam istihdamı göstermesine rağmen işsiz sayısında artış görülmektedir. Bunun nedeni ise, işçilerin aradıkları iş ile işverenin beklediği işçi arasındaki yapısal eşleşememe durumu ya da işsizlerin iş arama süresindeki fazlalık gibi etmenlerden olabilmektedir. Bu gibi durumlarda ya da bunlara ek olarak kadınların iş gücüne katılımı, göçler gibi çeşitli iş gücündeki genişleme neticesinde eğri B_1 'den B_2 'ye hareket etmektedir. Bu durum şöyle de açıklanabilir, J noktasından K noktasına hareket yapısal işsizliğin olduğunu da göstermektedir. Fakat bu 45^0 'lik eğri üzerinde olduğu için geçici işsizlik de olabilir, yapısal işsizlik de olabilir. Bu ikisi birbirine karıştırılmamalıdır. Bunu çözenin ilk yolu, işsizlik dağılımını incelemektir. Eğer, her şehre yayılmış durumdaysa bu geçici bir işsizliktir. Ancak, açık işler bir yerde, işsizler farklı bir bölgede ise bu yapısal bir işsizliktir. İkinci yol ise istatistiklerin incelenmesidir, eğer uzun süreli işsizlik mevcutsa bu yapısal bir işsizlik olabilmektedir. Son olarak şekilde J noktasından N noktasına kayma olması durumunda ise bu ekonomide hem konjonktürel hem de yapısal işsizliğin görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür durumlarda, ekonomide yeni iş kolları açılarak işsizliği azaltma politikaları izlenebilir ancak bu işe yarasa bile ekonomi N noktasından K noktasına gelmiş olacak yani işsizlik U_1 'den U_2 'ye yükselmiş olacaktır.

1.5. İŞSİZLİĞİN NEDENLERİ

İşsizlik kavramı, emek arzı ve emek talebinin dengeye gelememesinden doğan fark olarak karşımıza çıkmaktadır, başka bir ifadeyle emek arzının emek talebinden fazla olduğu ekonomik durumu ifade etmektedir (Zaim, 1997, s. 170).

İşsizlik, günümüzde birçok ülkede ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır ancak sosyal ve ekonomik yapılardaki çeşitliğe göre farklı seviyelerde seyretmektedir. Her ne kadar farklı seviyelerde görülse de işsizlik, farklı birçok ekonomik sorunu da beraberinde taşımaktadır bu sebeple, çoğu ülkenin temel hedefi işsizlik seviyelerini olabildiğince azaltmak ve hatta tamamıyla ortadan kaldırmaktır (Ünsal, 2000, s. 14).

Nitekim işsizlik olgusu, toplumları hem sosyal hem ekonomik açıdan etkileyen ciddi bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, işsizliğin azaltılabilmesi için nedenlerinin de aynı hassasiyetle irdelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle de işsizliğin sebebi olabileceği düşünülen; etkin olmayan ücret, sendikal pazarlıklardaki dengesizlikler, asgari ücretin yüksek belirlenmesi, kamu ve istikrar politikalarının etkinsizliği, sermaye yetersizliği ve sermaye yoğun üretim, ekonomik krizler, eğitimde düşüklük, göç, net ihracatta azalma, yapısal işsizliğin ortaya çıkması, nüfus artış hızının yüksek olması, içerdekiler-dışardakiler olgusu, teknolojik geri kalma, kayıt dışı istihdam, küreselleşmenin olumsuz etkileri ile vasıfsızlık ve verimsizlik başlıkları altında işsizliğin nedenleri incelenmiştir.

1.5.1. Etkin Olmayan Ücret

Etkin ücret kavramı, Yeni Keynesyen yaklaşım tarafından geliştirilmiştir. Yeni Keynesyen yaklaşıma göre, piyasada ücret katılığı mevcuttur bunlar fiyat ve ücret katılıklarıdır. Mal piyasasında gerçekleşen fiyat katılığının sebebi olarak menü maliyetleri, işgücü piyasasındaki ücret katılıklarının sebebinin ise toplu sözleşmeler olduğunu ileri sürmektedirler. Bu işgücü piyasalarındaki ücret katılığını da iki temel sebebe bağlamaktadır, bunlardan birincisi etkin ücret, ikincisi ise işçi sendikalarıdır (Bocutoğlu, 2012, s. 348).

Etkin ücret modelinde, işveren piyasadaki denge ücret düzeyinin üzerinde bir ücreti çalışanlarına ödeyerek çalışanın motivasyonunu yükseltmeyi amaçlamaktadır. Özellikle, bireysel motivasyonun ön planda olduğu ve performans denetleme olanağının düşük olduğu büyük ölçekli işletmeler için etkin ücret oldukça önemli olmaktadır. Ancak bu durum işsizliği artırıcı bir sonuç doğurmaktadır (Ayhan, 2008, s. 9).

Firmalar açısından değerlendirildiğinde etkin ücret, işçilere cari dönem denge ücretinin üzerinde bir ücret ödemek mantıklı ve karlı bir durumdur. Karlı denilmesindeki neden şudur, işgücünün verimliliği ücretin artan bir fonksiyonu olmasıdır yani reel ücret arttıkça paralel olarak verimlilik de artmaktadır. Bu durumun getirdiği bir sonuç olarak günümüzde birçok firma piyasada oluşan reel ücret dengesinde değil de etkin ücret ismi verilen reel ücretin daha üzerinde bulunan ücretten işçilerini ücretlendirmektedir. Böylece, firmalar daha kaliteli işçileri kendilerine çekmektedir. Nitekim, emek piyasasında iş gücü arzı, iş gücü talebini aşmaktadır dolayısıyla gönülsüz işsizlik meydana gelmektedir. Yani artık bir işçi, piyasadaki denge ücret seviyesinde bir işi kabul etse dahi iş bulamayacaktır çünkü firmalar etkin ücretten

işçi çalıştırmaktadır. Buradan ulaştığımız sonuç ise, etkin ücret kuramı, iş gücü piyasalarında ücret katılığına neden olan bir faktördür (Bocutoğlu, 2012, s. 348).

1.5.2. Sendikal Pazarlıklardaki Dengesizlikler

Sendikalar, istihdam olanaklarını iyileştirmek amacıyla çalışan bireylerin gönüllü olarak meydana getirdikleri birliklerdir. Sendikalar, firmalar ve çalışma koşulları hakkında anlaşma aşamasında başka bir ifadeyle, toplu pazarlıklarda işçiler için önemli rol oynamaktadır (Bakkal, 2013, s. 16).

Burada ücret belirlenirken işçilerin ücret arz ve taleplerinin denge durumunda belirlenmemektedir, aksine sendika liderleri ve firmalar arasındaki pazarlık sonucunda belirlenmektedir. Anlaşma sonucuna göre, belirlenen ücret genellikle denge ücret düzeyinin üzerinde belirlenmektedir. Bu doğrultuda firmalar belirlenen ücretten ne kadar işçi çalıştırabileceklerine karar verirler ve bu karar genellikle işçi çıkartma ile sonuçlanır dolayısıyla iş bulma oranı düşerken ekonomide yapısal işsizlik meydana gelmiş olmaktadır. Anlaşıldığı üzere sendikaların monopol gücü ekonomide ücret katılığına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra, sendikalar yalnızca ücret belirlenmesinde etkili değildir aynı zamanda çalışma süresi ve koşullarında da karar mekanizmasıdır. Bu sebeple, firmalar işçilerine daha yüksek ücret ödeyerek onların motivasyonlarını ve sadakatlerini daha yüksek tutarak bu sendikalaşmanın önüne geçmek istemesi de oldukça mümkündür (Mankiw, 2010, s. 189-190).

1.5.3. Asgari Ücretin Yüksek Belirlenmesi

Asgari ücret uygulaması ile devlet, firmaların işçilerine ödeyebileceği ücret düzeyinde inebileceği minimum yasal düzeyi belirlemektedir. Devlet, ücretlerin denge ücret düzeyine düşmesini engellediği takdirde piyasada ücret katılıkları meydana gelmektedir. Ancak birçok işçi asgari ücrete bağlı değildir çünkü zaten asgari ücretten daha yüksek seviyede ücretler almaktadır. Asgari ücret büyük ölçüde deneyimi ve niteliği bulunmayan işçi sınıfının denge ücret düzeyinin üzerinde bir ücrette çalışmış olmasını sağlamaktadır (Mankiw, 2010, s. 184).

Bu bağlamda asgari ücret, düşük gelirle çalışan işçilerin bir yaşam standardına kavuşmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, düşük pazarlık gücünün ortadan kalkmasında, azalan ücretlerde rekabetin azalmasına, olumsuz ekonomik koşullarda yıpranmayı engellemeye ve günlük zorunlu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için satın

alma gücünün artmasına destek olması amacıyla işçiyi koruyucu bir rol üstlenmektedir (Chamberlain, 1965, s. 512).

Ancak ücretlerin ve vergilerin yüksek belirlenmesi, işveren için maliyeti artırırken karlılığı da azaltmaktadır. Dolayısıyla işverenler daha az işçi çalıştırmayı ve kredi kullanımını azaltmayı tercih ederler. Bu durum ise üretimin, istihdamın ve yatırımın azalmasını sağlarken işsizliğin ise artmasına neden olmaktadır (Demir ve Yayar, 2020, s. 153).

Asgari ücret uygulaması, genç yaşta iş gücüne dahil olan grupta daha sık rastlanmaktadır. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, gençlerin iş gücünde daha az tecrübe ve beceriye sahip olmaları sebebiyle marjinal verimliliklerinin az olması. İkincisi ise gençlerde yalnızca karşılığında ücret alma yerine iş yerinde de birçok öğrenme ve deneyim kazanmasının ön planda olmasıdır. Bu sebepler, asgari ücret uygulamasının genç işsizlikte daha büyük etkiye sahip olduğunu ve mevcut sebeplerden ötürü de denge ücret düzeyinin daha düşük seviyelerde oluşmasını mümkün kılmaktadır (Mankiw, 2010, s. 185).

1.5.4. Kamu ve İstikrar Politikalarındaki Etkinsizlik

İşsizlik sorununu ortadan kaldırarak istihdamda artış sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalar genelde işsizlere yönelik gelir desteği sağlanarak işsizliğe karşı bir onarım şeklindedir. Bunlar pasif politikalar olarak nitelendirilebilmektedir. Bunun yanında bir de işsizlere yönelik yapılan yetenek ve becerilerini artırmaya yardımcı eğitim programları da bulunmaktadır. Bunlar ise aktif politikalar olarak nitelendirilmektedir (Ay, 2012, s. 330).

İktisadi düşünürlerin bazılarına göre ise, hükümetlerin yapmış oldukları iyileştirici politikaların doğal işsizlik oranında yukarı kaymalara sebebiyet verdiğidir. Bu düşüncenin oluşmasını sağlayan durum ise işsizlik sigortalarıdır. İşsizlik sigortası, işsiz olan kişilerde bir güvence olarak görülerek iş arama hızını yavaşlatmakta ve hatta düşük ücretli işleri düşünmeksizin reddederek bu süreyi uzatmaktadır. Dolayısıyla, işsizlik oranı da yüksek seviyelerde görülmeye devam etmektedir (Parasız, 1998, s. 280).

Ülkemizde son yıllarda iş gücü piyasalarını iyileştirmek amacıyla çeşitli çalışmalar bulunsa da işsizliğin güçlü bir şekilde görüldüğü ekonomimiz için doğrudan

Türkiye şartlarının göz önünde bulundurulduğu politikalar uygulanmalı ve istihdamda artış sağlanmalıdır (Ay, 2012, s. 331).

Nitekim, ülkemizdeki durum değerlendirildiğinde, iş gücü piyasalarının düzenli olarak kontrol sağlanabileceği bir sistem yer almamaktadır. Dolayısıyla, iş gücü piyasasına ilişkin sürekli ve tam bir şekilde bilgi akışı bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak da doğru ve etkili politikalar uygulanamamaktadır. Hükümetlerin kısa süreli ve siyasal hedeflerle uyguladığı politikalar ise geçici olmaktadır ve işsizlik sorununu kalıcı bir şekilde çözmemektedir (Güneş, 2019, s. 17).

1.5.5. Sermaye Yetersizliği ve Sermaye Yoğun Üretim

Sermaye yetersizliği durumunda, yeni yatırımların meydana getirilemeyeceğinden dolayı ekonomide istihdam artışı da gerçekleştirilememektedir. Bu durumda, yeterli düzeyde makine ve teçhizat ile donanımı sağlanamayan işçilerden gerekli verim alınamamaktadır bu sebeple de istihdam edilemediklerinden işsiz kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra, bir üretim aşamasında sermaye yoğun bir nitelik meydana gelirse de işçilerin yapması gereken bir çok işi makineler yaptığı için işsizlik meydana gelmektedir (Demir ve Yayar, 2020, s. 152-153).

1.5.6. Ekonomik Krizler

Ekonomik krizlerin işsizlik üzerinde doğrudan etkisi kaçınılmazdır. Krizlerin meydana getirdiği ekonomik daralma dönemleri işsizliğin artmasında önemli bir etkidir. Ekonomide yaşanan durgunluk döneminde, işverenler gelecek dönemlere dair bir öngöründe bulunamadığından bu belirsizlik nedeniyle mal ve hizmet üretimini durdurarak maliyetleri azaltırlar dolayısıyla işçi çıkarmak durumunda kalırlar ve kaçınılmaz işsizlik meydana gelir (Demirhan, 2015, s. 31).

Ekonomik krizlerin işsizliğe diğer bir etkisi de yabancı sermaye yatırımlarıdır. Ekonomik kriz yaşanan ülkede, doğrudan yabancı sermaye yatırımları veya özel sermaye girişimleri hem olumsuz etkilenmektedir hem de ekonomideki belirsizlik yatırımların ekonomiden çekilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, sermaye birikiminin düşük olduğu gelişmekte olan ekonomilerde karşılaşılan bu durumlar işsizlikle sonuçlanmaktadır (Otobe, 2011, s. 5).

1.5.7. Eğitimde Düşüklük

Bir bireyin eğitim seviyesindeki artış, o kişinin işsiz kalma riskini azaltırken aynı zamanda işsiz kalma süresini de azaltmaktadır. Eğitim seviyesinin daha yüksek olması başka bir ifadeyle yüksek beşerî sermaye iş arama sürecinde bireylerin daha etkin olmalarını sağlamaktadır. Bu ise işsizliğin bireysel açıdan maliyetlerini de düşürmektedir. Nitekim, artan eğitim seviyesi ile mevcut işgücünün gönülsüz işsiz kalması ve iş değişikliği gibi deneyimler yaşaması azalmaktadır (Saxton, 2000, s. 5-6).

Ülke genelinde değerlendirildiğinde, eğitim seviyesindeki artış hem bireysel hem toplumsal açıdan da pozitif sonuçlar yaratmaktadır. Bireysel açıdan değerlendirildiğinde, işgücünün verimliliği artmaktadır buna bağlı olarak kazançları ve işsiz kalma oranları da azalmaktadır. Ayrıca, daha yüksek bilgi, beceri ve istihdam olanağı sağlamaktadır. Dolayısıyla bireylerin işsiz kalma süreleri azalarak yaşam kalitelerinde de önemli ölçüde artış meydana gelmektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında ise, ekonomik açıdan istihdam sağlamanın yanı sıra sahip oldukları bilgi birikimi sayesinde üretim teknolojilerine olumlu katkılar sağlamaktadırlar böylece yenilik sağlanmasında ve ekonomik büyümeye katkı anlamında ciddi katkılar sağlamaktadır (Çalışkan, 2007, s. 285-286).

Sonuç olarak nitelikli bir işgücünün ekonomik açıdan katkısı en az sermaye kadardır. Yeni teknolojilerin ekonomiye kazandırılması ve bunun üretimde de kullanılabilmesi için eğitimli işgücüne ihtiyaç vardır. Bir ülkede, kaliteli eğitim programları bulunduğu sürece nitelikli beşerî sermaye yani eğitimli işgücü meydana gelebilmektedir. Bunun yanında kaliteli işgücünün meydana gelebilmesi, gelişmiş sağlık koşullarının bulunmasına da bağlıdır (Ayhan, 2008, s. 10).

1.5.8. Göç

Bir ekonomide, mevcut işgücüne yeterli düzeyde istihdam alanları yaratılmadığı takdirde ülkeler göç ile karşı karşıyadır. Kendini yetiştirmiş, eğitimli ve kalifiye işgücü iyi şartlarda iş imkânı bulduğunda ülke ya da farklı bölgelere göç etmektedirler. Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere doğru bir göç yaşanmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler nitelikli işgücüne ihtiyaç duymakta iken bu verdikleri göç ile beraber büyüme ve kalkınması ciddi anlamda etkilenmektedir. Nitekim, kalifiye işgücünün göçü beraberinde sermaye birikiminin de bulunmaması ile gelişmekte olan

lkeler bu ekonomik problemin üstesinden gelmekte zorlanmaktadır (Ayhan, 2008, s. 11-12).

Gç kavramı ülke içerisinde bölgeler ve Şehirler bazında değerlendirildiğinde de ciddi ekonomik sorunlar yaratmaktadır. Gç alan bir bölgede, yeni iş imkanlarının açılması başka bir ifadeyle işgücü talebi gç sebebiyle artan işgücü arzını karŐılayamamaktadır dolayısıyla bu da bazı büyükŐehirlerde süreklilik gösteren bir işsizlik ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında gç veren bölgede ise durum farklı değildir. Gç veren illerde de yüksek işsizlik ile karşılaşılmaktadır. Büyük Şehirlere gçmŐ olan işgücü, talep darlığı veya ekonomide yapısal sorunlardan dolayı usulüne uygun bir biçimde sektörde yer alamayan kesimin verimliliği düşük olmaktadır ve kayıt dışı ekonomi meydana gelmektedir. Ülkemizde emek arz fazlalığı, karşılığında yeteri miktarda emek talebi ile karŐılaŐamadıęından gçler kaçınılmaz olmaktadır. Göç eden kişiler bir Şekilde istihdam edilse de marjinal verimlilikleri oldukça düşüktür. Bunlara ek olarak gç, Şehirleşme, kültürel gelişimler ve sürdürülebilirlik açısından da oldukça maliyetli olmaktadır (Bahar ve Korkmaz Bingöl, 2010, s. 51-52).

1.5.9. Net İhracatta Azalma

Bir ekonomide, ihracatta bir azalış meydana gelirse ya da ithalatta bir artış olursa net ihracatta azalış meydana gelmektedir. İhracatın azalması da dolaylı olarak ihraç edilen malların üretiminin sağlandığı sektörlerde istihdamda azalmaya ve işsizliğe neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, ithalat artarsa da ithal malların rakibi olan malların üretim sağladığı sektörlerde istihdam azalacağı için yine işsizlik kaçınılmaz olmaktadır. Bunun aksine, ithal malların alındığı ülkelerde ise tam tersi bir durum meydana geldiği için istihdam artar ve işsizlik azalmaktadır (Demir ve Yayar, 2020, s. 153).

1.5.10. Yapısal İŞsizliğin Ortaya ıkması

Bir ekonomide meydana gelen; nüfus artışı, teknolojinin gelişimiyle tarım toplumunun sanayi toplumuna geçiŐindeki yapısal düzenlemelerin yeterli olmaması, fazla genç nüfus, eğitim, okullaŐmanın beraberinde getirdiği kadın iş gücünün iş gücüne katılması gibi yapısal faktörlerde meydana gelen değişimler yapısal işsizliği ortaya çıkarmasına neden olmaktadır (Bayrakdar, 2014, s. 98).

Ekonomilerde meydana gelen büyüme de işsizliği artırıcı sonuçlar doğurabilir. Bunun en belirgin rneği, bir bölgede emek talebi artarken farklı bir bölgede

azalmasıdır. Başka bir ifadeyle, eğitilmiş ve kalifiye iş gücünün talebi artarken vasıfsız iş gücünün talebinde azalış olmasıdır. Benzer şekilde, ekonomik gelişme ile ekonomilerde görülen tarım sektörünün sanayi ve hizmet sektörüne yönelmesidir. Aynı şekilde teknolojiye gelişimle geleneksel üretime emek veren iş gücünün yok olması ve makineleşme ile üretimin yapılması da yapısal şekilde işsizliğe neden olmaktadır. Bu sorunların çözülebilmesi de iş gücü yapısının değişimi ile mümkündür (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016, s. 364).

İlkelerin mevcut nüfus yapısında genç nüfusun ağırlıkta olması, tarıma dayalı işgücünde istihdam yaratırken bu nüfusun bir kısmı eğitim için işten ayrılırken yetişkin olanlar ise kentlere göç ederek tarımın dışındaki faaliyet kollarında çalışmaktadırlar. Tüm bu durumlar hem nüfus artışı hem de sektörel değişimler ile sonuçlanmaktadır ve dolayısıyla uzun dönemli işsizliğin görülmesini sağlamaktadır (TÜSİAD, 1995, s. 18).

Nitekim, emek talebinin yapısındaki bu değişimler arttıkça ve iş gücünün bu değişime uyumu azaldıkça yapısal işsizliğin karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Bu açıdan devletin istihdam artırmaya yönelik bazı uygulamaları da işsizliği artırmaktadır. Söz konusu uygulamalar sendikaların istihdamı artırmaya yönelik yaptığı tutum ve davranışlardır. Kısa dönemde artan istihdam uzun dönemde endüstrilerin etkinliğini kaybetmesine, vasıfsız olan işgücünü sektör dışında bırakarak ciddi yapısal işsizliklere yol açmaktadır. Bu bağlamda, temel yapısı itibarıyla friksiyonel işsizlik ile yapısal işsizliğin benzerlikleri bulunmaktadır. Üstelik, yapısal işsizliği uzun süreli friksiyonel işsizlik olarak tanımlamak da mümkündür. Çünkü, farklı sektöre geçecek olan bir işgücü düşünüldüğünde yapısal birçok engellerden dolayı aslında friksiyonel olması gereken işsizlik süresi uzamaktadır. Dolayısıyla, eğer bu işsizlik süresi uzun sürüyorsa yapısal, kısa sürüyorsa friksiyoneldir (Yıldırım ve diğerleri, 2016, s. 364-365).

1.5.11. Nüfusun Hızlı Artması

Nüfus artışının doğal hızından yüksek olması da düşük olması da hem gelişmiş hem de gelişmekte olan tüm ekonomilerde üretim kapasitesini doğrudan etkilediği için işsizliğe neden olan faktörler içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Hızlı nüfus artışını geliştirmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirecek olursak, bu ülkelerde öncelikle kişi başına düşen gelirden azalışla karşımıza çıkmaktadır, bunun beraberinde tasarruf ve yatırımlarda azalma görülmektedir. Nihai olarak yatırımlarda meydana gelen bu azalma ise işsizlikle sonuçlanmaktadır (Bloom ve Freeman, 1986, s. 382).

Bu konuya bir de gelişmiş ülkeler açısından değerlendirdiğimizde, bu ekonomilerde de gereğinden az nüfus artışından kaynaklı işsizliğin meydana geldiği görülmektedir. Nüfus artışının yeterli olmadığı bir ülkede, yaş dağılımı da toplam nüfus içerisinde fazla bir orana sahip olmaktadır. Yaşlı nüfusun çoğunlukla olduğu bir ekonomide ise kaynaklar üretken olmayan alanlara yani sosyal güvenlik harcamalarına ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra bu ekonomilerde nüfus durağan hale geldiği için ekonomide de durağanlık görülmektedir (Sweezy ve Owens, 1974, s. 49).

1.5.12. İçerdekiler-Dışardakiler Olgusu

İçerdekiler-dışardakiler kuramının savunduğu görüşte, sendikalar yaptıkları toplu iş sözleşmeleri ile sendikalı işçilerin yani içerdekilerin parasal ücretlerini yükseltirler. Bu durum, işsizlerin yani dışardakilerin piyasaya girerek parasal ücretleri daha aşağıya çekmelerine imkân vermemektedir. Sendikaların bu davranışı da emek piyasasında ücret katılığına neden olmaktadır (Bocutoğlu, 2012, s. 348).

Bu durumu biraz daha detaylı açıklamak gerekirse; içerdekiler ve dışardakiler nmodelinde, işveren mevcut işte çalışmakta olan (içerdekiler)işçiye işten çıkarmaktan kaçınmaktadır çünkü hali hazırda iş arayan (dışardakiler) iş gücünü işe alma maliyetini düşünmektedir. Bu işten çıkarma ve yeni bir işçi alımı idari hükümler kapsamında işveren için maliyet oluşturmaktadır. Üstelik bunun yanında yeni işçinin çalışmaya uyum sağlaması, iş hakkındaki eğitimi ve motivasyonu da veriminde bir düşüklüğe sebep olacaktır. Tüm bu bilgilere sahip olan içerdekiler (çalışıyor olan işçiler), ücretler konusunda pazarlık yaparak artırma eğiliminde davranırlar. Elbette ki tüm bu durumlar, etkin ücret teorisinde olduğu gibi işin niteliği ve kalifiye bir işçi olmakla da yakından ilgilidir ve o düzeyde ücret artırımını ve daha fazla kar elde etme olası bir durumdur (Snower, 2001, s. 165).

1.5.13. Teknolojik Geri Kalma

Teknolojik ilerleme beraberinde emek ve sermaye gibi ikame ilişkisi bulunan üretim faktörlerinin yerini daha fazla verim sağlayan makineleşme almıştır (Bozdağlıoğlu Uyar, 2008, s. 48).

Teknolojik gelişimleri ön planda tutan ve sermaye yoğun üretime yönelen ekonomilerde fazla olan işgücü arzını istihdam etmek yerine işsizliğe neden olmaktadır

dolayısıyla teknolojideki gelişimler beraberinde hali hazırda istihdam eden işgücünü işsiz konuma sürüklemektedir (Uluatam, 1987, s. 283).

Bunların yanı sıra, sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilerde teknolojik ilerleme sebebiyle genellikle el zanaatlarıyla emek sağlayan küçük işletmelerin de yok olarak işsizlikle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu durumlarda, işsiz kalan bireylere yeni iş olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Ancak bu gerçekleştirilemezse, teknolojik olarak başlayan işsizlik, bu kişilerin farklı sektörlerde de istihdam edememesi sebebiyle yapısal bir işsizliğe dönüşümüyle son bulmaktadır (Güney, 2009, s. 138).

1.5.14. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam kavramı, istihdam edilen kişilerin kurumlara bildirilmemesi veya eksik bildirilmesidir. Dolayısıyla, ülke ekonomileri elde etmesi gereken gelirleri kayıt dışı ekonomiden dolayı azalmaktadır bunun yanı sıra sosyal güvenlik sistemlerini, işveren ve işçileri de olumsuz etkilemektedir. Peki kayıt dışı istihdamın oluşmasına neden olan faktörlere bakacak olursak bunlar; göç, vergiler, enflasyon, işsizlik, kentleşme ve denetim eksiklikleri en başta bulunmaktadır (Topçu ve Koç, 2017, s. 85).

Kayıt dışı işsizlik aynı zamanda kayıt dışı ekonomi ile ilişkidir ve ülkemizde de sosyal ve ekonomik açıdan önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir. Kayıt dışı işsizliğin nedenleri arasında yukarıda bahsedilen faktörler dışında; eve iş getirme, taşeronlaşma hem işçi hem de işveren açısından mali yükümlülükler, ücret kesintileri, sendikalı işçilerin azalması gibi etmenler de yer almaktadır. Ülkemizde kayıt dışı istihdam oluşmasına şu sebeplerin zemin hazırladığı iddia edilmektedir; şirketlerin rekabet baskısını kabul etmek, küçülmeye gidilmek, kaynakların dışarıda aranmak, üretim merkezlerinin birbirinden bağımsız olarak kar elde eden merkezler oluşturması gibi maddeler sıralanmaktadır. Tüm bu sebepler, iş gücü marjinalleşmesinin ve kaçak yollarla elde edilmesini mümkün kılmaktadır (Ayhan, 2008, s. 13).

1.5.15. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

Günümüzde küreselleşme ve değişen iş piyasaları işsizliğin artmasını da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte hem sosyal hem siyasi hem de ulusal bağlamında sınırların devre dışı kalması anlamı taşır. Küreselleşme paralelinde gelişen teknolojik yapı aynı zamanda iş gücü ve istihdam yapısında da değişmelere neden olmuştur. Önceden piyasada var olan vasıfsız işçiler yerini eğitilmiş ve kalifiye iş gücüne

bırakmıştır dolayısıyla eğitimi düşük ve vasıfsız işçiler için işsizlik kaçınılmaz olmaktadır. Mevcut değişen iş gücü yapısı ile beraber üretim yapısı da elbette değişime uğramıştır. İşveren gruplar piyasalarda yer edinebilmek ve rekabet gücünü artırmak amacıyla maliyetlerini minimum düzeye getirmişlerdir. Nitekim bu durum da kısmi süreli çalışma gibi esnek çalışma stilini doğurmuştur, akabinde ise sendikalı olma ve toplu iş sözleşmeleri de doğal olarak azalış göstermiştir. Bunun yanı sıra, ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde ülkeden ayrılan yabancı yatırımlar da önemli ölçüde işsizliği tetiklemiştir (Özdemir ve diğerleri, 2006).

Küreselleşmenin bir diğer önemli yönü ise ucuz emek rezervlerinin üretim maliyetlerinde düşüşe neden olması ve sermaye artmasına neden olduğu için çok uluslu şirketler için oldukça cazip karşılanmaktadır. Dolayısıyla bu şirketler yatırımlarını ucuz emeğin olduğu yerlerde gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda, sanayileşmiş ülkelerde mevcut vasıfsız işçiler işsiz kalırken, hali hazırda çalışanların ise ücretlerinin düşmesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için ise durum biraz daha farklı ilerlemektedir. Burada, vasıfsız olan işgücü iş sahibi olurken vasıflı olan işgücü işsizlikle karşı karşıya kalmaktadır (Yılmaz ve Çetin, 2007, s. 18-19).

1.5.16. Vasıfsızlık ve Verimsizlik

Vasıfsız işçi grupları beraberinde verimsiz üretime neden olmaktadır, vasıfsız işçiyi çalıştıran firmalar da aynı zamanda hem karlılığı hem de rekabet gücü zayıf olmaktadır. Nitekim, hiçbir firma vasıfsız işçi çalıştırmayı tercih etmez ancak kalifiye eleman bulmanın zor olması, niteliksiz işçilerin de düşük ücretleri kabul etmesi ve bazı işlerin de fazla nitelik gerektirmemesi gibi nedenlerden dolayı vasıfsız işçiler tercih edilebilmektedir. Fakat, iş gücü piyasasında vasıfsız işçi arttıkça verim ve istihdam da düştüğü için işsizliğin artması ile sonuçlanmaktadır (Demir ve Yayar, 2020, s. 153).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK

2.1. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN DÖNEMLERE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik tarihini dönemler itibariyle değerlendirmek ve tam anlamıyla kavrayabilmek için Osmanlı Devleti'nden devraldığı ekonomik yapıyı bilmek büyük önem arz etmektedir. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin gerileme süreci ile Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcı bir bütünlük içerisinde yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan devraldığı sosyoekonomik yapı çökmüş durumdaydı. Söz konusu duruma sebebiyet veren dönem ise Sanayi Devrimine kadar dayanmaktadır. 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı neredeyse tüm alanlarda Avrupalı ülkelerden daha ilerideydi. Buna sanayi, bilim, teknoloji de dahildir. Ancak, Osmanlı'nın hem siyasi ve ekonomik hem de kültürel açıdan gerileme dönemi, Avrupa ülkelerinin Sanayi Devrimini gerçekleştirdiği döneme denk gelmektedir. 18. ve 19. Yüzyıllarda yaşanan Sanayi Devrimi ile Avrupa'da makineli üretime geçilmesi ve Osmanlı'nın bu sürecin dışında kalması dengelerin değişimine sebep olmuştur. Osmanlı bu gelişmelerden sonra siyasi, askeri ve ekonomik açıdan eski gücünü kaybetmeye başlamıştır (Şahin, 2011, s. 1-2).

Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı'da üretim hala tarıma dayalı devam etmekteydi, ayrıca 18. Yüzyılda yapılan kapitülasyonlar da çoğu Avrupa devletlerine yayılmış ve birçoğu da tek taraflı olmuştur. Bu durum, ayrıcalık elde eden devletlerin rahatça Osmanlı topraklarında dolaşmasına ve hatta ticaret yapmalarını sağlamıştır. Nitekim bu yaşananlar, yerli sanayinin gelişmesini sekteye uğratmış, ticaretin gelişmesini engellemiş ve ülkeye döviz girişine ket vurmuştur. Diğer yandan, dövizle dış borçlanma da buna eklenince ülkeye döviz de giremediği için Osmanlı bir çok alanda gerileme yaşamıştır (Eğilmez, 2019, s. 190-191).

Osmanlı da bu durumlar yaşanırken, 18. ve 19. Yüzyılda Avrupa'da ise Sanayi Devrimi ile beraber küçük atölyeler artık büyük fabrikalara dönüşmüştür. Yoğun

üretimin tamamı yurt içini de aşmış yurt dışına ticaret de gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla, sanayileşen ülkelerdeki gelişimle beraber Osmanlı arasındaki uçurum giderek artmıştır. Fakat, Osmanlı Sanayi Devrimini çoktan kaçırmış makineli üretime geçiş yapamamıştır, yeni teknolojilere ayak uyduramamıştır ve hala hayvan gücüne dayalı üretimlere devam etmiştir. Bunun yanı sıra, dokuma sanayisi, ipek dokuma gibi birçok sektör yok olup gitmiştir. Söz konusu durumlar karşısında Osmanlı çöküntüye uğramış ve artık eskiden ürettiği malları dahi ithal eder duruma gelmiştir (Şahin, 2011, s. 2-4).

Bir ülke ekonomisi, küresel düzeyde üretim biçiminin değişimine neden olan devrimlerin gerisinde kaldığı zaman geri plana düşmeye başlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu da 1. Dünya Savaşı'ndan sonra toparlanamamıştır, bunun üzerine bir de Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi ile bilimsel atılımlar, siyasal ve sosyal aydınlanmalar yaşanmıştır. Ne yazık ki Osmanlı Devleti Rönesans, reformun ve aydınlanmanın gerisinde kalmış ve sanayi devrimine girememiştir. Toparlamak amacıyla bazı ıslahatlar yapılsa da yıkılmaktan kurtulamamıştır ve yıkılması 1920'leri bulmuştur (Eğilmez, 2018, s. 30-40).

Tüm bu gelişmelerle beraber, Osmanlı devletinin uzun süreler iş karışıklıklarla, savaşlarla ve halkın Cumhuriyetten önceki 1914-1922 döneminde sürekli cephelerde olduğunu dolayısıyla büyük maddi-manevi kayıplar yaşadığı da unutulmamalıdır. Nitekim, 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin niçin çökmüş bir ekonomik yapı devraldığını çeşitli yönlerden aydınlığa kavuşturmaktadır (Şahin, 2011, s. 4-9).

2.1.1. 1923-1960 Dönemi Türkiye'de İşsizlik

Türkiye Cumhuriyetin 1923-1929 arasındaki dönemi, yeni bir Türk devletinin temellerinin atıldığı en yalın ifadeyle yeniden inşa edildiği bir süreci tanımlamaktadır. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti resmi ve bürokrasi açısından elbette Osmanlı'nın devam vasfı üstelenmese de hem ekonomik hem de mali yönlerden bir devamlılık söz konusu olmaktadır (Sungur, 2019, s.43).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1929 arası dönemi genel olarak siyasi bağımsızlık elde ettikten sonra ekonomik bağımsızlığını da elde etmek için izlediği politikaları içermektedir ve bu dönem önceki dönemlerden alınan ekonomik yapıdan oldukça fazla etkilenmiştir. Devralınan ekonomik yapı, dışa açık tarımsal bir ekonomi

ile mali açıdan da muazzam ölçüde bir borç stokudur (Eroğlu, Demirel ve Dağlaroğlu, 2018, s. 2).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda söz sahibi yönetimindeki hâkim görüş batılılaşmadan yana bir bakış açısına sahiptir. Dolayısıyla, atılacak her adımla da siyasi, askeri ve ekonomik yönden temel gaye batılı devletler seviyesine ulaşmak ve hatta önüne geçmek olmuştur. Bu yüzden, Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik gelişme için sanayinin gelişmesi yani tarımın desteklenme zorunluluğu ön planda olmuştur. Tam da yaşanan bu ortamda, Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongrenin toplanmasındaki amaç iktisadi kalkınma planlarının temel ilkelerinin belirlenmesi ve alınabilecek önlemlerin belirlenmesidir (Şahin, 2011, s. 30-32).

İzmir İktisat Kongresi'nde, Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan ekonominin sanayileşmesi için neler yapılabileceği üzerinde görüşülmüştür. Bu kapsamdaki gaye işçi, tüccar, çiftçi grubunun sorun ya da taleplerini belirlemektir böylece Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin belirlenen konularla kararlar alınmaya çalışılmıştır (Eğilmez, 2019, s. 194).

Kongreye katılan grupları; sanayiciler, işçiler, çiftçiler ve tüccarlar oluşturmaktadır. Kongrede belirlenen kararlar ise iki temel bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi; yerli ve ithal ikameci bir sanayileşme politikalarıdır. Bu 1920'lerin ikinci yarısından itibaren uygulanmıştır. Tekelciliğin olmadığı girişim ve çalışma özgürlüğü, son olarak ise kalkınmaya destek olacak şekilde yabancı sermayeye izin verilmesidir, buradaki amaç ise batıdan kopmak istememektir. İkinci bölümde ise kongreye katılan grupların istek ve teklifleri değerlendirilmiştir. Burada işçi sınıfının önerileri dikkat çekmektedir, başlıca öneriler şu şekildedir:

- Çalışma şartlarının daha iyi bir konuma getirilmesi.
- Günlük çalışma süresinin düzenlenerek 8 saat olarak belirlemek.
- 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması.
- Asgari ücret uygulamasına geçilmesi.
- İşçi ücretlerinin bütün işyerlerinde nakit olarak ve düzenli bir şekilde ödenmesi.
- Tüm çalışanlara ücretli izin ve sigorta koşullarının sağlanması.

-İşçilere sendika ve grev haklarının verilmesi.

-İşçi çocuklarının gece okullarında bedava olarak okutulması.

-1 Mayıs'ın işçi bayramı olması. şeklinde sunulmuştur ve bu önerilerin büyük çoğunluğu ise düzenlenerek hayata geçirilmiştir (Şahin, 2011, s. 32-33).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1929 dönemi içerisinde, Lozan anlaşması gereği uyulması gereken serbest dış ticaret politikaları sebebiyle mevcut dönemde liberal politikalar hâkim olmuştur. Çünkü, Lozan Anlaşması'nda Osmanlı tarifelerinin 5 yıl süreyle değiştirilemeyeceği hükmü yer almaktadır. Bu kapsamda, İzmir İktisat Kongresi çerçevesinde uygulanacak politikalar belirlenerek, Osmanlı'nın harap olmuş ekonomik yapısının toparlanarak iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla, bu amaçları gerçekleştirebilmek için devlet özel kesime teşviklerde bulunmuş. Türk girişimlerin güçlendirilmesi amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) kurulmuştur, böylece devlet eksikliği duyulan hammaddeleri üretme yoluna giderek liberal politikalar izlemiştir (Eğilmez, 2018, s. 136-137).

Bu dönemde ekonomide uygulanan politikalar ise “sağlam para ve istikrarlı para” ilkesini benimseyen bir para politikası ve “denk bütçe, düzgün bütçe” ilkesini benimseyen maliye politikaları olmuştur. Bir ülkenin mali saygınlığının, sağlanacak olan iç ve dış ekonomik denge ile imkan bulacağı düşüncesi hakim olmuştur (Görgün, 1981, s. 74).

Genel ifade ile dönemin ekonomi politikası, içeride sanayileşmeyi teşvik eden, dışa açık ve büyümeyi amaçlayan politikalar bütünüdür. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nin en somut yapısal reformları kuruluşunun ilk on beş yılında görülmektedir. Özellikle ekonomi alanındaki öne çıkan reformlara değinilecek olursa; 1924 yılında TC'nin ilk madeni parasının basılması, 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılması, 1926 yılında Kabotaj Kanunu ve yabancı gemilere tanınan ayrıcalıkların kaldırılması sağlanmıştır ve içlerinde en önemli olanı ise 1931 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Ancak tüm bu çabalara ve özel kesime uygulanan yoğun teşvik sonrasında beklenen gelişme görülememiştir. Cumhuriyet'in 1923-1929 dönemi, batılı devletleri de derinden etkileyen 1929 “Ekonomik Buhran” ile son bulmuştur (Eğilmez, 2018, s. 135-136).

1929 Büyük Buhran'ının ortaya çıkışı, 1. Dünya Savaşı'nın sonrası döneme dayanmaktadır. Savaştan çıkan Avrupa ülkeleri, ciddi bir şekilde paraya ihtiyaç duymuş ve bunun üzerine altın standardın da vaz geçerek ülkelerde karşılıksız para basma yoluna gitmişlerdir. Bu karşılıksız sürekli basılan para, ülkelerde enflasyona yol açmıştır ve Avrupa ülkelerinde paralarının karşılıksız kaldığını gören yatırımcılar ise paralarını ve altınlarını ABD bankalarına yatırmaya yönelmişlerdir. Bu durum da dünyanın yeni finans noktasının Londra'dan New York'a kaymasına neden olmuştur. Nitekim ABD'de biriken bu yoğun servet, ekonomik sıçramaya neden olarak değerlerde şişme ve balonlar oluşturmaya başlamıştır ve sonrasında fiyatlardaki ani düşüş ile 24 Ekim 1929 günü tüm borsalar çökmüş ve neredeyse on yıl sürecek olan büyük depresyon bu şekilde başlamıştır (Eğilmez, 2018, s. 32).

1929 yılından sonra batı dünyasına büyük ölçekte yayılmaya başlayan Büyük Buhran ile Türkiye de oldukça etkilenmiş ve uyguladığı ekonomi politikasında değişikliğe yönelerek devletçi politikalar uygulamaya başlamıştır (Eğilmez, 2019, s. 196).

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu 1930-1939 dönemine ait yıllarında, ekonomi politikalarında ciddi değişimlere gidilen ve eskiye göre daha içe dönük olarak uygulanan politikalar hakimdir. Bu dönemde iktisadi politikalarda göze çarpan iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Bunlar, Devletçilik ve Korumacılık politikalarıdır. Bu politikalar bağlamında hedeflenen konular ve ulaşılan noktalar açısından Türkiye'nin ilk sanayileşme döneminin başlangıcı olarak değerlendirilebilmektedir. Mevcut dönemde Büyük Buhran'ın etkileri yoğun bir şekilde hissedilirken ülke içinde ise dışa kapanma göstererek ve devletin desteği ile milli ölçüde sanayileşme girişimleri baş gösterdiği ifade edilebilir (Boratav, 2014, s. 59).

Devletçilik anlayışı, Ekonomik Buhran'ın aşılmasında Keynes'in önerdiği bir politikadır. 1936 yılında yayımladığı Genel Teori isimli kitabında Keynes, devletin ekonomiye müdahale ettiği yaklaşımı ortaya koymuş ve içinde Türkiye'nin de bulunduğu bir çok ülke bu politikayı izleyerek ekonomilerini canlandırmayı amaçlamış ve büyük ölçüde de başarılı olarak uzun zamandır açık veren dış ticaretin dengelenmesi sağlanmıştır (Eğilmez, 2018, s. 34-35).

Dünya genelindeki bu Büyük Buhran'ın etkileri Türkiye'de ilk olarak tarım alanında etkisini göstermiştir. Dünya çapında görülen talepteki düşüklük aynı zamanda genel fiyatlarda da düşüşe sebep olmuştur. Dolayısıyla, bu da Türkiye'de tarım mallarının fiyatları üzerinde ilk etkileri meydana gelmiştir. Bu durum da Pazarlar için üretim yapan çiftçilerin gelirlerini ciddi ölçüde azaltmış ve tarımsal çöküşe de neden olmuştur. Öte yandan, ekonomik bunalım etkisi ile ihracat gelirlerindeki azalma da devletin dış ticaret ve kambiyo denetimi ile ilgili daha etkili önlemlerin alınmasını gerekli hale getirmiştir. Tüm bu yaşananlar da korumacı devlet politikasının önceliğini ve gerekliliğini ön plana çıkarmıştır (Pamuk, 2008, s. 173-174).

Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde hâkim olan devletçilik politikaları kapsamında 1934'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. Bu dönem, Türkiye ekonomisinde devletin ağırlığının hissedildiği ve ithal ikameci bir politikanın uygulandığı adeta bir yapısal değişim meydana gelmiştir. Bu vesile ile ekonomide nüfusun çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilirken, bir çok işçi yeni açılan sektörlerde istihdam olanaklarına sahip olmuştur (Germir, 2012, s. 101).

Birinci Beş Yıllık Sanayi planı esasen makro içerikli bir plan değildir, daha çok hammadde kaynaklarına yönelik temel ihtiyaçların ithal ikamesini sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece, döviz tasarrufu sağlayarak, dış ticaret açığının kapatılması ve ulusal paranın değerinin korunması hedeflenmiştir. Ayrıca bu plan ile sanayinin yerli mallara dayanması ülkenin dışa bağımlılığını da azaltacağı düşünülmektedir. Plan çerçevesinde uygulanan sektörler; dokuma sanayi, maden sanayi, kağıt ve selüloz sanayi, toprak ve seramik sanayi olmakla beraber bu sektörleri içeren 23 fabrika kurulmuştur (Şahin, 2011, s. 58-60).

Mevcut planın tüm hedeflerine eksiksiz ulaştığı söylenemese de mevcut alanlara dair sonraki gelişimler için bir zemin hazırlayacak gerekli tesislerde başarı görülmüştür. Bu planın ülke ekonomisi açısından başka bir faydası ise yeni iş olanakları ile Türk mühendis ve işçileri için istihdam imkanlarının artmasıdır. Bu aslında, gelecekte istihdam sağlayacak olan işgücünün de eğitilmesi ve yetişmesi için yeni saha fırsatları sunmaktadır. Bu başarılı uygulanan planın ardından, ikinci beş yıllık sanayi planının hazırlıkları başlamıştır. Ancak, bu plan henüz uygulamaya geçirilemeden İkinci Dünya Savaşı meydana gelmiş ve plan uygulamaya konulamamıştır (Eğilmez, 2019, s. 197).

Makro ekonomik açıdan tam da iyileşmeler sağlayan ekonomi politikaları 1939 yıllarında baş gösteren İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ile ne yazık ki kesintiye uğramıştır. Bu sebeple de 1940-1945 yıllarını kapsayan dönem Türkiye için kesinti yılları olarak adlandırılmaktadır (Eroğlu ve diğerleri, 2018, s. 38).

1940-1945 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda fiilen yer almamıştır ve silahlı tarafsızlık politikası izlemiştir böylece, savaşın sıcak etkisinden korunmayı bir nebze başarsa da savaş dönemi boyunca da ülkede savaş ekonomisi hâkim olduğu için birçok yönden etkilerini hissetmiştir. Bu dönemde, silah altındaki asker sayılarında ciddi yükselmeler ve ülkenin savunma harcamalarındaki artış en üst düzeye çıkarılması bu durumu en iyi açıklayan etmenlerdir. Öyle ki, daha önceden bütçe gelirin %40'ı savunma harcamaları için ayrılırken bu dönemde savaşın baş göstermesi, bütçe gelirin %60'ını savunma harcamalarına ayırmayı gerektirmiştir. Bunun yanı sıra, savaş yalnızca savunma harcamalarını artırmamıştır aynı zamanda o ordunun ihtiyaçlarının karşılanması gibi gereksinimleri de doğurmuştur. İşgücü açısından bu dönemde yaşanan durum ise oldukça hazin bir durumdadır. Çalışma çağındaki birçok iş gücü, çalıştıkları işlerden yani üretimden alınarak orduya gönderilmiştir bu durum ise ülkenin üretim seviyelerinde de ciddi düşüşe neden olmuştur. Buna ilaveten çalışan kesime ise fazla iş yükü, zorla çalıştırma ve çalışma sürelerinin artırılması gibi sorumluluklar yüklenmiştir (Şahin, 2011, s. 81-83).

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu yıllarda, henüz Türkiye ekonomisi planlı döneme geçmeden önce, emek arz ve talebinin oluşturan emek piyasasının bir kamu kurumu olarak kurulması o dönemki ismiyle İş ve İşçi Bulma Kurumu (şu an ki ismiyle Türkiye İş Kurumu) faaliyetleri de önem kazanmıştır. Bu kapsamda, ilk iş kanunumuz olan 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu gereğince; iş bulma aracılığı yapan özel büroların yasaklanması ve kamu tekelinde yapılmasını sağlayan kuruluşların da 3 yıl içerisinde kurulması uyarınca, Türkiye İş Kurumu, 2. Dünya Savaşı sonrasında 21 Ocak 1946 yılında 4837 sayılı kanunla kamuda istihdam hizmetleri amacıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) ismiyle kurulmuştur. Faaliyete ise 15 Mart 1946 da başlamıştır ve görevi ise işçilere vasıflarına uygun iş bulmak ve işverenlere ise işlerine uygun vasıfta işçi bulmak başka bir ifadeyle iş ve işçi bulunmasına aracılık etmektir (İşığışok, 2014, s. 255).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin akabinde, savaştan en çok etkilenen tahrip olmuş ekonomisini yeniden inşasına katkıda bulunmak ve canlandırmak amacıyla ABD Truman Doktrini kapsamında ülkelere Marshall yardımlarında bulunacağını açıklamıştır. Bu yardımlardan yararlanan ülkeler içerisinde Türkiye de bulunmaktadır. Söz konusu yardımlar ülkeye hem nakdi hem de ayni olarak sağlanmıştır. Böylece, Türkiye hem askeri hem de tarımsal üretim açısından gelişim göstermiş üretim verimliliği artmıştır (Sungur, 2019, s. 51-52).

Türkiye Marshall yardımlarını 1947'den itibaren askeri olarak, 1948'den itibaren ise ekonomik olarak alınmaya başlanmıştır. Alınan bu yardımlar, Türkiye'nin o dönemlerde izlediği müdahaleci ve dışa kapalı devletçilik politikasında değişikliğe sevk etmiş ve ekonomide liberalleşmeye yönelmiştir. Zaten batılı uzmanların Türkiye'ye önerileri ise; kamu girişiminin azaltılarak özel sektör teşvik edilmesi, ağır sanayi projeleri yerine hafif sanayi projelerinde yer alınması gerektiğidir. Bu da, Türkiye'nin karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olduğu tarım sektöründe yoğun olarak yaşanmıştır (Şahin, 2011, s. 97).

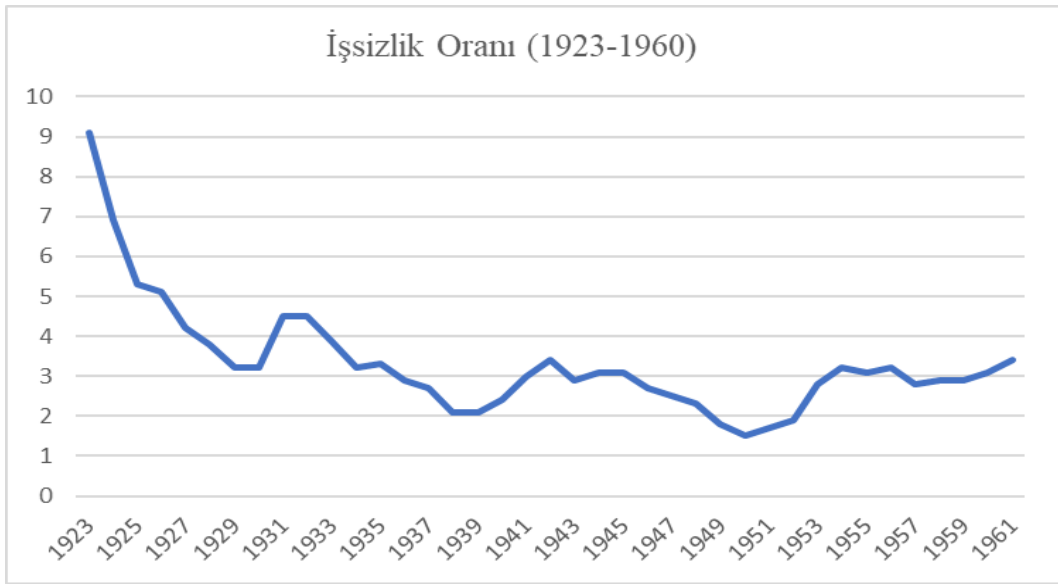
Türkiye'de devam eden dönemde en başta tarım olmak üzere hemen hemen her alanda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Hem makine ve alet kullanımı artarken hem de gübre kullanımı ve tarımsal üretimde artış sağlanmış böylece ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlanmıştır. Uygulanan ekonomi politikaları ana hatlarıyla şu alanlarda gerçekleşmiştir: Tarımda makineleşme ve teşvikler, bu kapsamda kredi olanaklarının artırılması, ithalat sınırlandırılarak yerli sanayiye yönelim sağlanması, altyapı ve ulaştırma yatırımlarının artırılması, dış yardımların yanı sıra Marshall yardımlarının kalkınmayı destekleyen alanlarda kullanılmasıdır. Fakat tüm bu uygulamalar hem ani parasal gelişmelerden dolayı TL'nin değerini düşürerek ülkeyi 1958 yılında devalüasyona sürüklerken hem de kontrolsüz olarak uygulanan politikalar ekonomide çöküşü de beraberinde getirmiştir. Nitekim, Türkiye'nin bu 1950-1960 dönemini kapsayan liberal ekonomilere dönüş yıllarında göze çarpan en önemli uygulamalar; teşvik politikaları, kur politikaları ve ithal ikamesi politikalarıdır (Eğilmez, 2019, s. 200-201).

Tuncer Bulutay (1995)'in varsayımlarına dayanarak yaptığı hesaplamalar sonucu elde edilen Cumhuriyet döneminin 1923-1969 yıllarını kapsayan işsizlik oranı rakamları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: 1923-1960 Döneminde İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim
1923	9,1	-24,2	1942	3,4	-14,7
1924	6,9	-23,2	1943	2,9	6,9
1925	5,3	-3,8	1944	3,1	0,0
1926	5,1	-17,6	1945	3,1	-12,9
1927	4,2	-9,5	1946	2,7	-7,4
1928	3,8	-15,8	1947	2,5	-8,0
1929	3,2	0,0	1948	2,3	-21,7
1930	3,2	40,6	1949	1,8	-16,7
1931	4,5	0,0	1950	1,5	13,3
1932	4,5	-13,3	1951	1,7	11,8
1933	3,9	-17,9	1952	1,9	47,4
1934	3,2	3,1	1953	2,8	14,3
1935	3,3	-12,1	1954	3,2	-3,1
1936	2,9	-6,9	1955	3,1	3,2
1937	2,7	-22,2	1956	3,2	-12,5
1938	2,1	0,0	1957	2,8	3,6
1939	2,1	14,3	1958	2,9	0,0
1940	2,4	25,0	1959	2,9	6,9
1941	3,0	13,3	1960	3,1	9,7

Kaynak: (Bulutay, 1995, s. 256-262)

Grafik 1: 1923-1960 Yılları Arasındaki İşsizlik Oranı

Tablo 1 incelendiğinde, Cumhuriyetin başlangıcında 9.1 seviyelerinde görülen işsizlik oranları ilerleyen yıllarda bir azalma eğilimi göstermiştir. En aza indiği yıllar ise ekonomide yardım planları çerçevesinde yüksek atılımların ve kontrolsüz yatırımların yapılarak yeni iş sahalarının açıldığı yılları kapsamaktadır. Ülkenin planlı döneme geçiş sürecine kadar ki döneminde genel itibariyle işsizlik oranı azalış göstermektedir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında savaş sonrası yıpranmış bir ekonominin etkileri ile işsizliğin yüksek seviyelerde görüldüğü Tablo 1’de yer almaktadır, ancak Cumhuriyetle beraber serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi adına yapılan en önemli adım özel teşebbüsler olmaktadır çünkü Osmanlı döneminden kalan küçük işletmelerde yapılan üretimler artık yerini büyük işletmeli üretimlere devretmesi amaçlanmaktadır bunun için de özel teşebbüslerin vasıtasıyla ekonominin canlanarak güçlenmesi için adımlar atılmıştır. Kalkınmayı finanse etmek adına kurulan bankalar sayesinde sanayi alanında da yeni yatırımlar teşvik edilmiş ve bu adımlarla istihdam olanakları artırılarak işsizliğin %9 oranlarından %3,2 oranlarına azaldığı görülmektedir.

1930’lu yıllara gelindiğinde ise özel teşebbüs teşvikleri yerini devlet teşviki ile kalkınmanın ön plana geldiği devletçilik ilkesinin hâkim olduğu dönem yer almaktadır. Bu devletçilik politikalarının hâkim olduğu neredeyse on yıllık dönemde ise sanayi planları uygulanmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda ülke içerisinde hammadde

kaynaklarının ve yatırımlara ağırlık verilmesi ile birçok fabrikanın da kurulduğu bir dönemdir. Yabancı tekellerden kurtulmanın hedeflendiği bu adımlarda kısa vadeli olmakla beraber tarım ve hizmet alanlarının da geliştirilmesi hedeflenmiştir. Tablo 1’de de yer alan rakamlar çerçevesinde değerlendirecek olursak tüm bu gelişmeler işsizliğin azalmasında etkili adımlar olmuş ve 1940’lı dönemlerde işsizlik %2,4 seviyelerinde görülmüştür. Fakat ne yazık ki sanayi planının ikincisi gerçekleştirilemeden 2.Dünya savaşının başlaması ülkeyi yeniden bir ekonomik durgunluğa sürüklemiştir. Savaş sonrası Marshall yardımlarının yapılması ile Türkiye ekonomisindeki canlanma sonrası işsizlik oranlarının % 1,7 oranlarına düştüğü görülmektedir.

2.1.2. 1960-1980 Dönemi Türkiye’de İşsizlik

Türkiye’de hem iktisadi hem de siyasal yönden 1960’dan sonra önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler sırasında mevcut ekonomik yapı içinde gerek emek piyasası gerekse çalışma düzeni açısından da önemli bir dönemdir. Önemli bir dönem olarak arz edilmesinin nedeni ise ekonomik, sosyal, kültürel yönden kalkınmanın hızlanması ve ekonomide rasyonel etkilerin yapılması gayesiyle Kalkınma Planlarının uygulandığı bir dönem olmasıdır (Bekiroğlu, 2010, s. 178).

Ayrıca, 1960-1980 yıllarını kapsayan Türkiye ekonomisi bir askeri darbe ile başlayıp başka bir askeri darbe ile sonlanan bir dönemdir de dönemin uygulanan kalkınma planları ise temelde ithal ikameci bir politika sergilemektedir. Bu dönemde üç ayrı kalkınma planı uygulanmıştır. Birincisi 1965-1967 yıllarında yapılmıştır, ikincisi 1968-1972 ve üçüncüsü ise 1973-1977 yıllarını kapsamaktadır (Öztürk, 2020, s. 104).

Türkiye ekonomisinde 1950-1960 yıllarında kontrolsüz uygulanan politikalar sonucunu göz önünde bulunduran Meclis, 1961 yılında planlama ve planlı ekonomi kavramlarını bir anayasal kural haline getirmiştir. Bu kapsamda da planlamaların denetlenmesi ve kontrolü amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı’nı kurulmuştur (Eğilmez, 2019, s. 202).

Bu dönemde uygulanan kalkınma planları hepsini kapsayan genel özelliklerin başında. 1930-1940 yıllarında uygulanan sanayi planlarının aksine makro içerikli programlar olmasıdır ve dolayısıyla ekonominin genelini kapsamaktadır. Tüm kalkınma planlarında ilk hedef sanayileşme olmaktadır böylece ekonomik büyümenin sağlanması öngörüsünde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra, bu kalkınma planları uzun, orta ve uzun vadeli adımları da hedeflemektedir. Bir yıl içinde olması gereken planlamalar, 5 yıllık

program kapsamında ulaşılması hedeflenen noktalar ve kaynak kullanımı ve bu kalkınma programlarının 3 kez olması amaçlanarak toplamda on beş yıl ile ekonominin yapısı bir dönüşümle yapılandırmak amaçlanmıştır (şahin, 2011, s. 132).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967 yıllarında uygulamaya geçirilmiş ve başarıya da ulaşmıştır. Elde edilen başarı sonrasında devam eden yıllarda diğerk planlar da uygulanmaya devam etmiştir. Bu kalkınma planlarında ortak hedeflenen amaç yıllık %7 civarındaki büyüme seviyelerine ulaşabilmektir. Böylece, gelişmiş ekonomilerle aramızdaki farkın en aza indirilebilecektir. Öte yandan, bu uygulanan kalkınma planları, kamu kesimi için zorunlu bir nitelik taşırken özel kesim için ise yol gösterici bir yapıdadır. Yani başka bir deyişle, kamu kesiminde bu araç ve politikalara kesin olarak uyulması zorunluyken özel sektörde uyulmadığı takdirde hiçbir zorunluluk bulunmamaktadır (Eğilmez, 2019, s. 202).

Yukarıda da değinildiğı üzere, kalkınma planlarının öncelikli amacı milli gelirde istikrarlı ve yüksek büyüme içermektedir. Ancak, büyüme sağlanabilmesindeki aşılması gereken önemli güçlüğü tasarruf yetersizliğı olduğu da aşıkardı. Tasarruf yetersizliğı planlanan yatırım hedeflerinde tam olarak ulaşamama sebep olarak büyük ölçekli yatırımlarda dövize bağı olduğu için bu kurumların tam kapasitede çalışamaması gibi aksaklıklar meydana getirmiştir. Kalkınma planlarının büyüme dışındaki diğerk öncelikli hedefleri ise sanayileşme ve ödemeler bilançosundaki dengenin sağlanmasıdır. Bunlar için ayrıca mali ve sosyal politikalar da uygulanması tasarlanmıştır (Bekiroğlu, 2010, s. 178).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın içeriğı gelir artışı ön plana alınarak oluşturulmuştur ve istihdam bu aşamada ikinci amaç olarak desteklenmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise temel amaç gayri safi milli hasılanın büyümesidir. Başka bir ifadeyle burada da gelir artışları ön planda tutulmuştur ilkinde olduğu gibidir, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise diğerk ikisinde de olduğu gibi %7 civarında bir büyüme hedeflenmiştir. Bu planların istihdam sağlanmasındaki önerisi, sermaye yoğun teknolojiler ile ekonomik kalkınmanın beraberinde sağlanacağı şeklindedir. Keza işsizlik sorununda da hızla gelişen ve kalkınan bir ekonomide yeni iş olanaklarının sağlanarak kendi olağan düzeninde çözüme kavuşacağı ön görüşü hakimdir. Fakat ne yazık ki, mevcut dönem içerisinde yüksek maliyetli yatırımlar ve ekonomik büyüme beklentisi olmasına rağmen işsizlik sorunu çözülememiş ve artışı da son bulmamıştır.

Yalnızca şöyle bir gelişim görüşmüştür. Avrupa ülkelerine giden işgücü akımı dolayısıyla işsizlik ve istihdam açısından bir rahatlama yaşandığı söylenmektedir (Ay, 2012, s. 331-332).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1968-1972 yıllarında uygulanmıştır. Plan kapsamında sanayileşmenin aslında ekonomik büyüme hedefinde bir lokomotif görevi üstlendiği de dönemin yapılan yorumları arasındadır, İkinci Beş Yıllık Kalkınma döneminde ithalat ikamesi ve ihracatın teşvik edilmesi daha ön plana çıkmıştır (Eğilmez, 2019, s. 202).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda istihdamı çözmek için sanayileşmeye eğilim gösterilmiştir ve bunun yanı sıra Birinci beş Yıllık Kalkınma Planı'nın aksine kentleşmeye de büyük önem verilmiştir. Çünkü kentleşme ile sanayinin gelişim göstermesi ve iş gücü temini paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Bunlara karşılık Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise işsizlik çözümünün bu programlarda uygulanan hızlı sanayileşme politikası ile ters düştüğünü ve uzun vadede etkileyeceği düşünülerek sonraki dönemlere ertelemiştir. Bunun yerine inşaat ve hizmet sektörlerine ağırlık verilmiştir (Şahin, 2011, s.136).

Bu dönemde yaşanan en önemli şok ise 1974 yılında meydana gelen petrol krizidir. Özellikle Türkiye gibi petrolde dışa bağımlı bir ülke için bu durum oldukça yıkıcı etkiler göstermiştir, petrol fiyatları dört katına çıkmıştır. Bunun yanı sıra, sanayileşmenin de önemli bir parçasını oluşturan enerji fiyatlarındaki bu artış kademeli olarak ekonominin birçok alanını etkilemiştir. Öte yandan, aynı dönemde yurt dışında çalışan işçilerin ülkeye döviz göndermesi ve ambargo nedeniyle bu dövizlerin dış ilişkilerde kullanılamaması ülkede büyük sorun yaratmıştır ve ekonomide stagflasyon olgusu ile karşı karşıya kalmış. devalüasyon uygulamasıyla Türkiye bu dönemi kapatmıştır (Eğilmez, 2019, s. 202-203).

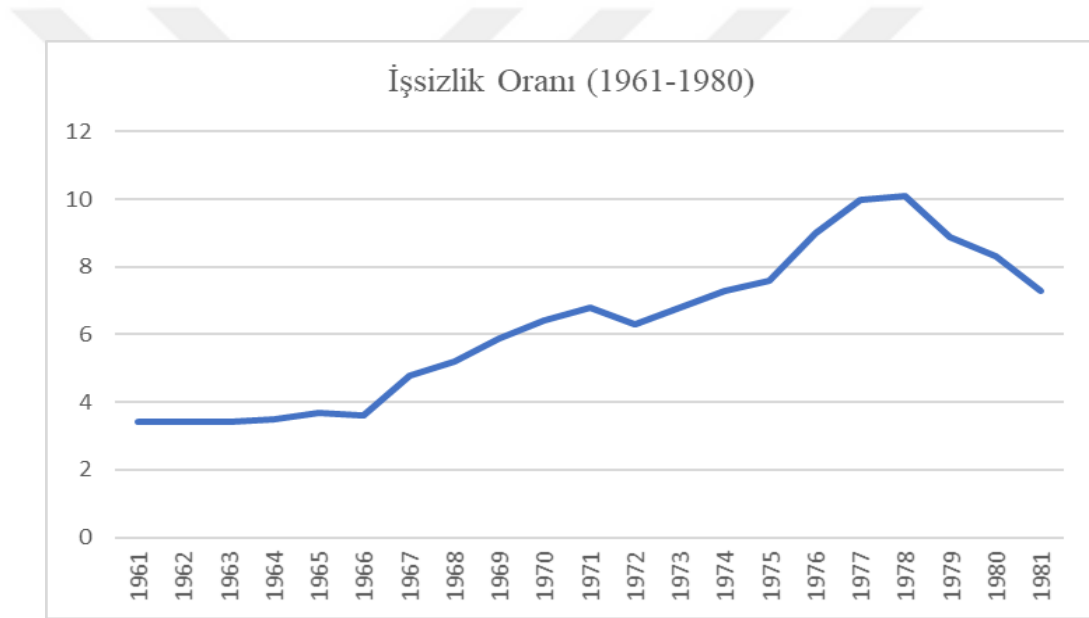
Cumhuriyet döneminin 1960-1980 yıllarını kapsayan işsizlik rakamları Tuncer Bulutay (1995)'in varsayımlarına dayanarak yaptığı hesaplamalar sonucu elde edilen işsizlik oranları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: 1960-1980 Döneminde İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim
--------	----------------	--------------------	--------	----------------	--------------------

1961	3,4	0,0	1971	6,8	-7,4
1962	3,4	0,0	1972	6,3	7,9
1963	3,4	2,9	1973	6,8	7,4
1964	3,5	5,7	1974	7,3	4,1
1965	3,7	-2,7	1975	7,6	18,4
1966	3,6	33,3	1976	9,0	11,1
1967	4,8	8,3	1977	10,0	1,0
1968	5,2	13,5	1978	10,1	-11,9
1969	5,9	8,5	1979	8,9	-6,7
1970	6,4	6,2	1980	8,3	-12,0

Kaynak: (Bulutay, 1995, s. 256-262)

Grafik 2: 1961-1980 Yılları arasındaki İşsizlik Oranı

İşsizlik oranlarının Cumhuriyet döneminden Planlı döneme kadar düşüş gösterdiği, planlı döneme gelindiğinde ise bu düşüşün tam terine dönerek işsizlik oranlarında artış olduğu görülmektedir. Özellikle, 1963 sonrasında bir artış trendine girdiği, 1970’li yıllara gelindiğinde ise çift hanelere çıktığı gözlenmektedir. Bu durum, 1979’li yıllarda meydana gelen petrol şokunun da etkisi olduğu aynı zamanda ekonomide meydana gelen yüksek enflasyon, ödemeler bilançosundaki açıklar, istenilen ölçüde sanayileşememesi gibi etkenler yer almaktadır. Söz konusu dönemde makro ekonomik hedefler çerçevesinde kalkınma planları gerçekleştirilmiş ve istenilen %7 büyüme de sağlanmıştır ancak cari açık beraberindeki döviz dar boğazlığı ithal

girdilerin fiyatları artmış bu durum enflasyonu daha da tetiklemiş ve cari açık daha da artış göstermiştir. Dolayısıyla işsizlik oranının %10 seviyelerine kadar çıktığı görülmüştür.

2.1.3. 1980-2000 Dönemi Türkiye’de İşsizlik

Türkiye ekonomisinin bugünlere gelirken ki yolculuğunda, serbest ticarete dayalı ve özel kesimi ön plana alan bir ekonomi modeli ile yolculuğuna başlamış ardından 1930’lu yıllara gelindiğinde ise devletçi bir politikanın uygulandığı görülmüştür. 1950’li yıllarda özel kesime ağırlık vermek isteyen karma bir ekonominin ardından 1980’lere gelmiştir, 1980’lerin ikinci yarısında özel kesime istenen ağırlık verilmiştir. Artık bu dönemlerden itibaren küreselleşmenin de yaşanmasıyla, demokrasi, yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, bilime dayalı eğitim, sosyal ve siyasal anlamda bir çok ileri standartlar benimsenmiştir (Eğilmez, 2018, s. 44).

Türkiye ve dünya ekonomisinde 1980 yılı politik reformların yaşandığı bir yıl olmuştur. Küreselleşme tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etkilerini hissettirmiştir. Bu bağlamda, 24 Ocak 1980 kararları kapsamında Türkiye’de sermaye hareketlerinde sınırlamalar kaldırılmış ve liberal bir görüş hâkim olmuştur. Bu atılan adımlardaki temel gaye, ihracattan elde edilecek gelirlerin artırılması ve bu artan gelirle de sanayi alanındaki gelişimlere alt yapı oluşturulmaktır. Böylece gelişmiş ülke ekonomilerine erişmek mümkün olabilecektir (Öztürk, 2020, s. 104-105).

Aslında, küreselleşmenin öncesinde Türkiye’nin ekonomik gelişime uyum sağlamakta oldukça geç kaldığı, düzenli ve sürdürülebilir politikalar izleyememiştir aynı zamanda uzun süreler devam eden yüksek enflasyon ve döviz dar boğazı da Türkiye’nin mücadele ettiği diğer konulardır (Çençin, 2019, s. 28).

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararları ile serbest piyasa mekanizmasına geçiş yapmış ve böylece dünya ekonomileriyle kompoze bir yapı içerisinde işlemesi hedeflenmiştir. Bu karar beraberinde, o dönem Türkiye’de yaygın olan ithal ikameye dayalı sanayileşme politikasını bırakmasını sağlamış ve ihracata dönük bir sanayileşmeyi ön plana çıkarmıştır. Aslında 1980 yılıyla beraber Türkiye ekonomisinde izlenen politikalar, 1980 öncesi dönemde uygulanan politikaların karşısavını ön plana almıştır. Nitekim, ekonomiye getirilen bu yapısal dönüşümlerin bu kadar önem arz etmesi ve önceki dönemlerden keskin bir şekilde ayrılmasının temel ayrımı, artık eskiden olduğu gibi kısa vadeli hedefler alınmaması, bunun yerine ekonomide daha

uzun vadeli, kalıcı ve yapısal değişimlere gidilerek ekonomik gelişmenin desteklenmesi hakim politika görüşü olarak benimsenmiştir (Karluk, 2007, s. 450).

Bunların yanında 24 Ocak kararlarında; para arzında kısılmaya gidilerek serbest faize geçilmesi. Türk lirasının devalüe edilmesi, kamu harcamalarında kısılmaya gidilmesi, esnek kur ve günlük kur uygulamalarına geçilmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edilmesi yer almaktadır. Bu politikalar kapsamında, 1981'de Sermaye Piyasası'nın kurulmuştur. Merkez Bankası günlük döviz kuru ilanlarına başlamıştır, 1983-1984 yıllarında dış ticaret büyük oranda serbestleşmiştir. 1984'de döviz işlemleri serbestleşmiştir, 1986 yılında Borsa kurulmuştur. 1989 yılına gelindiğinde ise sermaye hareketliliğinde serbestlik sağlanmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005, s. 5-8).

Bu gelişmelerin yaşandığı Türkiye ekonomisinde hem istikrar programları hem de serbestleşme politikaları birbiriyle iç içe ilişki içerisine girmiştir. Bu programların ilk hedefi, cari işlemlerdeki açıkların giderilmesi ve dış ödemeler dengesindeki borçların sistemli bir biçimde ödemesidir. Bunların gerçekleştirilebilmesi için mamul ve hizmet ihracatının teşviki önem arz etmektedir. İkinci öncelikli ele alınan konular ise, makroekonomik açıdan bir denge ve enflasyonun azaltılması olmuştur. Bu öncelikli konular kapsamında ekonomik büyüme ise üçüncü sırada yerini almıştır (Kazgan, 2005, s. 196).

Öte yandan, 24 Ocak 1980 kararlarındaki başka bir önemli nokta ise üretim faktörleri ve ücret yapısının piyasa koşullarına göre belirlenmesi hususudur. Mevcut hâkim politika, iç talebin daraltılması ve üretim maliyetleri de ücret yönünde aşağı çekilmiş durumdadır. Bunun sebebi, ihraç fiyatlarının düşük olmasını sağlayarak rekabet gücünün artırılmasıdır. Ayrıca, düşük maliyeti olan emek piyasası için yalnızca ücretler aşağı çekilmekle kalmamış, işçi hakları ile ilgili çalışma koşulları konusunda ve toplu pazarlık gücü de kontrol altına alınmıştır. Benzer şekilde, askeri ve yasal yöntemlerle iş gücü piyasasında baskı oluşturulmuş, sendika etkinlikleri ve grevler kısıtlanarak toplu sözleşmeler Yüksek Hakem Kurulu'na geçirilmiştir. Bu düzenlemeler de 1988'e kadar reel ücretlerde düşüşe sebep olmuştur. Asıl amaç ise iş gücü fiyatlarını düşük tutarak, elde edilecek kârı, rekabeti ve ihracatı artırmaktır. Tüm bu amaçlar bu dönemde uygulamaya konulan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra üzerinde durulan diğer konular ise, iş verenin vergi

yükünün hafifletilerek genç işsizlikte pozitif etkilerin gelişimi ve küçük girişimcilerin kendilerini toparlaması ve mesleki eğitim ile beşerî sermayenin kendini geliştirmesi ön görülmüştür. Böylece, küçük işletmelerin teşvikiyle beraber bu yapıların teknolojik destek ile beraber daha güçlü istihdam alanlarının açılması amaçlanmıştır (Bekiroğlu, 2010, s. 191-192).

1988 yılı ile beraber İŞKUR iş gücü alanında aktif bir görev üstlenmiş ve işgücü eğitimi alanında yönetmelik yürürlüğe girmiş ve istihdam politikaları ön plana çıkmıştır. Buna ilaveten aktif istihdam politikaları özelleştirme çerçevesinde de yürütülmüştür. Bu açıdan 199 yılında Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardımı ve Sosyal Güvenliği Sözleşmesi, Hazine Müsteşarlığı ve Dünya Bankası kapsamında imzalanarak mevcut anlaşma gereğince, iş gücü uyum programları yürütülmeye başlanmıştır. Bunlar dışında; istihdam, meslek ve kamu yararı amacıyla çalışma programlarından sorumlu olarak İŞKUR, küçük işletmelerde danışmanlık ve teşvik programlarından sorumlu olarak Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ve yerel ekonomiyi geliştirmek amacıyla faaliyetlerde bulunmak amacıyla da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) sorumlu olarak belirlenmiştir (Ay, 2012, s. 332-333).

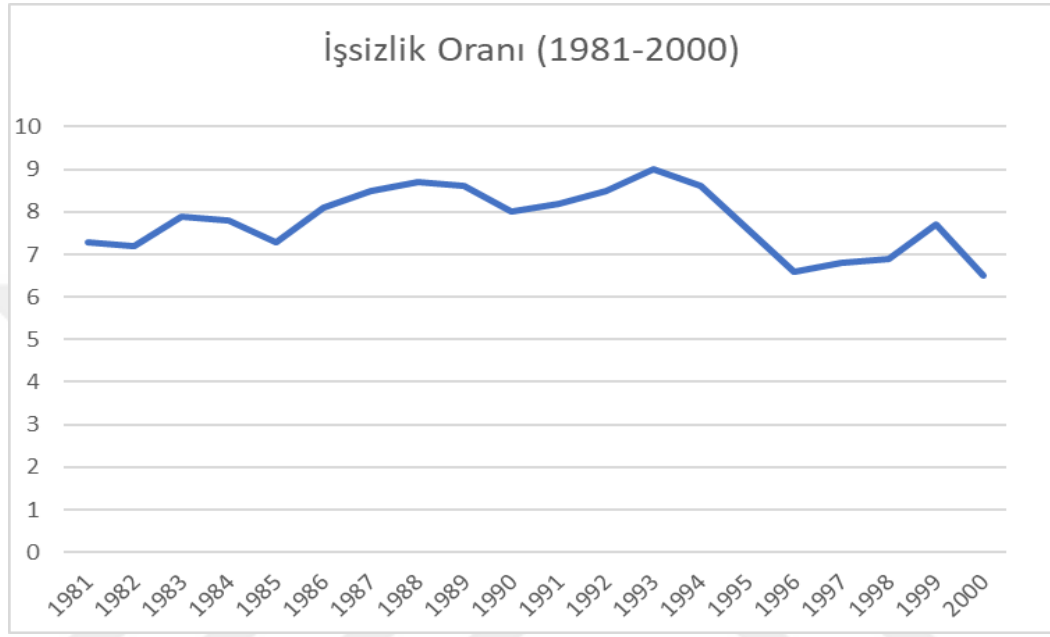
Türkiye ekonomisinin 1980-2000 yıllarını kapsayan işsizlik rakamları Tuncer Bulutay (1995)'in varsayımlarına dayanarak yaptığı hesaplamalar sonucu 1988 yılına kadar elde edilmiş ve 1988-2000 yılları arası ise TÜİK'ten sağlanarak Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: 1980-2000 Döneminde İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim
1981	7,3	-1,4	1991	8,2	3,7
1982	7,2	9,7	1992	8,5	5,9
1983	7,9	-1,3	1993	9,0	-4,4
1984	7,8	-6,4	1994	8,6	-11,6
1985	7,3	11,0	1995	7,6	-13,2
1986	8,1	4,9	1996	6,6	3,0
1987	8,5	2,4	1997	6,8	1,5
1988	8,7	-1,1	1998	6,9	11,6

1989	8,6	-7,0	1999	7,7	-15,6
1990	8,0	2,5	2000	6,5	28,9

Kaynak: (Bulutay, 1995, s. 256-262; World Bank.)

Grafik 3: 1981-2000 Yıllar Arasındaki İşsizlik Oranı

Tabloya göre 1980 sonrası dönemde zaman zaman düşme eğilimleri gösterse de çoğunlukla yükselen bir trendde olduğu ve hatta %9 oranlarına yükseldiği görülmektedir. Bu dönem içerisinde yüksek enflasyon devam ederken yapılan politikalar daha çok üretimi artırmaya yönelik değil de ihracatı artırmaya yönelik sanayileşme stratejilerini içermektedir. 1960'lı yıllarda başlayan ithal ikameci sanayileşme stratejileri artık yerini ihracata dönük sanayileşme stratejilerine yerini bırakmıştır. Dolayısıyla yatırımlar da ihracata yönelik ar-ge yatırımları, vergi muafiyetleri ya da petrol yardımları olmaktadır. Bu durumlar söz konusuysa işsizlikte de gözle görülür bir azalmadan ziyade %7-8 oranlarının olduğu daha stabil bir yapı görülmektedir 2000'lere yaklaşırken %6,5 oranlarına düşmüştür.

2.1.4. 2001 Sonrası Türkiye'de İşsizlik

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar çeşitli politikalar izlemiştir. Cumhuriyet döneminde özel kesime ağırlık veren ve serbest ticarete dayalı

politikalar izleyerek başladığı yolculuğunda 1930 yıllarına geldiğinde yaşanan ekonomik koşullar neticesinde devletçi politikalara ağırlık vermiştir. 1950’lerde özel kesime ağırlık vermeyi planlayan karma bir modelle devam ettiği esnada 1980’lere geldiğinde yapısal değişimlere gitmiş ve özel kesime verdiği ağırlık artmıştır. 1990 sonrasında ise küreselleşme hareketleri başlamıştır. 2000’li yıllara geçerken artık her açıdan daha globalleşen bir ekonomi ile karşı karşıya kalınmıştır ayrıca demokrasi, yargı, hukukun üstünlüğü, bağımsız üniversiteler, bilime dayalı eğitim gibi birçok alanda ileri standartlarda yeterince destek görülememiştir (Eğilmez, 2018, s. 43-44)

Türkiye ekonomisi 2000’li yılların başına geldiğinde iki önemli kriz ile bu döneme başlangıç yapmıştır. Bu krizlerin yaşandığı alanlar gereğince Türkiye’de 1980’li yıllarda izlenen politikalar da artık değişime gidilmesi gerekliliği ilk uyarılarını ekonomiye vermeye de başlamıştır (Çençin, 2019, s. 35).

Türkiye ekonomisinin 2000’lerin yaşadığı bu krizler Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde gerçekleşmiş Türkiye’de yaşanan önceki krizlerden daha farklı özellikler içermektedir. Bu birbiri ardına izleyen krizlerin temelinde, serbestleşen sermaye hareketlerindeki finansal varlıkların idaresinde yaşanan aksaklıklar yatmaktadır. Öncelikle, 2000 Kasım’ında Merkez Bankası’nın yaptığı açıklama ile ticari bankaların İnterbank piyasasından fonlanamayacağını belirtmiştir böylece İnterbank piyasasındaki faizler ise üst seviyelere çıkmıştır. Bununla beraber, döviz kurunun da sabit tutulamayacağı beli olunca Şubat 2001’de döviz serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Tüm bu durumlar başka bir ifadeyle; mali ve yapısal başarısızlıkları, en başta da kontrolü kaybedilmiş olan finansal varlıkları işaret etmektedir. Böylece, devalüasyon ve mali krizler kaçınılmaz olmuştur (Bekiroğlu, 2010, s. 202-203).

2000’lerin Kasım ayında yaşanan krizde öncelik olarak bankalardaki ani düzen değişikliği ile sermaye piyasalarında endişe ortamının oluşarak özel bankalardaki açık pozisyonların ani bir şekilde kapatmaya gitmesi etkili olmuştur. Bu korumacı davranışlar ise ani atılımları beraberinde getirerek likidite krizi meydana getirmiştir (Turan, 2011, s. 56-80).

Akabinde izleyen Şubat 2001 krizi ise aslında detaylarına bakıldığında çeşitli yönlerden krizin meydana geleceğinin sinyallerini çoktan vermiş olduğu görülmektedir. Bunlar; bankacılık piyasasındaki kaynak yetersizliği, oldukça yüksek seyreden faiz oranları ve bunlarla oluşturulmuş olan yapay sermaye akışları ve faiz-kur sarmalı krizin

meydana gelmesinde yer alan temel nedenler olarak sıralanabilmektedir. Bunlar dışında krize sebep olan etmenler ise hanehalkı tasarruflarının büyük ölçüde dolarize edilmesi, dövize olan yüksek talep ve elbette ki henüz Kasım 2000’de yeni baş göstermiş olan krizin etkilerinin geçmeyerek üretim sektöründe etkilerinin devam etmesi, ödemeler dengesindeki açıklar, ülkenin borç stokundaki devam eden artış ve politikal açıdan belirsiz bir ekonomik durum yer almaktadır (Sungur, 2016, s. 243-260).

Bu krizlere etkisi olan diğer bir önemli konu ise 1997 yılında meydana gelmiş olan Asya krizi ile 1998 yılındaki Rusya krizleridir. Bu krizler direkt olarak Türkiye ekonomisini etkilemese de daha sonraki dönemlerde dolaylı olarak çeşitli etkileri baş göstermiştir. Bu da yeni yükselen pazarlar aracılığıyla olmuştur şöyle ki, bu ekonomilerden yabancı yatırımcılar servetlerini alıp gidince ödemeler dengesinde dengesizlikler meydana gelmeye başlamıştır. Türkiye ekonomisi 2000’li yıllara bu sorunları da taşıyarak girince yaşanan krizlere zemin hazırlanmıştır. Tabi bu krizler sonrasında, bankacılık alanında yeni yapılandırmalar yapılmıştır, bazı bankalar ise ağır darbeler almış ya da batmıştır (Eğilmez, 2019, s. 217-221).

Ekonomide yaşanan tüm bu sorunlar esnasında, Şubat 2001 tarihinde, ekonomide likidite sıkıntısı, yüksek faiz ve döviz kurunun aşırı yüksek seviyelerde izlendiği dönemde hükümet daha önceden izlediği ekonomi politikasını değiştireceğini ve yeni bir ekonomi planına geçeceğini ilan etmiştir. IMF ile çeşitli görüşmeler sonucunda bir stand-by anlaşması yaparak 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında yeni ve kapsamlı bir ekonomik reform planı kabul etmiştir. Bu çerçevede hazırlanan planda, enflasyonu durdurmak ve istikrar gibi amaçlar ön plana koyulmamıştır. Bunun nedeni, istikrarsızlıkların ve yaşanan krizlerin sebebi olarak yapısal sorunlar olduğu düşünülmektedir ve bunların çözüme kavuşmasının önem arz ettiği yönünde görüş hakimdir (Şahin, 2011, s. 255-256).

Bu kapsamda programda ulaşılmak istenen ekonomik hedefte; dışa açık bir piyasada siyaset ve ekonominin ayrılması, sürdürülebilir yatırım, istihdam ve kaynak kullanımı sağlamak böylece verimliliği artırmak buna ilave olarak da piyasalarda rekabetin artırılması yer almaktadır. Böylece, halkın refah seviyesini ve ekonomik gücünü kalıcı olarak artırmak yer almaktadır, buna ayrıca sosyal ve psikolojik yönden istikrar ve huzur ortamlarının da sağlanması ulaşılmak istenen en önemli hedeflerdir. Ancak bu hedeflerin yanında, işsizliğin düşürülmesi, milli gelirde artış ve piyasalardaki

canlanma gibi pozitif gelişimler amaçlanarak güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya geçirilmiştir (Kol ve Karaçor, 2012, s. 387).

Bu yıllarda beyin göçünün de önüne geçilmesi amacıyla, ülke içinde istihdamda artış sağlayacak birtakım tedbirler de alınmıştır. Ayrıca kadınları, gençleri ve özürllüleri kapsayan beceri düzeyi düşük ya da işsiz kalma riski yüksek kesimin de bu olasılığını engellemek mahiyetinde niteliklerini artırmalarına odaklanarak hem aktif hem de pasif istihdam politikaları uygulamaya alınmıştır (Bekiroğlu, 2010, s. 205).

Ülke ekonomisi bu yaşanan krizlerden oldukça sarsılmış ve istihdam alanında önemli derecede etkileri gözlenmiştir. Bu etkiler ilk olarak üretimdeki vergi yükünde artırmış ve gün geçtikçe de istihdam vergileri vasıtasıyla iş gücü maliyetlerine yansımıştır. Bu vergi yüksekliğinin temelinde ise ülke genelinde gerek işsizlik gerek istihdam politikalarının yetersizliği ve iş gücü piyasalarındaki çalışma kurallarının inelastik yapısıdır. Çünkü yaşanan kriz dönemlerinde istihdam olanakları daralmış ve işsizlik daha yüksek seviyelerde görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, işsizliği azaltıcı ve istihdamı artırıcı globalleşen dünya koşullarına uyum sağlayan bir ekonomi elde etmek için uygulamaya konulması gereken çeşitli politikaların zorunluluğu meydana gelmiştir. Bu kapsamda işsizliği azaltıcı önlemlerin alınmasını zorunlu kılan en temel nedenler şu şekildedir; bölgelerarası sosyal ve ekonomik dengesizliklerin varlığı, işgücü piyasasının inelastik olması, nüfuz artışının hızlı olması, nitelikli elemanın eksik olması, sermaye birikiminin eksikliği, ekonomik durgunluğun süreklilik göstermesi, bilhassa genç işsizliklerde uzun süreli işsizlik yaşanması. yatırım alanında yetersizlik ve tüm bunlar sonucunda istihdamın dar olmasının ekonomik refahta azalmaya neden olmasıdır (Kol ve Karaçor, 2012, s. 389).

Küreselleşme günümüz ekonomilerinde pek çok değişime sebep olmuştur en başta da sermaye hareketliliğinin küresel olarak serbestleşmesi bu değişimlerin öncüsü olmuştur. Küreselleşme ile bölgesel düzeyde olan pek çok şey kültürler, yaşam biçimleri, ekonomik ve finansal hareketlilikler küresel düzeylere geçiş yapmıştır buna savaşlar da dahildir. Nitekim, tüm bu gelişimler eskinin bölgesel krizlerini de küresel çapta etkilere sahip olan krizlere yerini bırakmıştır. 2008 yılındaki Küresel kriz de bunların en iyi örneklerinden biridir, 2008 yılında ABD’de ortaya çıkan Küresel Kriz’inin patlamasında tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yer almaktadır. ABD’deki mortgage piyasası söz konusu dönemde 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe

ulaşarak dünyanın en büyük piyasası haline gelmiştir. Bu yoğun taleple beraber emlak fiyatları artıyor ve emlak sahipleri ise kendini daha zengin hissederek borçlanarak da olsa yeni gayrimenkuller alma yoluna gitmişlerdir. Piyasadaki durumda emlak fiyatları arttıkça emlak talepleri de artar durumdaydı. Ancak zamanla fiyatlar şişmeye ve emlak piyasasındaki balon sönmeye başlayınca kriz baş göstermeye başlamıştır (Eğilmez, 2018, s.72-75).

2008 yılındaki krizin başka bir yönü ise ABD ekonomisindeki yüksek düzeylerdeki cari açık ve sürekli artan ithalat oranlarıdır. Dolayısıyla yurtiçi tasarruflarda azalışa sebep olan bu durum ABD ekonomisinde zayıflayan bir ekonomiyi ortaya koymuştur (Altunöz, 2013, s. 221).

Emlak piyasasında meydana gelen balon patlayınca bu yaşanan küresel kriz beraberinde birçok ekonomiyi ve çeşitli alanları da etkilemiştir. İşsizlik artmış, çeşitli bankalar batmıştır. Dolayısıyla gelir dağılımında bozulmalar meydana gelmiştir (Kazgan, 2012, s. 15).

Nitekim, 2008 krizinin temelinde büyük ölçüde çeşitli kurumlara ve kişilere sunulmuş olan mortgage krediler karşılığında ekonomide meydana gelen bir finansal krizdir. ABD ekonomisinin bu kriz sonrasında toparlanması neredeyse 10 yıl kadar sürmüştür. Fakat kriz küresel boyutta olduğu için birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de krizin etkileri hissedilmiştir. Avrupa bölgesi bu krizin etkilerini ortalama bir yıl kadar sonra hissetmiştir. En çok etkilenen ülkeler ise Yunanistan ve Güney Kıbrıs olmuştur. Orta derecede etkiyi hissedenden ülkeler ise İtalya, Portekiz, İspanya olmuştur. En az etkilenen grup ise Hollanda, Avusturya, Finlandiya ve Almanya olmuştur. Fakat, Avrupa ülkeleri kriz etkileriyle beraber ABD'nin izlediği parasal genişleme politikasına yönelerek krizin etkilerinden kısa sürede toparlanmışlardır. Fakat durum gelişmekte olan ekonomiler için aynı olmamıştır ve büyüme oranlarında %4-5 civarında gelişim devam etmiştir. Bunun temelinde yatan neden ise, gelişmekte olan ülkelerin finansal yapıları fazla yaşama dahil edilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla etkilenme kanalları genellikle ihraç yaptıkları ülkelerin krizde olmasından kaynaklı dış ticarete düşüş yaşamalarıdır. Türkiye ise bu dönemde en çok etkilendiği alan işsizlik olmuştur. Kronikleşen işsizlik olgusu bu dönemde çift haneli rakamlara geçiş yapmıştır (Eğilmez, 2018, s. 59-60).

Türkiye 2008 küresel krizine karşı çeşitli politikalar uygulamıştır, bunların başında dış kaynak kullanımında ve dolayısıyla dış ticarete daralmaya gitmek bulunmaktadır, faiz oranlarında azalmaya gidilmiştir ayrıca mali disiplini bozmadan kamu harcamalarında düzenlemelere gidilmesi önerilmiştir bu kapsamda daha çok alt yapı çalışmaları ile mal ve hizmet alımındaki harcamalarına ağırlık vermiştir. Türkiye ekonomisi bu krizde çok ağır yıkımlarla atlattırmamıştır bunun altında yatan sebep ise 2001 krizindeki yapılandırmaların önemli etkisi olmuştur (Şahin, 2011, s. 279-283).

Türkiye hükümeti 2008 krizinde yaşanan durgunluk ve daralma karşısında artan işsizlik sorunlarını en aza indirmek amacıyla çeşitli politikalar uygulamayı hedeflemiştir. Bu kapsamda 26 Mayıs 2008 tarihinde 5763 Sayılı İş Kanunu ve bazı hükümlerinde değişikliğe giderek bir “istihdam paketi” yayınlamıştır. Bu paketin içeriğinde yer alan maddeler ise şöyledir:

- İş sağlığı ve güvenliği kapsamında yeni düzenlemeler getirilmiştir.
- İş yeri kurulması aşamasındaki izin belgelerindeki bürokratik aşamalardaki engelleri hafifletici düzenlemeler getirilmiştir.
- Özel sektörde zorunlu çalışma kontenjanında yer alan %3 özürlülerin primleri hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.
- Daha önce çalışıp fakat hali hazırda işsizliği devam eden işçilerin ve yeni işe girmiş olanların işsizlik sigortası kapsamına alınmasına karar verilmiştir.
- İşsizlik fonundan Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) için kaynaklar aktarılması sağlanmıştır.
- Özel sektörde özürlü işçi çalıştırma oranı %6’dan %3’e düşürülmüştür.
- Eski hükümlü işçilerin beden ve ruh hallerinin uygun olması durumuna göre uygun meslek birimlerinde çalışabileceklerine karar verilmiştir.
- Kanunda belirtilen koşullar dahilinde işçilere kısa çalışma ödeneklerinin verilmesine karar verilmiştir.
- 18-29 yaş aralığında bulunan kişilerin ve kadınların istihdamını artırmak için sosyal güvenlik primlerinde indirimine gidilmesine karar verilmiştir.
- Sosyal güvenlik primlerinde yapılandırma olanakları sağlanmıştır. İstihdam paketi içerisi bu kapsamda düzenlenmiştir (Bekiroğlu, 2010, s. 211-212).

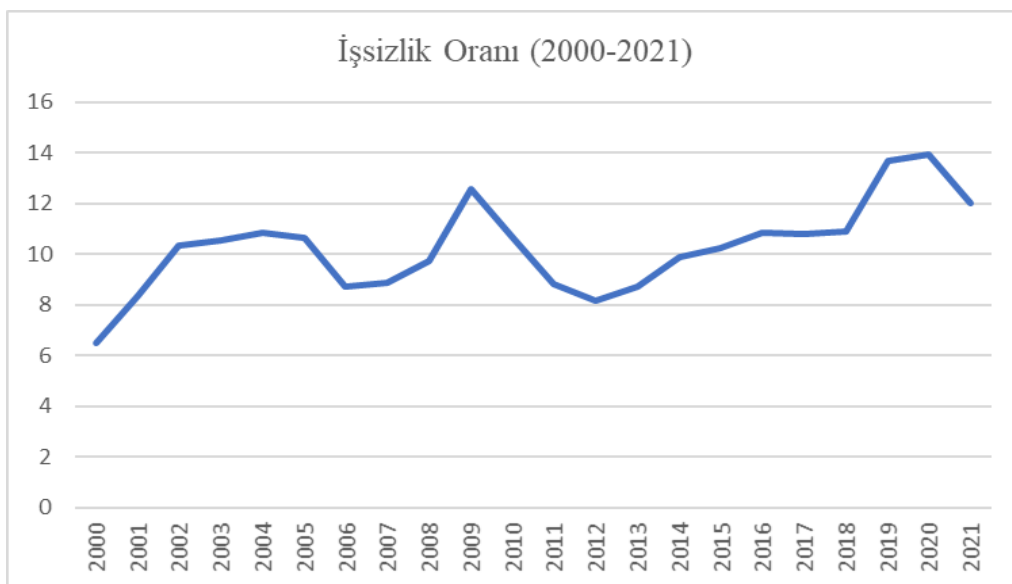
Türkiye, 90’lardan günümüze kadar birçok ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizlerden çıkarken en kapsamlı yapısal reformların yapıldığı 2001 krizi olmuştur. Hem

bankacılık sektöründe hem de kamuda mali disiplin amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye ekonomisi daha sonraki dönemlerde de sosyal, siyasal, ekonomik açıdan reformlara ihtiyaç duymaktadır. Bunlar teşvik programlarıyla yerli üretimde rekabet gücünün geliştirilmesi. enerji kaynakları hususunda yerli kaynakların daha yoğun kullanımı ve cari açık dengelerinin sağlanması olabilmektedir (Eğilmez, 2018, s. 53).

Tablo 4: 2000’den Günümüze İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllık (%) Değişim
2000	6,5	28,9	2011	8,8	-7,4
2001	8,38	23,6	2012	8,15	7,1
2002	10,36	1,7	2013	8,73	13,2
2003	10,54	2,8	2014	9,88	3,6
2004	10,84	-1,8	2015	10,24	5,9
2005	10,64	-18,0	2016	10,84	-0,2
2006	8,72	1,7	2017	10,82	0,6
2007	8,87	9,5	2018	10,89	25,5
2008	9,71	29,2	2019	13,67	1,8
2009	12,55	-15,1	2020	13,92	-13,8
2010	10,66	-17,4	2021	12,0	

Kaynak: (World Bank)

Grafik 4: 2000-2021 Yılları Arasındaki İşsizlik Oranı

Tablo 4’de mevcut dönemin başlarında 2001ekonomik krizi ve 2008 Küresel Finansal Krizin etkileri yoğunlukta görülmektedir. Türkiye olduğu kadar dünya genelinde de etkisinin görüldüğü mali krizin çıkış noktası kurumsal aksaklıklar kaynaklı olduğu için küresel düzeyde etkisi görülmüştür. Krizin etkileriyle bankacılık sektörlerinin kar oranlarındaki düşmüş ve kredibilite noktasında da daralmalara yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler bütün reel sektörler üzerinde etkisini göstererek küçülmelere neden olmuştur dolayısıyla büyük ekonomiler durgunluğa girmişlerdir. Nitekim, durgunluk sonucunda da küresel düzeyde işsizlik oranlarında hızlı bir yükselme olurken ülkemizde de %12,55 oranlarına yükseliş görülmüştür. 2015 yılından itibaren de hiç azalmadan artış gösteren bir işsizlik oranı tablosuyla karşılaşmaktayız. Bu dönem içerisinde 2019 yılında meydana gelmiş olan pandemi de yer almaktadır. Pandemi sürecinde eğitimini tamamlayarak iş bulamayan ya da işverenlerin işlerini kapatması sonucunda mevcut işlerinden ayrılan birçok insan da işsizliğin artmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde %13,67 seviyelerinde görülen işsizlik son yılların en yüksek işsizlik seviyesini de yansıtmaktadır.

2.2. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN BOYUTU

2.2.1.Demografik Değişkenlere Göre İşsizlik

Türkiye ekonomisinde işsizlik olgusu Cumhuriyetin ilanından 1970’li dönemlere gelinceye kadar ciddi bir sorun olarak gündeme gelmemiştir genel olarak %3-4 seviyelerinde görülmüştür. Şüphesiz ülkede bu düzeylerde görülen işsizlik oranlarının mevcut ekonomik ve toplumsal yapıyla ilişkisi çok yakındır, zaten dönem itibariyle ülkede tarıma dayalı bir ekonomik yapının olması kırsal kesimde yaşayan yoğun nüfusu da beraberinde getirmektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s.76).

Bir ülkede bulunan nüfusun yapısı, yoğunluğu ve aktif olduğu alan itibariyle emek piyasasının arz edilme yönünü belirlemektedir bu hususta istihdamın yapısal dinamikleri de belirlenmektedir. Ekonomik işleyiş içerisinde, toplam nüfusta iktisadi işleyişe dahil olmak istek ve arzusunda bulunan kişiler o ülkenin iş gücü arzını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, iş gücünün artış hızının belirlenmesinin kökeninde nüfus artış hızı bulunmaktadır. Fakat emek arzının tamamı genel nüfus miktarı olarak değerlendirilmemelidir. 15-64 yaş aralığına dahil olan bireyler işgücü arzı olarak kabul

edilmektedir ve bir ülkenin istihdam potansiyelini belirleyen “aktif nüfus” olarak adlandırılmaktadır (Yılmaz Uçan, 2017, s.30).

1924 yıllarında tarım sektörünün istihdamdaki payı %89.8 oranlarında seyretmektedir. 1930’lardaki devletçilik politikaları ve sanayileşme planları ile yeni açılan iş imkanları ile işgücü ekonomi içerisinde yoğun bir şekilde mas edilmiştir. Bu oran, 1940’lı yıllarda %75.6 oranlarında görülmüştür ve gün geçtikçe kırsal kesimde yaşamını sürdüren nüfus kentlere göç etmeye başlamıştır. 1955’li dönemlerde ise kentleşmenin getirdiği daha iyi sağlık ve eğitim gibi imkanlar sonucu kırdan kente göç hareketi hız kazanmıştır. Ülke genelindeki tarıma dayalı ekonomide, hasat dönemi dışında kentlere gelerek çalışmaya başlayan nüfus hasat dönemlerinde işlerini bırakıp köylere gitmektedirler bu ise işçi devrine neden olmaktadır. 1950-1980 yılları arasında ise kentlere göç giderek artan bir seyir izlemiştir. 1955 yılında kentte yaşayan nüfus %28.8 iken 1965’de 34.4 ve 1980 sonunda ise %43 civarlarına yükselmiştir. Bununla beraber, ekonomide gelişen diğer etmenler ile başka bir deyişle 1973 Petrol Krizi, siyasal dengesizlikler ve enflasyon ile işsizlik çift haneli rakamlara çıkarak %10 seviyelerinde görülmeye başlanmıştır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 77-78).

Tarım sektörünün istihdamdaki payı 1970’lere gelindiğinde %61.6, 90’larda %41 seviyelerine ve 2007 civarında ise %34.8 seviyelerine gerilemiştir. Bu rakamlar bizlere ülkenin tarım sektöründe istihdama dair sorunların yaşandığının da bir göstergesidir aynı zamanda. Uzun yıllardır kırdan kente göçün devam ettiği Türkiye ekonomisinde en çok göç alan bölgeler arasında Marmara, Ege ve Akdeniz’de bulunan şehirler yer almaktadır. Bu yaşanan göçler ülkede bölgeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel problemlere neden olmaktadır. Göç sebebiyle yaşanan bu sorunların önlenmesi için kırsal alanda gelirin yükseltilmesi ve çeşitli kırt-kent uyum politikalarının izlenmesi ön görülmektedir (Demirhan, 2015, s. 34-35).

Ekonomide 1980 sonrasında da devam eden yoğun göç sirkülasyonu, yaşanan krizler sebebiyle işsizlik oranındaki artış durdurulamamıştır, oysaki bu dönemlerde birçok mesleği teşvik politikaları yeni istihdam alanları da sağlanmasına karşın engellenemeyen hızlı nüfus artışı ve beraberindeki göç unsuru 2000’lerde %6.5 iken 2001 yılında krizle beraber %8.4’e, 2002 sonrasında ise yeniden çift haneli rakamları görmüş %10 seviyelerine çıkmıştır. Devamında meydana gelen 2008 kriziyle işsizlikteki artış devam etmiş %11 civarından %15.8’lere yükselmiştir. Aslında, işsizlik

durumunu tek bir nedene bağlamak doğru değildir çünkü birçok değişken tarafından etkilenen bir yapıya sahiptir. Bu sebeple de bir ülkenin ekonomisi, demografik özelliklerini bilmek önem arz etmektedir ve bunları bilmeden de yorumda bulunmak yanıltıcı yorumlara sebep olmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 78).

İstatistiki verilerde, tabloların bir kısmında aynı yıllara ait verilerin olmaması yararlandığımız kaynakların yayınladığı kapsamda düzenlemeler gerçekleştirildiği için mevcut kaynaklardaki durumlar çalışmadaki istatistiki tablolara da yansımıştır. Şöyle ki, TÜİK Avrupa Birliği standartlarına tam uyumun sağlanması amacıyla 2014 Şubat ayında yeni düzenlemelere geçmiştir ve işsizlik oranı hesaplamaları değiştirilmiştir. Bu sebeple, yeni seriler ile eski seriler arasında değişikliklere yol açmıştır bu yüzden de 2005 yılı öncesi verileri mevcut kayıtlarda bulunmamaktadır.

Tablo 5: Yaş ve Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	(15+) Erkek	(15+) Kadın	(15-24) Erkek	(15-24) Kadın	(15-64) Erkek	(15-64) Kadın
2014	9	11,9	16,6	20,4	9,2	12,2
2015	9,2	12,6	16,5	22,2	9,4	12,9
2016	9,6	13,7	17,4	23,7	9,8	14
2017	9,4	14,1	17,8	26,1	9,6	14,4
2018	9,5	13,9	17,6	25,3	9,7	14,2
2019	12,4	16,5	22,5	30,6	12,7	16,8
2020	12,3	15	22,6	30,3	12,6	15,3
2021	10,7	14,7	19,4	28,7	10,9	15,1

Kaynak: TÜİK

İşsizlik oranı, toplam işsiz rakamının işgücüne olan oranı şeklinde hesaplanmaktadır yani;

$$\text{İşsizlik Oranı} = \text{İşsiz Sayısı} / \text{İşgücü}$$

İşsizlik oranı, bir ekonomideki büyümenin, refahın ve toplumlardaki sosyal barışın temel bir göstergesidir. Dolayısıyla işsizlik oranı azaldıkça beraberinde istihdam, üretim ve toplumun refah düzeyi de artmaktadır. İşgücü insanı temsil etmektedir, sermaye ve doğal kaynaklardan farklı olarak işgücünün istihdam edilmesi beraberinde bireyin, ailenin ve nihai olarak da toplum huzuru için önemli bir konudur (Demir ve Yayar, 2020, s. 150).

2014-2021 döneminde Türkiye’de cinsiyete göre işsizlik oranları Tablo 5’de verilmiştir. Tablodaki rakamlar değerlendirildiğinde, işsizliğin en yüksek oranlarda görüldüğü grup 15-24 yaş arasındaki kadınlar ve 15-24 yaş aralığındaki erkeklerden oluşmaktadır. Cinsiyet yönüyle değerlendirildiğinde de kadınların iş gücüne katılımında yıllar itibariyle bir gelişme görülmemekle birlikte bu oranının daha da arttığı görülmektedir. Bunun yanı sıra 2019 yılı itibari ile her yaş ve cinsiyet kategorisinde de işsizliğin artış gösterdiği görülmektedir. Nitekim, rakamlar genel olarak yorumlandığından genç nüfusun iş gücüne katılımının daha az olduğu görülmektedir. Bunun bir sebebi olarak genç nüfusun ilk kez iş arıyor olabilmesi, genç nüfusun fazla olması, kırdan kente göçlerin yoğun yaşanması gibi sebepler de yer alabilmektedir. Bunlar da ekonominin genelini etkileyen sosyal ve ekonomik sebeplerden kaynaklı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de görülen bu yüksek işsizlik oranı rakamlarının daha aza indirilmesi için hem bölgesel hem de ülke genelinde işsizliği azaltıcı politikalar uygulanarak daha düşük seviyelere çekilerek gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmak amaçlanmalıdır.

Bir ekonomide, işgücü yapısının belirleyen etmenlerin başında nüfus bulunmaktadır. Ülkemizde de bu etmenin hızla yükseldiği göz önünde bulundurulduğunda genç nüfusta meydana gelen bir genç işsizlik de söz konusu olmaktadır. Genç nüfus yapısının yoğun olduğu bir ekonomide hem çalışma çağındaki kişiler çoğalmakta hem de iş gücüne dahil olan nüfus artmaktadır. Dolayısıyla, demografik yapı ilk olarak göze çarpmakta ve iş gücü piyasasını öne çıkarmaktadır (Uğurlu Yazıcı, 2018, s. 48).

Bir ülkede genç işsizlik oranında yüksek oranların görülmesi ise hem sosyal hem ekonomik açıdan önemli bir sorundur. Çünkü, 15-24 yaş arasındaki genç nüfustaki yüksek enerji ve özgün düşüncelere yatkınlık beraberinde yenilikleri ve onlara adapte olabilmeyi de getirmektedir dolayısıyla ekonomik kalkınmada bir avantaj sağlamaktadır. Ancak genç nüfusta görülen işsizlik bu ayrıcalıklardan yoksun kalmaya sebep olmaktadır. Söz konusu nüfus yoğunluğuna sahip ülkelerin bunu potansiyel bir değer olarak görüp en makul şekilde değerlendirmeleri önem arz etmektedir (Bayrakdar ve İncekara, 2013, s. 22-23).

Demografik özellikler içerisinde cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında bazı problemler bulunmaktadır. Dolayısıyla,

kadınlarda yaşanan bu negatif yönde istihdam göstergeleri ülke geneline yansıdığında toplam göstergeleri de negatif etkilemektedir. Ülkemizde kadın istihdam oranları, erkek istihdam oranlarına kıyasla çok daha az görülmektedir (Uğurlu Yazıcı, 2018, s. 54).

Cinsiyet açısından iş gücünün değerlendirilmesi ülkenin hem iktisadi hem de sosyal yapısını ortaya koymaktadır. Ülkemiz gibi ekonomilerin tarım ağırlıklı bir yapıda bulunduğu ülkelerde kadınlar istihdama katılımda ara eleman olarak görülmekte iken sanayi sektörü ağırlıklı olan ülkelerde bu durum değişerek kadın işgücünün istihdam oranı günden güne artış göstermektedir (Yılmaz Uçan, 2017, s. 32).

Cinsiyet faktörü uzun süreli işsizlikte de önemli bir rol oynamaktadır. Erkeklerin uzun süreli işsizlikte daha fazla olduğu görülmektedir bunun nedeni ise tarım sektöründe kadınların işsizlik oranlarının gizli tutulmasına dayandığı şeklinde yorumlar yer almaktadır. Buna karşın kadınların uzun süreli işsizliğinin artmış olması ise kadınların eğitim seviyelerinde artış sağlandıkça daha seçici davranarak iş aradıkları da dikkat çeken bir faktör olmaktadır (Alabaş, 2007, s. 36).

Demografik özellikler içerisinde eğitim oldukça önemli bir yere sahiptir. Eğitim temellerinin sağlam temellere dayanması bireylerin bilgi, beceri ve yeteneklerini daha iyi kullanabilme ayrıcalığı katmaktadır böylece komplike ve rekabetçi yapıdaki işgücü piyasasında başarı elde etme imkânı bulmaktadır. Ayrıca, üretim teknolojilerinin daha nitelikli işgücüne yönelik üretilmesi hem de komplike yapı sergileyen piyasa düzeninde daha düşük nitelikteki işgücünün tutunması zorlaşmakta ve işsizlikle karşılaşma oranını artırmaktadır. Özellikle küreselleşen ekonomi düzenine rekabet de eklenince işverenler emek tasarrufu sağlayacak yöntemlere yönelmektedir dolayısıyla niteliksiz işgücüne olan talep de azalmakta ve işsizlik meydana gelmektedir. Böylece, küresel çaptaki yükselen eğitim seviyesi ve kalifiye işgücünün artması diğer vasıfsız işgüçleri için bir risk unsuru oluşturmaktadır. Nitekim, günümüz yaşam standartlarında eğitim seviyesi, üst düzey beceri ve bilgi birikimi istihdam sağlamada oldukça ciddi bir unsur olmaktadır (Çalışkan, 2007, s. 386-389).

Tablo 6: Eğitim Durumuna Göre İş Gücüne Katılım Oranı (%)

Yıllar	Okur-Yazar Olmayanlar	Lise Altı Eğitimliler	Lise	Mesleki veya Teknik Lise	Yüksek-Öğretim
2014	19,1	47,8	53,5	65,0	79,2
2015	18,6	48,1	54,1	65,4	79,8
2016	17,8	48,4	54,4	65,9	79,7
2017	18,8	48,9	54,8	66,1	80,2
2018	18,6	49,1	55,3	66,1	79,5
2019	18,2	48,3	54,2	65,1	79,3
2020	14,7	44,0	49,5	61,6	75,0
2021	15,6	45,5	52,0	63,9	76,51

Kaynak: TÜİK

İşgücüne katılım oranı, yetişkin nüfus olan 15-65 yaş arasındaki nüfus içerisindeki toplam işgücünü ifade etmektedir. İşgücüne Katılım Oranı= (İşgücü/Yetişkin Nüfus)*100 şeklinde hesaplanmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2006, s. 371).

Türkiye’de 2014-2021 yılları arasında eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları Tablo 6’da görülmektedir. Eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı rakamları değerlendirildiğinde, eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılımın da arttığı görülmektedir. Bu da işgücü piyasasında işletmeler açısından verimliliğin, rekabet gücünün ve niteliğin arttığını ifade etmektedir. Eğitimli işgücünün toplam işgücü içerisindeki oranı yükseldikçe bir ülkenin gelişmişlik seviyesinde de artış görülmektedir. Ülkemizde bu oranlar tabloda yer alan mevcut yıllar itibarıyla stabil bir durum göstermiş ve söz konusu dağılımdaki oranlarla yüksek farklılıklar ya da değişimler olmamıştır. Bunun yanı sıra ülkemizdeki önemli sorunlardan biri de eğitim düzeyi seviyesinde uygun iş imkanının sağlanamamasıdır. Bu noktada insan kaynaklarının yeterli düzeyde planlama yapamaması da etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu da işgücü piyasasına yansıyan yönüyle eğitim ve istihdam sağlama yönüyle bir paralellikte yeterince güçlü yansıtılamamaktadır. Bu durumun ortadan kalkması

durumunda söz konusu oranlarda da farklılıklar görülmesi yüksek ihtimaldedir. Ancak buna rağmen eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranı da yükseldiği görülmektedir.

Tablo 7: Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Okur-Yazar Olmayanlar	Lise Altı Eğitimliler	Lise	Mesleki veya Teknik Lise	Yüksek-Öğretim
2014	17,9	43,3	47,1	58,1	70,7
2015	17,6	43,3	47,3	58,7	71,0
2016	16,8	43,5	47,2	58,2	70,1
2017	17,7	44,1	47,6	58,2	70,1
2018	17,6	44,1	48,0	58,6	69,6
2019	16,6	41,9	45,5	55,2	68,4
2020	13,4	38,4	41,8	52,7	65,4
2021	14,3	40,5	44,7	55,6	67,0

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2014-2021 döneminde eğitim durumuna göre istihdam oranları Tablo 7’de verilmiştir. Eğitim durumuna göre istihdam oranları tablosundaki rakamlardan yola çıkarak, 2014-2021 yılları arasındaki mevcut tüm kategorilerde ve yıllarda istihdam oranının en yüksek görüldüğü eğitim seviyesi yükseköğretim kategorisinde yer almaktadır. Nitekim bu oranlar da eğitim seviyesinin yüksekliği ile istihdam arasında paralellik olduğunu açıklamaktadır.

Tablo 8: Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	Okur-Yazar Olmayanlar	Lise Altı Eğitimliler	Lise	Mesleki veya Teknik Lise	Yüksek-Öğretim
2014	6,3	9,4	11,9	10,6	10,6
2015	5,3	10,0	12,4	10,2	11,0
2016	5,7	10,2	13,4	11,6	12,0
2017	5,8	9,8	13,3	11,9	12,7
2018	5,8	10,1	13,1	11,4	12,4
2019	9,2	13,2	16,1	15,3	13,7
2020	9,1	12,7	15,6	14,4	12,8
2021	8,2	11,1	14,1	12,9	12,4

Kaynak: TÜİK

Eğitim durumuna göre işsizlik rakamları tablo bazında değerlendirildiğinde, işsizlik oranının en yüksek görüldüğü eğitim seviyeleri sıralaması yükseköğretim mezunları, lise mezunları ve mesleki ve teknik lise mezunları yer almaktadır. Yıllar itibariyle yüksek okul mezunları ve lise mezunlarının işsizlik oranlarında da yüksek düşüşler görülmemektedir. Bunun yanı sıra tablodaki rakamlar kıyaslandığında eğitim seviyesi düşük olanların işsizlik oranlarının daha düşük olduğu da göze çarpan bir durumdur. Bunun sebebi olarak, düşük eğitim seviyesindeki kişilerin iş seçimi konusunda seçici davranmamaları yer almaktadır. Çünkü işveren için daha düşük ücretli işçi çalıştırmak isterken, işçinin de düşük ücret konusunda seçici davranmaması bu durumu artırmaktadır.

Bu bağlamda eğitim, işsizlik ve istihdam olanakları değerlendirildiğinde, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ön plana çıkmaktadır. Eğitim düzeyi düşük bir iş gücüne sahip ülkenin olumsuz tablolar sergilemesi kaçınılmazdır ve gelişmişlik gösterme olasılığı da oldukça düşüktür. Türkiye ekonomisi 1990'lı yılların başında lise altı eğitim düzeyi %55 düzeylerinde iken bu oran 2004 yılına gelindiğinde %43'lere gerilemiştir. Burada eğitim düzeylerinde düzelme eğilimi görülse de genel tablo içerisinde bu oranlar eğitim ve nitelik açısından pek de iyi bir tablo sergilemediği de aşıkardır. Bunlara ilave olarak, ülkedeki eğitim düzeyleri yükselmesine rağmen işsizlerin artması ise o ülkede işgücü vasfının ve ülke kaynaklarının verimli kullanılmadığının da bir göstergesidir. Eğitim seviyesi yüksek olmasına rağmen bu sürenin uzaması da ekonomiye dair farklı yorumlar taşımaktadır. Birincisi, istihdam sağlama potansiyelinin zayıflığını göstermektedir, ikincisi ise uygun insan kaynak yapılandırmasının bulunmadığını, eğitim düzeyi ile piyasa talebinin kesişemediğini göstermektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 83-86).

2.2.2. Meslek Gruplarına Göre İşsizlik

Türkiye ekonomisinin sektörel bazda istihdam dağılımları 2005-2021 yılları kapsamında Tablo 9'da incelenmiştir ve yıllar itibariyle hizmet sektöründeki oranı arttığı görülmektedir. Türkiye ekonomisindeki bu değişim zaman içinde kırsal kesimden kentlere göçün de etkisi mevcuttur. Bu durum tarım sektöründe istihdam edenlerin hizmet sektörüne geçişi ile yol aldığı tablodaki veriler doğrultusunda yorumlanabilmektedir.

Tablo 9: İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam	Bin Kişi				Yüzde (%)			
		Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	19,633	5,014	4,241	1,097	9,281	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	19,933	4,653	4,362	1,192	9,726	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	20,209	4,546	4,403	1,231	10,029	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	20,604	4,621	4,537	1,238	10,208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	20,615	4,752	4,179	1,305	10,380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	21,858	5,084	4,615	1,434	10,725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23,266	5,412	4,842	1,680	11,332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	23,937	5,301	4,903	1,717	12,016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	24,601	5,204	5,101	1,768	12,528	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	25,933	5,470	5,316	1,912	13,235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	26,621	5,483	5,332	1,914	13,891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	27,205	5,305	5,296	1,987	14,617	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	28,189	5,464	5,383	2,095	15,246	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	28,738	5,297	5,674	1,992	15,774	18,4	19,7	6,9	54,9
2019	28,080	5,097	5,561	1,550	15,872	18,2	19,8	5,5	56,5
2020	26,812	4,716	5,497	1,538	15,060	17,6	20,5	5,7	56,2
2021	28,796	4,948	6,143	1,777	15,928	17,1	21,3	6,1	55,3

Kaynak: TÜİK

Kalkınma açısından da önemli bir faktör olan tarımda istihdamın sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerine geçerek buralardaki payı artırmış olsa da ulaşılan tablo itibariyle yine de birçok ülkeye göre tarım sektöründe hala yüksek bir paya sahiptir. Buna karşın sanayi ve hizmet sektörlerinde de artış olmakla beraber gelişmiş ülke seviyeleri olan %70-80 oranlarına da ulaşamamıştır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de durum sanayi sektöründe istihdamın artması yönünde ilerlerken gelişmiş ülkelerde bu durum sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru bir akış sergilemektedir (Demirhan, 2015, s.38).

Her ne kadar bir ülkede istihdamın tarım sektöründen sanayi sektörüne geçişi bir gelişim göstergesi olsa da sanayileşme ile beraber tarımda makineleşme de tarım sektöründe istihdamın azalışını açıklar niteliktedir (Elveren, 2018, s. 86).

Türkiye’de 2014-2021 yılları arasında aranılan meslek gruplarına göre işsiz sayıları ve oransal dağılımı Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Aranılan Meslek Grubuna Göre İşsizler (+15 Bin kişi) ve Oranları

Meslek Grupları	2014 (%)	2015 (%)	2016 (%)	2017 (%)	2018 (%)	2019 (%)	2020 (%)	2021 (%)
Yöneticiler	65 %2,27	56 %1,83	61 %1,83	62 %1,79	68 %1,92	78 %1,74	66 %1,62	69 %1,76
Profesyonel meslek mensupları	291 %10,19	345 %11,28	415 %12,46	495 %14,33	507 %14,33	606 %13,56	581 %14,30	620 %15,82
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	204 %7,15	220 %7,20	254 %7,62	270 %7,81	269 %7,60	316 %7,07	313 %7,70	324 %8,27
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	402 %14,09	406 %13,28	467 %14,02	477 %13,81	456 %12,89	508 %11,36	436 %10,73	400 %10,21
Hizmet ve satış elemanları	677 %23,72	752 %24,59	786 %23,60	816 %23,62	854 %24,14	1076 %24,07	950 %23,39	919 %23,44
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlar	24 %0,84	20 %0,65	22 %0,66	21 %0,60	20 %0,56	24 %0,53	28 %0,68	29 %0,74
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	419 %14,68	430 %14,06	463 %13,90	435 %12,59	438 %12,38	631 %14,11	553 %13,61	477 %12,17
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	272 %9,53	310 %10,14	304 %9,12	287 %8,30	315 %8,90	397 %8,88	379 %9,33	332 %8,47
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	500 %17,52	520 %17,01	558 %16,75	590 %17,08	609 %17,21	832 %18,61	755 %18,59	748 %19,08
Toplam	2 853	3 057	3 330	3 454	3 537	4 469	4 061	3919

Kaynak: TÜİK

Aranılan meslek grubuna göre işsizler ve bu oranlar tüm yıllar itibariyle tablo incelendiğinde ilk sırada hizmet ve satış elemanları bulunmaktadır. Sıralamayı; nitelik gerektirmeyen işler ve profesyonel meslek grupları devam ettirmektedir.

2.2.3. Coğrafi Bölgelere Göre İşsizlik

Bir ülkede bölgeler bazında da hem sosyal hem de ekonomik yönden farklılıklar bulunmaktadır. Bunların sebepleri; nüfustaki hızlı hareketler ve artışı, yatırımda kamu ve özel sektöre olan ayırım, ulaşım, haberleşme, altyapı sorunlarının sonuçlanmamış olması ve bölgesel çaptaki kalkınma yetersizlikleri coğrafi açıdan farklılıklar doğmasında ilk sıralarda yer almaktadır (Uzay, 2005, s.95).

Nasıl ki ülkeler için farklı gelişmişlik düzeyleri bulunuyorsa, bir ülkedeki bölgeler arasında hatta iller arasında da gelişmişlik yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’de bu farklılıklar bölgesel düzeyde de iller düzeyinde de görülmektedir. Çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler bu farklılıkların temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu farklılık da, bölgeler ya da iller arasındaki hem işsizlik hem de istihdam seviyelerinde değişime neden olmaktadır (Özbek, 2020, s.54).

Bölgesel düzeyde eşitsizliklerin ortaya çıkması Cumhuriyet’in kurulduğu dönemlere dayanmaktadır. O dönemde yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik olaylar sonucunda bölgesel farklılıkların ortadan kalkması için uygulanan politikalarda aksaklıklara neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde, Batı Anadolu hem coğrafi açıdan konumu hem de zengin kaynak açısından avantajı sayesinde Batı Avrupa arasında ticari bir ilişki sağlayarak ilerleme sağlamıştır. Ancak doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için durum aynı olmamıştır ve hem coğrafi konumu hem iklim şartları sebebiyle bu fark giderek açılmıştır. Zamanla, devlet politikaları ve büyük kentlerde şirketlerin toplanması gibi etkenlerle bu farklılık daha da fazlaşmıştır (Yılmaz, 2010, s. 4).

Türkiye’de 2004-2021 yılları arasında İBBS1(İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) işsizlik oranlarının dağılımı Tablo11 ve Tablo 12’de görülmektedir.

Tablo 11: İBBS1 İşsizlik Oranları (15+), (Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Orta Anadolu, Batı Anadolu, Akdeniz), (%)

Yıllar	Kuzeydoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Orta Anadolu	Batı Anadolu	Akdeniz
2004	2,8	11,7	15,1	10	13,3	13
2005	3,8	12,1	13,8	11,1	13,2	13,9
2006	5	14,2	11,2	11	12,3	12,5
2007	5,8	16,9	12,9	10,8	11,2	12
2008	5,9	15,8	14,4	10,9	11,2	13,9
2009	8,5	17,4	16,6	13,9	12,4	17,5
2010	8,2	12,4	14,3	12,2	10,8	13,9
2011	8,3	11,7	11,2	9,7	8,6	10,6
2012	6,9	12,4	8,7	7,6	8,4	9,8
2013	6,7	14,5	9	8,4	8,6	11
2014	5,3	15,6	10,6	8,9	9,8	11,1
2015	4,9	16,5	8,7	9,8	9,8	11,5
2016	4,9	18,7	9	10,4	9,9	11,8
2017	5,5	17	9,9	11,7	9,8	11,4
2018	6,4	18,1	14,8	12,2	8,9	12,2
2019	10,5	22,4	18	14	12,4	14,2
2020	10,8	20,7	17,4	12,4	12,8	13,5
2021	11,9	16,8	15,4	12,2	11,9	13,8

Kaynak: TÜİK

Tablo 12: İBBS1 İşsizlik Oranları (15+), (Ege, İstanbul, Batı Marmara, Doğu Marmara, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz), (%)

Yıllar	Ege	İstanbul	Batı Marmara	Doğu Marmara	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz
2004	10,6	12,4	6,6	10,7	8	6,9
2005	10	11,5	7,5	10,5	6,7	5,5
2006	9,3	11,4	7,2	9,7	6,5	5,6
2007	9,4	10,4	6,6	9,7	7,9	6,6
2008	10,5	11,2	9,4	10,5	7,2	5,8
2009	14,1	16,8	10,8	14,4	7,4	6
2010	12	14,3	8,8	11,5	8,3	6,1
2011	10	11,8	7,1	9,8	6	6,4
2012	9,6	11,3	6,5	8,9	6,1	6,3
2013	10,1	11,2	6,8	8,4	6,7	6,8
2014	9,1	11,9	6,7	8,1	6,2	6,2
2015	9,4	12,9	6,4	8,9	6,7	4,8
2016	9,3	13,5	7,1	9,9	7,7	4,5
2017	9,8	13,9	7,3	10,3	6,4	3,6
2018	9,8	12,5	6,7	9,6	6,5	6,2
2019	12,2	14,9	9,8	12,3	8,4	9,9
2020	12,4	14,7	8,5	10,9	8,2	8,8
2021	11,1	12,3	8,7	9,5	8,1	9,9

Kaynak: TÜİK

İşsizlik oranlarının İBBS 1 (12 Bölge) düzeyinde dağılımı incelendiğinde, en yüksek işsizlik oranına sahip bölgelerin Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Batı Anadolu olduğu görülmektedir. En düşük işsizlik oranına sahip bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu, Batı Karadeniz ve Batı Marmara olduğu görülmektedir. Bölgesel düzeyde farklılıkların olması yoğun bir şekilde göç olgusunu da artırmıştır örneğin İstanbul gibi göç alan bir bölgede görülen hızlı nüfus artışının tamamı istihdam edilemediğinden dolayı işsizliği de artırmıştır. Benzer şekilde Ege ve Akdeniz bölgelerinde görülen yüksek işsizlik rakamları da aynı sebeple açıklanabilir.

2.3.İŞSİZLİĞİN ALT BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI

Türkiye coğrafi yapısı, iklimi, bitki örtüsü ve konumu gibi etkenlerden dolayı geleneksel olarak yedi bölgeden oluşmaktadır. Ancak, Bölgesel düzeydeki sosyal ve ekonomik problemlere bölgesel düzeyde çözüm bulabilmek ve politika geliştirebilmek için bölgesel istatistiklere ihtiyaç duyulmaktadır, bu bölgesel düzeydeki istatistikler de NUTS ile gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun hazırlamış olduğu İBBS (Türkiye Bölge Birimleri Sınıflaması) raporu ile Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararı ile 22 Eylül 2002 tarihli Resmî Gazetede Türkiye için üç ayrı düzeyde bölge tanımlaması yapılmıştır. Bunlar; Düzey 1 (12 Bölge), Düzey 2 (26 Bölge) ve Düzey 3 (81 İl) şeklindedir. Bu sınıflandırma temelde üç kritere dayanarak yapılmaktadır. Birincisi, temel bölgeler yani temel coğrafi özelliklere göre yapılmıştır. İkicisi, Aynı potansiyele sahip alanlar bir arada olacak şekilde örneğin benzer tarımsal faaliyetler bir arada olacak şekilde sınıflandırılmıştır. Son kriter ise nüfus özellikleridir. Bu kapsamda; coğrafya, nüfus, bölgesel kalkınma planları, istatistiki göstergeler ve gelişmişlik kıstasında Türkiye'de üç farklı NUTS bölgesi tanımlanmıştır (Yılğör, 2019, s. 157-159).

Bu kapsamda, çalışmanın bu bölümünde TÜİK verisi iller bazında yayınlanmadığı için, yapılan analizde de işsizlik oranları araştırmacılar tarafından hesaplandığı için, TÜİK kaynaklı elde edilen işsizlik rakamları en detaylı olarak Düzey 2 (26 Bölge) kapsamında Tablo 13'de düzenlenmiştir.

Tablo 13: Türkiye'nin Düzey 2 İşsizlik Oranları

Bölgeler	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Adana-Mersin (Tr62)	10,9	10	10,5	10,9	11,4	12,1	13,6	13,4
Ankara (TR51)	11,5	11,2	11,4	11,4	10,2	14,4	15	13,6
Antalya, Isparta, Burdur (TR61)	8,5	9,8	11,7	12,3	11,7	13,5	12,5	12
Aydın, Denizli, Muğla (TR32)	7,4	7,1	6,9	7,3	7,1	9,5	9,9	10,6
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan (TRA2)	3,5	4,1	5,1	5,8	5,5	10,2	11,8	14,1
Balıkesir, Çanakkale (TR22)	5,8	5,4	6,9	6,2	5,9	8,6	8,1	8,2
Bursa, Eskişehir, Bilecik (TR41)	6,3	7,9	9,3	10	9,2	11,4	9,8	9,6
Erzurum, Erzincan, Bayburt (TRA1)	7,7	6,2	5,2	5,7	7,8	11,6	10,5	10,4
Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1)	8,1	10,1	14,5	15,3	13	15,5	13,2	10,2
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye (TR63)	15,6	16,6	14,6	11,7	14,4	18,5	15,5	17,3
Kastamonu, Çankırı, Sinop (TR82)	7,1	7,2	6,3	5,1	5,5	8,2	7,1	6,2
Kayseri, Sivas, Yozgat (TR72)	9,7	10	8,7	12,3	13,5	14,9	13,1	12
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova (TR42)	10,3	10,4	10,9	11	10,4	13,7	12,5	9,8
Konya, Karaman (TR52)	5,7	6,7	6,3	6,2	6,1	8,2	8,2	8,1
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir (TR71)	7,9	10,3	13,8	11,8	11,3	13,7	12,3	13,3
Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli (TRB1)	7,8	8,3	9,3	7,3	8,6	10,4	11	10,7
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak (TR33)	4	4,2	5	6,4	7	10,2	8,6	7,2
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3)	24,2	25	28,6	27,1	25,1	31,1	33,7	30
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya (TR83)	6,5	6,8	8,3	7,1	6,7	8,7	8,8	8,3
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli (TR21)	7,8	7,5	7,7	8,6	7,7	11,5	9,3	9,6
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane (TR90)	6,6	5,1	4,9	3,8	6,5	10,6	9,4	10,7
Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2)	13,8	9,6	9,3	13	21,9	26,4	24	20,7
Zonguldak, Karabük, Bartın (TR81)	6,3	7,4	9,1	7,7	8,6	10,2	9,8	11,4
İstanbul (TR10)	11,9	12,9	13,5	13,9	12,5	15	14,8	12,4
İzmir (TR31)	14	15	14,1	14,2	13,8	15,9	17,2	14,9
Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2)	17,6	17,7	17,3	14	18,8	23,6	20,2	15,1

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Düzey 2 için işsizlik oranları incelendiğinde, en yüksek işsizlik oranına Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinin yer aldığı TRC3 bölgesi %30 oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Sıralamayı %20,7 oranı ile Van, Muş, Bitlis, Hakkâri illerini kapsayan TRB2 bölgesi devam ettirmektedir. Ardından Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) bölgesi, İzmir (TR31) ve Ankara (TR51) bölgeleri devam ettirmektedir. İller düzeyindeki gelişmişlik farklılıkları bölgesel düzeyde de farklılıklara neden olmaktadır ve bu durum istatistiki tablolara da yansımaktadır. Bu farklılığın sebepleri zaman zaman

ekonomik, zaman zaman sosyal ya da coğrafi etmenlerden kaynaklı olabilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki işsizliğin sebebi göç verdiği için iktisaden aktif nüfusun az olması, istihdam olanaklarının az olması ve özellikle kadınların işgücüne katılımının da az olması, tarımda çalışan nüfusun kayıtlara geçmemesi gibi etkenlerden kaynaklı olurken, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde görülen işsizliğin sebebi ise yoğun göç alması sebebiyle fazlalaşan işgücü için yeterli istihdamın sağlanamamasından dolayı işsizlikle sonuçlanmasıdır.

İşsizliğin enflasyon ile ilişkisi incelenecek olursa; Türkiye'nin her bölgesinde de enflasyon ve işsizlik değiş tokuşu aynı ilişkiyi göstermemektedir. Türkiye'nin sanayi, ticaret ve turizm sektörlerinin geliştiği Marmara, Ege ve Akdeniz gibi yakın bölgelerde ücretler genel düzeyinde bir yükselme olduğunda işsizliğin azaldığı görülmektedir. Bunun aksine tarım ve hayvancılığın hâkim geçim kaynağı olduğu kırsal bölgelerde aynı ilişki görülememektedir. Dolayısıyla, kırsal kesimlerde yüksek işsizlik görülmektedir. Bu bölgeler arasında görülen dengesiz işsizlik oranları da, işsizlikle mücadele konusunda Türkiye geneli için uygulanacak para ve istihdam politikalarının bölgesel düzeyde farklı sonuçlar yansıtacağını, bunun aksine farklı ilişkilere sahip bölgelerin her biri için farklı etki gücüne sahip işsizliği azaltıcı politikaların uygulanması ülke genelinde çok daha etkin sonuçlara ulaşılmasına olanak tanımaktadır (Tekgün, 2017, s. 64-67).

Türkiye'de doğu ve batı uçurumunun yaşanmaya başlaması 1950'lerden günümüze kadar dayanmaktadır. O dönemlerde batıya yapılan göç dalgaları zaman içinde batı bölgelerin kalabalıklaşmasına ve kentlerin gelişmesini sağlamıştır. Ülkenin doğusunda ise tam tersi durum yaşanmaya başlamıştır. Nitekim ülkenin doğusu ile batısı arasında gerek kentleşme, gelir dağılımı ve istihdam olsun gerekse endüstriyel yapı, tarım, sağlık ve eğitim olsun belirgin demografik farklılıklara neden olmaktadır. Geri kalmış bölgelerse ise gelişmiş bölgelere kıyasla iş gücüne katılımın daha düşük olması ise iki sebepten kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi düşük eğitim seviyesidir. İkincisi ise geri kalmış bölgelerde kadınların işgücüne katılımının düşük olması ve istihdamın dışına itilmiş olmasıdır (Dinler, 2020, s. 251-263).

İşsizliğin bölgeler bazında yoğun kümelenme görülen yerler tablodaki rakamlardan da anlaşılacağı gibi doğu batı ayrımının açıkça görüldüğü Doğu ve Güney

Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan illerdir. Bu iller sırasıyla Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (TRC3); Van, Muş, Bitlis, Hakkâri (TRB2); Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye (TR63); Şanlıurfa, Diyarbakır (TRC2) il gruplarında görülmektedir. Bu durumun temelinde bölgeler bazında komşuluk ilişkisinin olduğu illerin işsizlik oranlarından da etkilenmesi oldukça yüksek bir olasılıktır. İşsizliğin yüksek olduğu il kümelenmelerinde, komşu ilin işsizlik oranından etkilenerek işsizliğin artabileceği gibi komşu ilde olan ancak göz ardı edilmiş farklı değişkenlerin de söz konusu ilde işsizliği artırabileceği düşünülmektedir. Bu etkinin araştırılması mekânsal ekonometrik yöntem vasıtasıyla gerçekleştirilerek işsizliğin mekânsal düzeyde konumlar arasındaki etkileşimi ortaya konabilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgularda da işsizliğin iller bazında dağılımı incelendiğinde aslında söz konusu doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde işsizliğin ne kadar yüksek oranlarda olduğu, ülkenin batı yakasında ise Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri başta olmak üzere işsizliğin çok daha düşük olduğu dağılım desenlerinde yer almaktadır. Bu durum da işsizliğin artmasında ya da azalmasında mekânsal etkilerin yer aldığı gücü görülmektedir.

Ancak söz konusu emek faktörünün coğrafi dağılımında farklılıklar görülmesi ise temelde üretim merkezlerinin belirli iller ve çevrelerinde toplanması sonucu bunun zamanla bölge düzeyine yayılmasından kaynaklanmaktadır. Bu etkiler sanayinin ve kalkınmanın belirli bölgelerde canlanmasına kentlerin hızlı gelişimlerine yol açmaktadır. Ekonomik gelişme ve kalkınma ülkenin yer yerinde aynı şiddette ve aynı anda olması elbette imkânsızdır fakat bunu uygulanacak politikalar ile desteklemek büyük önem taşımaktadır (Dinler, 2020, s. 121).

2.4. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİKLE MÜCADELE POLİTİKALARI

Bir ekonomide emek talebini etkileyerek işsizlikle mücadele etmede makro ekonomik politikalar önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa konjonktürel işsizlikte, para ve maliye politikalarına sıklıkla başvurulmaktadır. Talep yetersizliğinden meydana gelen konjonktürel işsizliklerde maliye politikası kapsamında; tam istihdam, fiyatlar düzeyinde istikrar ve ekonomik büyüme gayesiyle yapılan kamu harcamaları ve vergi düzenlemeleri ile ekonomiye etki edilirken, para politikası kapsamında ise Merkez Bankası aracılığıyla faiz ve para arzı düzenlemeleri yer almaktadır (Biçerli, 2019, s. 466).

2.4.1. Maliye Politikası

Maliye politikaları, hükümet tarafından daha iyi bir ekonomik düzen sağlanması amacıyla uygulamış olduğu vergi, borçlanma, kamu harcamaları gibi çeşitli müdahaleleri kapsamaktadır. Hükümetin ekonomik amaçlarına ulaşmasında maliye politikası araçları ise kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamusal borçlanmalardır (Yılmaz Uçan, 2017, s.48).

İktisat literatürüne maliye politikası Ekonomik Buhran ile girmeye başlamıştır. Ekonomide toplam talep yetersizliğinden meydana gelmiş olan kriz beraberinde işsizliği de artırmıştır dolayısıyla bu durumu kontrol altına almak amacıyla doğru uygulanacak bir talep metoduna ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple de uygulanacak en uygun politikanın maliye politikası araçları olduğu ileri sürülmüştür. Hükümetlerin, kamu harcamalarını artırarak vergi indirimi uygulamasına gittiği görülmüştür. Aynı zamanda işsizlik yardımı ve sosyal güvenlik harcamaları da büyük ölçüde artırılmıştır. Bu maliye politikaları 1970’li yıllara kadar ekonomilerde etkinliğini korumuştur. Fakat 70’lerde meydana gelen stagflasyon olgusu, bu Keynesyen ekol çerçevesinde uygulanan maliye politikaları ile çözüme kavuşturulamamış ve Keynesyen maliye politikaları önemini kaybetmeye başlamıştır (Güneş, 2019, s. 28).

Maliye politikalarının en etkin olarak uygulandığı dönem 1930-1970 yılları arasında olmuştur. Günümüzde ise maliye politikası anlayışı bahsi geçen dönemlerden oldukça uzaktır ancak 1980’li yıllardan itibaren de çeşitli yasal koşullar çerçevesinde uygulamalara devam edildiği de görülmektedir. Maliye politikalarının uygulanabilmesi amacıyla farklı yasalar çıkarılmıştır dolayısıyla her konuya ayrı yasa çıkarılması kanuni yönden karar kılınmıştır. Bu süreç de nitekim ekonomide meydana gelen bir olumsuzluk durumunda önce yasal sürecin işlemesi daha sonra politikaların uygulaması sürecinde politika etkinliğinin görülmesinde gecikmeleri de beraberinde getirmektedir (Yılmaz Uçan, 2017, s. 49-50).

İşsizliğin azaltılması yönünde uygulanan genişletici maliye politikası Keynes’in yorumu ile talep yetersizliği noktasındadır ve uygulanacak maliye politikaları devletin piyasalara müdahalesinin daha etkin olduğu politikalar ile işsizliğin azaltılabileceğini düşünmüştür (Bölükbaşı, 2019, s. 246).

2.4.2. Para Politikası

Para politikası uygulamaları bir ülkede Merkez Bankası tarafından uygulanmaktadır. Merkez Bankası da bu politikaları uygulamak amacıyla çeşitli para politikası araçları kullanarak nihai amaçlarına ulaşmaktadır. Politika uygulama süreçlerinde ise ara hedefler ve faaliyet hedefleri koyarak daha sonra da para politikası araçları vasıtasıyla da hedeflenen noktaya ulaşmak amaçlanmaktadır. Söz konusu araçlar, Merkez Bankası'nın piyasadaki para ya da kredi hacmini yönetmek amacıyla kullandığı işlemleri içermektedir. Bu para politikası araçları; açık piyasa işlemleri, reeskont politikası ve zorunlu karşılıklar politikasıdır. Para politikası araçları aracılığıyla Merkez Bankası, ekonomideki parasal taban ve para çarpanı hacminde değişimler yapmaktadır. Bu kapsamda, parasal taban büyüklüğünde etki sahibi olan araçlar; açık piyasa işlemleri ve reeskont politikaları olurken para çarpanı üzerinde etki gücüne sahip araç ise zorunlu karşılık politikalarıdır. Bu uygulanan para politikaları, dolaylı para politikaları olarak da ifade edilmektedir. Uygulanan para politikaları ekonomideki konjonktürel hareketlere göre genişletici ya da daraltıcı olmasına karar verilmektedir. Uygulanan politikalarla piyasadaki para arzı kontrol edilmektedir. Söz konusu dönemde işsizlik arttığı kabul edilirse ve genişletici bir para politikası uygulanıyorsa yani para arzı artırılıyorsa faiz oranları düşürülmektedir. Böylece aktarım mekanizması devreye girerek para arzı ve ara talebini etkileyerek nihai olarak toplam talebi etkileyerek piyasaya etkisi başlamaktadır. Bu süreç ilk olarak parasal denge ve faiz arasındaki bağlantı ile oluşmaktadır. Daha sonra faiz oranı ve yatırım harcamaları ilişkisi ile devam eder ve son olarak yatırım harcamalarının artması ile toplam talepte de canlanma meydana gelmesidir (Bekiroğlu, 2010, s. 62-64).

Bir de dolaysız olarak uygulanan para politikası vardır ve Merkez Bankası tarafından yasal düzenlemeler ile gerçekleştirilmektedir. Piyasaya doğrudan müdahalede bulunan bu uygulamalar içerisinde faiz oranlarına yapılan müdahaleler ve farklılaştırılmış reeskont kotaları öncelikli olanlarıdır. Ekonomide işsizliğin görüldüğü dönemlerde, para arzının artırılması denge faiz oranında bir arz fazlası meydana getirerek faiz oranlarında düşmeye neden olmaktadır. Düşen faizler yatırımları artırarak toplam talebi artırmaktadır dolayısıyla işgücü talebinde de artış meydana gelerek istihdam olanaklarında artış sağlanmaktadır (Sungur, 2019, s. 15).

İşsizliğin azaltılması amacıyla uygulanacak genişletici para politikaları beraberinde Phillips (1958) tarafından ifade edilen Phillips eğrisi kuramını gündeme getirmektedir yani merkez bankasının işsizliğin önüne geçerek istihdamı artırmak amacıyla uygulayacağı para politikası işsizliğin azalmasında yeterli olmamasının yanında bir de yüksek enflasyon ile sonuçlanabilmektedir (Bölükbaşı, 2019, s. 246).

2.4.3. Gelirler Politikası

Gelirler politikası ile hedeflenen nokta ücret ve fiyatların belirlenmesinde direkt bir etki sağlamaktır. Bunun sebebi ise ücret ve fiyatları milli hasıladan bağımsız bir şekilde artmasını engellemektir. Fakat gelirler politikası uygulanırken ekonomide hiçbir şekilde işsizlik ya da kıtlık gibi durumlara da sebebiyet vermeden uygulamak oldukça önemlidir. Daha net olarak açıklamak gerekirse gelirler politikasının uygulama aşamasında dikkat edilmesi gereken esas nokta hem enflasyona hem de yüksek işsizliğe neden olmamak vurgulanmaktadır. Bu bilgiler ışığında gelirler politikasının önemli bir fonksiyonu ise maliye politikasının işsizlik ve enflasyon değiş tokuşu esnasında kısıtlı kaldığı durumlarda iyileştirici bir etkisiyle maliye politikasını tamamlayıcı bir etkisinin olduğudur. Bu kapsamda, ekonomide bir üretim süreci sonrasında toplam gelirden üretime katılanlar içerisinde bölüşüm esnasında meydana gelen daha fazla gelirden pay alabilme rekabetinden doğmaktadır. Gelirler politikası da tam bu aşamada devreye girerek ekonomide bu rekabet sebebiyle oluşan sorunların makro ekonomik araçlarla piyasada oluşabilecek ücret, kar ve fiyat hareketlerini etkileyerek çözüme kavuşturmayı hedeflemektedir. Ücret politikalarının belirlenmesinde ise işsizlik oranı ve emeğin üretkenlik artışı göz önünde bulundurulmaktadır (Ataman, 1996, s. 59).

Gelirler politikası, uygulamada ücret ya da fiyat kontrolleri şeklinde açıklansa da bu uygulamalar mali ya da parasal tedbirden daha çok hizmet ve mal fiyatları olan kâr, faiz ve ücreti etkilemektedir. Aslında bu durum, ücret ve fiyatların piyasa koşullarına bırakılmadan kontrol altında tutulmasını da ifade etmektedir. Bir ülkede gelir dağılımının yönetimi oldukça politik bir durumdur aynı zamanda çünkü hem ülke fonlarını kullanma hem tüm iktisadi birimler açısından dağılımının sağlanması oldukça toplumsal bir konudur. Bu kapsamda ülkenin fiziki ve beşerî kaynak kullanımı, vergi, transfer harcamalarını düzenleyen politikalar uygulanmaktadır. Bu süreçte farklı gelir alanlarında sağlanan etkinlik, kamusal maliyetlerin yansıması gibi konular da önemli olmaktadır (Yılmaz Uçan, 2017, s. 50).

Gelirler politikasının uygulama temelinde ücret ve fiyat kontrolü ile gelir üzerinde dolaylı yoldan bir kontrol sağlanması bulunmaktadır. İlk uygulanma önemlerinde fiyat istikrarı üzerine daha çok odaklanılsa da zamanla bu durum farklılaşmış ve adil gelir dağılımı ön planda tutulmuştur. Nitekim, bireysel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, aynı faktörün farklı çeşitleri arasında gelir dağılımı, servet dağılımı ve son olarak fakirlik gibi konular ön plana çıkan konular gelirler politikasının uygulama konuları arasında yerini almıştır. Uygulanma aşamasında gelirler politikası iki yol izlemektedir. Birincisi kısa dönemli ikincisi ise uzun dönemlidir. Kısa dönemli gelirler politikasının kapsamı; kriz, savaş gibi olağanüstü zamanlarda kısıtlı bir süre için “ücret ve fiyat dondurma” uygulamasıdır. Uzun dönemli gelirler politikasının kapsamını ise hükümetin sosyal taraflar arasında bir uzlaşmaya varabilmesi içi sınırlı ve de dolaylı olarak yapılan müdahalelerden oluşmaktadır. Uzun dönemli uygulanan politikalarda hükümetin emredici tavrı yoktur yalnızca sosyal diyalog çerçevesinde gerçekleşmektedir. Sonuç olarak gelirler politikası, hükümetin ücret ve fiyat üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olan müdahale uygulamalarını kapsamaktadır (Bekiroğlu, 2010, s. 68).

2.4.4. Aktif İstihdam Politikaları

İşsizlik, bir bireyin yaşam kalitesini düşürmesi, hayat güvencesini zedelemesi sebebiyle bir ülkede önlenmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Bu bağlamda, dünya genelinde işsizliğin kontrol altına alınması, istihdam olanaklarının sağlanması amacıyla makroekonomik düzeyde çeşitli politikalar uygulanmıştır. Ancak, zamanla işsizliği önlemede bu makro ekonomik politikaların tek başına yeterince başarı ve istikrar sağlamadığı anlaşılmıştır. Bu noktada, hükümetler 1980 yılı itibariyle mikro düzeyde politikalar uygulayarak emek piyasasında çeşitli planlamalar yaparak hükümetin bütçelerinde pay ayrılmaya başlanmıştır. Uygulanacak mikro düzeydeki bu politikalar esas amacı nezdinde iki temele dayanmaktadır; birincisi kişilere gelirin sağladığı hayat standardından uzaklaştırmamak gayesiyle bir gelir desteği sağlayan pasif önlemler ve ikincisi ise bireylerin becerilerini geliştirmesi ya da istihdam teşviki sağlamak amacı güden aktif önlemler olmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 101-102).

Bu bahsi geçen önlemler her ülke için farklılık göstermekle beraber, aynı zamanda dayandırıldığı iki temel itibariyle iktisadi görüş açısından iki farklı bakış

açısıdır. Bu kapsamda, ilk görüş ekonomideki işsizliği ekonomik gelişmelere dayandıran liberal bir görüş vardır, ikinci olarak ise işsizliğin ülke toplumu içi sorun kabul edip çözüm arayışlarını benimseyen görüş vardır. Fakat her iki durumda da işsizliğin çözümünde kuşkusuz en etkin yöntem ekonomik büyümenin sağlanmasıdır (Gündoğan ve Biçerli, 2003, s.221).

Bu görüş ayrılığının detayına incek olursak, her iki görüşün de bakış açısı farklılık göstermektedir. Liberal bakış açısına göre işsizlik ile mücadelede bu sorunla yaşanılması gerektiğini söylemektedirler. Yani ekonomide işsizlik bir sorun haline geldiyse bunun üstesinden gelmek için daha yoğun çalışıp, ücret esnekliği ve mobilite ile kontrol altına almayı savunmaktadırlar. Diğer görüşte ise işsizlikle mücadelede aktif istihdam politikalarını söylemekte ve işsizlik sigortasının uygulanabilecek son politika olduğunu bunun ise uygulandığında geniş kapsamda olması gerektiğini savunmaktadırlar (Işığışık, 2014, s. 215).

Aktif istihdam politikalarının öncelikli amacı ekonomideki işsizlik sürelerinin kısılmasını sağlamaktır. Böylece bu programlara katılım sağlayan iş gücünün daha çabuk istihdam sağlamalarına yardımcı olarak verimliliklerini artırmaktadır. Bunlara ilave olarak aktif istihdam programları sayesinde hem uzun süre işsiz kalmış kişilerin azalan çalışma disiplinlerini yeniden kazanmalarında hem de ilk kez iş deneyimi sağlayan genç işgücünün deneyim kazanmasını sağlamaktadır. Bu programlar nihai olarak istihdam niteliklerini yükselterek sektörler arası dengenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda uygulanan politikalar; kalkınma planları, ücret ve istihdam sübvansiyonları, mesleki eğitim hizmetleri, kamunun işe yerleştirmedeki danışmanlık hizmetleri, tazminat uygulaması yer almaktadır (Biçerli, 2019, s. 448).

2.4.4.1. Kalkınma Planları

İstihdam sağlamada kalkınma politikalarının etkisi oldukça önemlidir. Bu kapsamda hazırlanan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yılları arasında uygulanmıştır ve planda işsizlik ile tarım uygulamalarına ağırlık verilmiştir. İstihdam olanaklarının artırılmasıyla kalkınma programları ve tarım bölgelerinde tarım haricinde de faaliyet alanlarının yer alması ön planda tutulmuştur. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972 yıllarında uygulanmıştır. Bu programda ise istihdam sağlanmasını kalkınma hızına endeksli olarak uygulamışlardır ve bu doğrultuda %7 büyüme hızı hedeflenmiştir. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977 yılları arasında

uygulanmıştır. Buradaki asıl hedef ise işsizlikle mücadeledir. Aktif istihdam programı kapsamında en önemli çalışmaların bulunduğu, emek yoğun istihdam çalışmalarının bulunduğu dönemdir. Aynı zamanda iş gücünün hem nicelik hem de nitelik açısından güvenilir bilgi toplanması çalışmaları da bu dönemde gerçekleştirilmiştir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı da 1979-1983 yılları arasında uygulanmıştır. İstihdam açısından yapılan çalışmalarda kırsal bölgelerde emek yoğun işgücü yerine piyasa genelinde homojen bir emek yoğun iş gücü ön plana alınmıştır. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989 yılları arasında uygulanmıştır. Bu planda ise odaklanılan alan kentlerde yoğunlaşan genç işsizlerin istihdama kazandırılması kapsamındaki eğitimler, programlar ve teşvikler yer almaktadır (Çapar Diriöz, 2012, s. 122-123).

2.4.4.2. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları

Özellikle gelişmiş ülkelerde sıklıkla görülen ücret ve istihdam sübvansiyonları emek piyasalarında uygulanan aktif politikalardan biridir. Bu uygulama ile devlet işverenlere, sübvansiyon programına dahil olan işsizleri işe almaları durumunda işverenlere ücret katkısı ya da vergi indirimi sunmaktadır. Böylece, işçiler elde edemeyeceği çeşitli fırsatlara ulaşma imkânı sağlayabilmektedirler. Bunun yanı sıra, işçilerin çalışacakları işleri beğenme aşamasında daha verim sağlayacakları iş tercihlerinde bulunabilirler ve başka bir faydası da işsizlik nedeniyle kaynakların israf olmasını ve negatif dışsallığın önüne geçmektedir (Biçerli, 2019, s. 450-451).

2.4.4.3. Mesleki Eğitim Hizmetleri

Türkiye’de mesleki eğitim hizmetleri çeşitli kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlardan başlıca olanları; İŞKUR, kamu ya da özel alandaki eğitim kurumları, çeşitli vakıflar, sivil toplum örgütleridir. Bunlar içerisinde ülkemizde en yaygın ve kapsamlı olanı ise gençlere yönelik uygulanan eğitim programlarıdır. Mesleki eğitim alanında İŞKUR’a düşen sorumluluk ise, emek piyasasının ihtiyaçlarını belirlemek ve bu konudaki çözümlere odaklı eğitim faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamaktır. Eğitim faaliyetlerinin kapsamını ise kadınlar, gençler, işsizlik yardımı alanlar, özürllüler, eski hükümlüler ve işlerini kaybedenler oluşturmaktadır. Mesleki eğitim hizmetlerinin hangi sayıda yapılacağı, amaçları da İş İstihdam Kurulu tarafından belirlenmektedir. Uygulanacak olan kursların içeriklerinin belirlenmesi ise kamu, özel kesim ya da Sivil Toplum Örgütleri tarafından düzenlenmektedir. Bu kurslardan

yalnızca işsizler ya da yukarıda bahsi geçen gruplar değil hali hazırda iş sahibi olanlar da yararlanabilmektedir ve aynı zamanda her kursun çeşitli seviyeleri de bulunmaktadır (Alabaş, 2007, s. 83).

2.4.4.4. Kamunun İşe Yerleştirmedeki Danışmanlık Hizmetleri

İstihdam sağlamak amacıyla yapılan danışmanlıkların amacı, işgücü piyasasındaki alıcılar ile satıcıları bir araya getirmek ve optimum koşulları sağlamaktır. Böylece beceri eksikliği olanlar eğitimlerle telafi edilerek kendini geliştirme imkânı sağlamaktadır. Bu kapsamdaki çalışma alanları ise; işsizlerle irtibat kurmak, ulaşılan işsizleri yönlendirmek, iş geliştirme ya da işe yerleştirme konusunda uygun alanda eşleştirme yapmak, vasıfsız işsizlerin kendilerini geliştirmesi için eğitimler sağlamak ve personel yönetimi konusunda danışma mercii olarak belirlenmiştir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 111-112).

2.4.4.5. Tazminatlar

Tazminatlar aslında uygulanma şekline göre aktif ya da pasif istihdam politikaları olarak farklılık göstermektedir. Bu sebeple pasif istihdam programları başlığı altında da değerlendirilebilmektedir. Eğer tazminatlar caydırıcılık sebebiyle kişinin işsiz kalmasını engellemek amacıyla uygulanıyorsa aktif istihdam politikası olarak değerlendirilmektedir. Fakat işsiz kalan kişinin bu süreçteki mağduriyetini engellemek ve güvence sağlaması amacıyla uygulanıyorsa pasif istihdam politikası olarak değerlendirilmektedir. Bunlar dışında, kıdem tazminatı, iş kaybı tazminatı, ihbar tazminatı ve işe başlatmama tazminatı da uygulanan diğer tazminat uygulamalarıdır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 106).

2.4.4.6. Kendi İşini Kuranlara Yardım Programları

İstihdamın artırılması amacıyla küçük ölçekli işletmelere ya da kendi işini kurmayı isteyen yerel ölçekteki işletmelere kredi imkanının sunulması işsizliğin azaltılması noktasında verimliliği yüksek bir uygulamadır. Uygulamanın temel gayesi kuşkusuz bireylerin işsizlik olgusundan bir an önce çıkmalarını ve istihdam sağlanmasıdır. Bu uygulamanın aşamalı olarak istihdam sağlaması da önemli bir etkidir yani başka bir deyişle yeni kurulan işletmeler sayesinde ileride yeni işgücü

imkanları ve dolayısıyla istihdam sağlaması önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Biçerli, 2019, s. 453).

2.4.5. Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politikalarının öncelikli amacı işsizlik sebebiyle meydana gelen ekonomik ve sosyal açıdan problemlerin onarılmasını ve en az düzeyde de olsa ekonomik yönden işsizlere güvence sağlamaktır. Bu bağlamda uygulanan politikalar ekonomide yeni istihdam olanakları sağlamaya yönelik bir eylem içermemektedir. Pasif istihdam politikalarının ilk uygulanmaya başlaması aslında 1973 öncesine yani işsizliğin kronik olarak henüz yaşanmadığı dönemlere dayanmaktadır. Gelişmiş ülkeler, ekonomide meydana gelen friksiyonel işsizliklerin çözümünde pasif istihdam politikalarına başvurmuşlardır. Bu kapsamda da işsizlik sigortası ve işsizlik yardımları uygulanmıştır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s.102-103).

2.4.5.1. İşsizlik Sigortası

İşsizlik sigortasının kapsamı, kendi iradesi ya da kendi kusur haricinde mevcut işinden ayrılmış olan kişilere geçici olarak veya yeni bir iş bulana kadar ki sürede ailesinin ve kendisinin minimum ihtiyaçlarından mağdur kalmaması amacıyla uygulanan sosyal içerikli bir politikadır. Dolayısıyla piyasada bulunan bütün işsizleri kapsamamaktadır. Yani bir nevi bu politikalar, işsizliğin neden olduğu zararları telafi etme amacı gütmektedir. Bu kapsamda yapılan tüm çalışmalar sosyal devlet ilkesi gereğince yerine getirilmektedir. Bu sigorta çeşidinin diğer sigortalardan farkı ise, sigortadan faydalanacak kişinin belli bir derecede prim ödemesinde bulunmuş olması gerekliliği bulunmaktadır. Bu sigorta ödemesi her ülke için farklılık gösterse de bazı ülkelerde 6 ay-1 sene olurken bazı ülkelerde 3 yıla kadar çıkabilmektedir (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 103-104).

Öte yandan işsizlik sigortasının başka bir amacı ise ekonomide işsizlik sebebiyle satın alma gücünün düşmesini engellemektir. Böylece üretimin azalmasının da önüne geçilmiş olmaktadır. Fakat bu sigorta ödemeleri aslında iyimser bir bakış açısı esas alınarak uygulanmasının yanında bir de olumsuz bir yönü bulunmaktadır, bu ise uzun süreli ya da yüksek düzeylerde ödenen sigorta ücretinin işsizlik sürelerinin de uzamasına neden olmasıdır. Yani işsizliğin artmasına da sebep olabilmesidir (Biçerli, 2019, s. 442-443).

2.4.5.2. İşsizlik Yardımı

İşsizlik yardımı, genellikle güçlü ekonomilere sahip olan ülkelerde görülmektedir. Bu politikanın kapsamında ise ihtiyaç sahibi olan bu durumlarını belgelendirmeleri koşuluyla işsiz kişilere minimum düzeyde gelir sağlamaktadır. Ancak işsizlik yardımından yararlanabilme oranı, işsizlik sigortasına kıyasla çok daha düşüktür. Buna ilaveten, işsizlik yardımının finansman kaynağı, sosyal devlet anlayışı kapsamı gereğince hükümet bütçesinden ödenmektedir, işsizlik sigortası gibi kişilerin ya da işverenlerin ödemiş olduğu primlerden karşılanmamaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s. 106).

Ancak bu politikada da işsizliği azaltma amaçlanırken işsizliği artırması da ince bir çizgidir yani kişilerin iş arama çabasını daha da yavaşlatabilmektedir. Bu sebeple, mevcut ödemelerinin işçilerin çalışma karşılığında kazanabilecekleri ücrete göre minimum düzeyde tutulması da önem arz etmektedir (Biçerli, 2019, s. 445).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKANSAL EKONOMETRİ

3.1. İŞSİZLİKTE MEKANSALLIK İLİŞKİSİ/ETKİSİ

İşsizlik gerek ülkemiz gerekse dünya genelinde önemli güncel sorunların başında yer almaktadır. Bu durum, artık ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından da ayırım yapılmaksızın karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik olduğu kadar toplumsal yönü de bulunmaktadır. İşsizlik olgusu, gelirden mevcut bir azalmaya neden olurken aynı zamanda sosyal ve psikolojik yönü de bulunmaktadır. İşsizliğin çözüme kavuşması, hem istihdam yönüyle üretim ve geliri artırırken hem de sosyal yönüyle bireysel bütünleşmelere de olanak tanımaktadır (DPT, 2007, s. 1).

Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarının ve bölgesel düzeylerde karşılaşılan dengesizliklerin temelinde doğal ve toplumsal olan kaynakların mekânsal dağılımlarının eşit düzeyde olmaması yer almaktadır (Karaalp ve Erdal, 2009, s. 2).

Tıpkı ülkeler arasında görülen ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklılıkları olduğu gibi ülke içerisinde de bölgeler arasında da bu farklılıklar görülebilmektedir. Bu neden göz önünde bulundurulduğunda, işsizlik olgusu ulusal düzeyde incelenmesinin yanı sıra bölgesel düzeyde de incelenmesi gerekliliği meydana gelmektedir (Çifçi, 2016, s. 57).

Söz konusu bölgesel düzeyde görülen gelişmişlik farklılıkları nasıl ki kıtalar üzerinde ülkelerin farklılığı görülüyorsa, ülke içinde de bölgeler düzeyinde ve bölge içinde de iller ve ilçeler düzeyinde de ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, bu mevcut farklılıkların giderilmesi ve daha da derinleşmesinin önüne geçilmesi yönünden bölgesel düzeyde incelemeler ülkelerin öncelikleri arasında yer almaktadır (Zeren, 2011, s. 142).

Elhorst (2003), işsizliğin neden bölgesel düzeyde incelenmesinin gerektiğini üç neden ile açıklamaktadır. *Birincisi*, bir ülkedeki bölgeler arasındaki işsizlik düzeylerindeki farklılığın ülkeler arasında incelenen işsizlik farklılıkları kadar önem arz etmesidir. *İkincisi*, bölgesel düzeydeki işsizlik olgusuna makro düzeydeki çalışmaların

açıklamada yetersiz kalması. *Üçüncüsü* ise bölgesel bazda önemli seviyelerde görülen işsizliğin ekonominin tamamına yansiyarak bir verimsizlik yaratarak böylece ekonomik büyümeyi de yavaşlatmasıdır (Elhorst, 2003, s. 709-710).

Bölgesel verilerin ekonomik analizlere dahil olması durumunda ise önemli olan nokta coğrafi bölgelerin komşuluk ilişkilerinin göz ardı edilmesidir bu durum analizlerin eksik olmasına ve hatalı yorumlanmasına neden olmaktadır. Çünkü, coğrafi bölgeler yakın komşuluk ilişkisine sahip olduğu için doğal olarak yakın bölgeler birbirinden etkilenmektedir. Dolayısıyla bu etkilerin de yapılan ekonometrik analizlere dahil edilmesi ve mekânsal etki altındaki sonuçların yorumlanması gerekmektedir. Mekânsal ekonometri de bu analizlerin yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Yani komşu konumların ölçüm hatası ya da mekânsal farklılık nedenlerinden dolayı bir ilişki içinde olması mümkündür. Bu mekânsal ilişkinin ya da başka bir ifadeyle mekânsal kümelenmenin görülebilmesinde bir değişkene ait sonuçlar benzerlik gösterebilir ya da konumsal yakınlıklar söz konusu olabilmektedir. Bu durum işsizlik, istihdam ya da suç oranı gibi örneklerle değerlendirilebilir. Örneğin bir mahallede yüksek suç oranı görülüyorsa, yakın çevrede ya da hemen komşu mahallelerde de yüksek suç oranları çıkabilir. Ya da yüksek gelir düzeyine sahip bir ilin komşu veya sınır illerinde de gelir düzeyi yüksek çıkabilmektedir (Yılgör, 2019, s. 5).

Bu bağlamda, mekânsal ekonometri ile klasik ekonometri arasındaki farka değinildiğinde bunu iki bakış açısı ile yaklaşmak mümkündür. Bunlardan birincisi konuya odaklanmaktadır. Yani, bölgesel bilim içerisinde yer alan ekonomik modellerin istatistiksel analizlerinin tamamı mekânsal ekonometri kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla, mekânsal etkileşimi inceleyen modellerin tahminlenmesi, kentsel yoğunluk fonksiyonlarının istatistik analizleri ya da bölgesel alandaki ekonometrik modellerin analizlerinin tamamı mekânsal ekonometri çatısı altında değerlendirilmektedir. Fakat, sadece bu bakış açısı ile klasik ekonometri ve mekânsal ekonometri ayrımı yapmak doğru değildir. Çünkü birçok analiz, çeşitli mekânsal etkileri göz ardı etse de klasik ekonometrik yöntemlerle de gerçekleştirilebilmektedir. Nitekim, bölgesel bilimdeki veri ve modellerin uzamsal yönlerine odaklanan başka bir bakış açısı da mevcuttur. Mekânsal ve klasik ekonometri ayrımını açıklamaya yönelik ikinci bakış açısı ise standart ekonometrik yöntemlerle doğrudan çözülmesi mümkün olmayan bölgesel verileri ve etkileşiminin modellenmesine odaklanır ve daha dar bir alandır. Bu söz

konusu etkileşimler de mekânsal bağımlılık ve mekânsal heterojenliktir. Anselin (1988) çalışmasında mekânsal bağılılığı ve mekânsal etkileşimi bir regresyon analizine dahil etmesi mekânsal ekonometri alanının gelişimde temel taşlardan biridir. Söz konusu mekânsal bağımlılık, Tobler'in coğrafya kanununda da *“her şey başka şeylerle ilişkilidir ancak birbirine yakın olanlar, birbirine uzak olanlara göre daha fazla ilişkilidir”* şeklinde belirttiği gibi, bölgesel bilim ve coğrafya disiplinin de temelindeki ilkeye dayanmaktadır. Bu bağlamda, mekânsal bağımlılık, hem mesafenin etkisini vurgulayan ilişkili uzaklığı hem de ilişkili konum kavramıyla açıklanmaktadır (Anselin, 1988, s. 8).

Mekânsal modeller içerisinde etki ve gücün belirlenebilmesi ise diğer bir önemli noktadır. Söz konusu etkide mekânsal otokorelasyonun varlığının tespiti kadar bunun nedeninin belirlenmesi de oldukça mühimdir. Bu konuda Manski (1993), komşuluk ilişkilerinin birbirini etkileme hususunda üç farklı yaklaşım ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi içsel olarak adlandırılan bireylerin davranışlarının toplu olarak yapılan davranışlardan etkilenmesidir. İkincisi dışsal olarak adlandırılan bireysel davranışların grupsal davranışların dışsal özellikleri karşısında etkilenmesidir. Son olarak da ilişkili olarak adlandırılan etkilerdir. Bunlar ise benzer çevre veya gruba sahip olmaktan kaynaklanan aynı topluluktaki bireylerin de benzer davranışlar göstermesini ifade etmektedir (Manski, 1993, s. 532-533).

3.2. MEKÂNSAL EKONOMETRİ YAKLAŞIMI

Mekânsal ekonometri, kesit ve panel verilerde kullanılan regresyon modellerinde mekânsal etkileşimi (mekânsal otokorelasyon) ve mekânsal yapıyı (mekânsal heterojenlik) beraber inceleyen ekonometrinin bir alt alanıdır. Hem konum hem de mekânsal etkileşim alanında yapılan yoğun çalışmaların bulunması son dönemlerde yalnızca uygulamalı olarak değil aynı zamanda teorik alt yapıda da ekonometri bilimini daha ön plana çıkarmıştır. Geçmiş dönemlerde coğrafi bilgileri kapsayan modeller genellikle bölgesel bilimlerde, kent ve gayrimenkul ekonomilerinde kullanılmasına rağmen artık talep analizi, uluslararası ekonomi, kamu ekonomisi, çevre ekonomisi, tarım ve yerel ekonomileri kapsayan çok geniş bir ampirik çalışma alanına sahiptir (Anselin, 2001, s. 310).

Waldo Tobler (1970) coğrafyanın temel yasasını “*her şey başka şeylerle ilişkilidir ancak birbirine yakın olalar, birbirine uzak olanlara göre daha fazla ilişkilidir*” sözleri ile ifade etmiştir. Bu bağlamda, bir değişkene ait mekânsal kümelenme ve yakın konumların benzer değerlere sahip olması meydana gelmektedir. Bu durumu örneklemek gerekirse, gelir seviyesi düşük olan bir bölgenin yakın bölgelerinde de gelir seviyesinin düşük olması gözlemlenebilmektedir. Benzer şekilde suç oranı yüksek olan bir bölge ya da illerin yakın konumlarında suç oranları yüksek çıkabilmektedir. Bu gibi mekânsal kümelenmenin söz konusu olduğu durumlarda parametrelerin bağımsızlığı varsayımı geçerliliğini yitirmektedir (Anselin, 1992, s. 1).

Mekânsal ekonometri alanı içerisinde, mekânsal bağımlılık üzerinde ilk çalışmaları Moran (1950a) yapmıştır. Mekânsal etkileşim konusunda ise Whittle (1954) çalışmalarda bulunmuştur (Getis, 2008, s. 302-303). Bu çalışmalarda yer alan mekânsal etkileşim ve mekânsal analiz kavramlarını somut bir noktaya taşıyan mekânsal otokorelasyon 1967 yılında kullanılmıştır. Hala gelişiminin devam ettiği mekânsal ekonometri alanının temel noktası da zaten mekânsal otokorelasyona dayanmaktadır (Getis, 2008, s. 491). Mekânsal ekonometrinin gelişim sürecinde ilk olarak mekânsal ekonometri terimi 1970 yılında Paelinck tarafından kullanılmıştır (Anselin, 2007, s. 451).

Mekânsal ekonometri tarihsel süreç içerisinde hızla gelişim gösterdiği dönem 1970’li dönemlerin sonrasıdır. Geniş çaplı bir metodolojinin açıklandığı kitap Paelinck ve Klaassen (1979) tarafından yayınlanmıştır. Bu kitapta, verilerin modellenmesinde ve test aşamasında meydana gelebilecek sorunlar üzerinde durulmuştur. Bunlar; mekânsal ilişkideki asimetri, mekanın modellenmesi, mekânsal modeller içerisinde mekânsal bağımlılığın önemi, farklı konumlarda yer alan açıklayıcı değişkenin önemi ve uygulamaların öncesiyle sonrası arasındaki değişimler olarak kitapta yer almaktadır (Anselin, 1988, s. 7).

Anselin (1988) ise mekânsal istatistik, mekânsal verilerin modellenmesi, tahminlerin uygulanması, hipotez sınamaları ve spesifikasyon testleri hakkında detaylı bilgiler verdiği “*Mekânsal Ekonometri*” adlı eseri ile bu alana büyük katkılar sağlamıştır.

Mekânsal ekonometri yaygın olarak dört temel alana ayrılmaktadır:

- Birincisi, ekonometrik modellerde yer alan mekânsal etkinin yapısını belirlemek.

- İkincisi, mekânsal etkiyi dikkate alan model tahmininde bulunmak.

- Üçüncüsü, mekânsal etkinin var olduğunu ortaya koyan spesifikasyon testlerinin uygulanmasıdır.

- Son olarak da mekânsal öngöründe bulunmaktır (Anselin, 1999, s. 3).

Mekânsal ekonometri alanı gelişim süreci içerisinde temelde bazı noktalarda ise zaman serilerinden ayrılmaktadır. Zaman serilerinde parametreler arasında zamana göre bağımlılığa odaklanılırken, mekânsal ekonometride parametreler arasında mekâna göre bir bağımlılığa odaklanılır. Bu durumda da zaman serilerinde iki parametre arasında gelecekteki gözlem ve geçmişteki gözlem arasında bir etkileşim olmazken, mekânsal ekonometride iki parametre de karşılıklı olarak birbirini etkileyebilmektedir (Elhorst, 2014, s. 1).

Başka bir ifade ile iki temel nokta, mekânsal ekonometri ile klasik ekonometrinin temel ayrım noktasıdır. Birincisi mekânsal ekonometri alanına dahil olan konu kapsamı ile ilgilidir yani yerel ve bölgesel düzeyde olan ekonomik modellerin ampirik çalışmalarının mekânsal ekonometri alanı içerisine girmesidir. İkinci önemli nokta ise analize dahil olan bölgesel düzeydeki verilerin analizinde mekânsal etkilerin incelenerek mekânsal fonksiyon ve istatistiklere başvurulması gerektiği konusudur. Yani, mekânsal bağımlılık ve mekânsal heterojenlik kavramlarının çalışmaya dahil olması anlamına gelmektedir (Tatlı, 2016, s. 5-6).

Mekânsal ekonometrinin vurguladığı nokta, bölgesel düzeydeki verileri kapsayan çalışmalarda, komşuluk ve konumlar arasında bağımlılığın ve etkileşimin meydana gelmesidir. Bu mekânsal bağımlılık ve mekânsal etkileşim problemleri, mekânsal ekonometriyi klasik ekonometriden ayıran temel noktadır. Çünkü klasik ekonometri analizlerinde bu iki noktayı göz ardı etmektedir (LeSage, 1998, s. 2).

Klasik ekonometrik yöntemlerin, mekânsal etkileri göz ardı etmesi yapılan çalışma bulgularında ciddi sorunlar meydana getirerek aslında olması gerekenden daha farklı katsayı yorumlarına ya da sapmalı sonuçlara neden olmaktadır. Dolayısıyla, mekânsal ekonometri bu sorunları gidermeye yönelik mekânsal etkileri göz önünde bulundurmaktadır.

Paelinck ve Klaassen (1979), mekânsal ekonometri alanının diğer alanlardan ayıran beş temel unsur olduğunu ifade etmiştir:

- Bunlardan birincisi, mekânsal modeller içerisinde mekânsal bağımlılığın önemi.
- İkincisi, mekânsal ilişki içerisindeki asimetri.
- Üçüncüsü, farklı konumlarda yer alan açıklayıcı değişkenlerin etkileri.
- Dördüncüsü, çeşitli elemanlar arasındaki etkileşimin de farklılık göstermesi.

Son olarak ise mekanın modellenme aşamasıdır (Anselin, 1999, s.3).

Mekânsal etkiler, mekânsal bağımlılık ve mekânsal değişkenliğin bütünüdür. Anselin (1988), mekânsal bağımlılık yani mekânsal otokorelasyonu ifade ederken uzaklık etkisini vurgulayan konumlar tarafından belirlendiğini açıklarken, beraberinde mekânsal etki içerisinde yer alan mekânsal değişkenlik kavramı ise heterojen yapıda bulunan mekanların ve parametrelerin mekâna göre değişim gösterdiğini ve dolayısıyla da homojen bir yapı göstermediğini açıklamıştır. Nitekim, mekânsal bağımlılık ve mekânsal değişkenlik bölgesel düzeyde incelenen çalışmalara bilimsel bakış açısının farklı iki yönünü ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, mekânsal etkiler temelde mekânsal ekonometrinin ayrı bir alan olmasının asıl nedenidir (Anselin, 1988, s. 9-11).

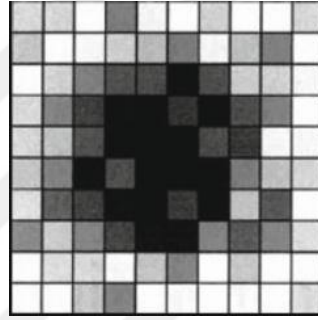
Bu bağlamda, çalışmanın ilerleyen kısımlarında mekânsal bağımlılık ve mekânsal etkileşim kavramları, mekânsal ağırlık matrisi, mekânsal ekonometrik modelleri ve bu modellere ait spesifikasyon testleri detaylı olarak açıklanacaktır.

3.2.1. Mekânsal Bağımlılık (Otokorelasyon)

Mekânsal anlamda otokorelasyon kavramını Whittle (1954), konumların benzerliğinden dolayı bu konumlara ait değerlerin benzerlik göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, yüksek ya da düşük değerler konumlarda kümelenme eğilimindedirler ya da konumlar farklı değerlere sahip değişkenlerle çevrenme eğilimi içerisinde dirler. Söz konusu otokorelasyon kavramı açıklanırken vurgulanan nokta, mekânsal bağımlılığın iki pozitif ve negatif olmak üzere iki farklı şekilde ortaya çıkmasıdır. Burada yüksek ya da düşük değerlerin kümelenme eğilimi göstermesi pozitif otokorelasyon olarak tanımlanırken, farklı konumlardaki değerlerin ilişkili değerler göstermesi ise negatif otokorelasyon olarak tanımlanmaktadır. Pozitif otokorelasyonda meydana gelen kümelenmeler açıkça görülebilmektedir fakat negatif

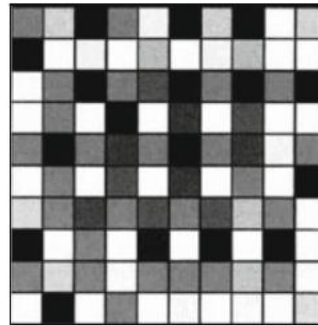
otokorelasyon durumunda meydana gelen görüntü bir dama tahtası değerlerine benzemektedir (Anselin ve K.Bera, 1998, s. 241).

Mekânsal otokorelasyonda yani mekânsal ilişkinin varlığı durumunda; büyük değerlerin yakın bölgelerde bulunan büyük değerlerle, küçük değerlerin yakın bölgelerde bulunan küçük değerlerle çevrelendiğini ya da kümелendiği görülmektedir. Bu durum pozitif otokorelasyon olarak tanımlanmaktadır. Bir de küçük değerlerin büyük yakın bölgelerdeki büyük değerlerle çevrelendiği tam tersi durum vardır ki bu da negatif otokorelasyon olarak ifade edilmektedir. Söz konusu durumlar aşağıdaki şekillerde görsel olarak ifade edilmiştir (Fischer ve Wang, 2011, s. 23-24).

Şekil 2: Pozitif Otokorelasyon

Şekil 2’de yer alan görselde pozitif otokorelasyon kavramını açıklamaktadır. Pozitif mekânsal otokorelasyon, benzer değerlerin konumsal olarak bir arada bulunarak kümelenmesini ifade etmektedir.

Şekil 3: Negatif Otokorelasyon

Şekil 3 ‘de yer alan görsel ise negatif otokorelasyon kavramını açıklamaktadır. Negatif otokorelasyonda yakın bölgelerdeki büyük değerlerle küçük değerlerin

kümelenmesini ifade ettiği için bir dama tahtasına benzer bir görüntü oluşturmaktadır (Fischer ve Wang, 2011, s.24).

Mekânsal otokorelasyon kavramındaki önemli olan nokta konumsal benzerlik konusudur başka bir ifadeyle rastgele oluşan değişken değerlerinin ilişkili olduğu konumların belirlenmesidir. Bu tür ilişkili konumlar komşuluk ilişkisi içerisinde olduğu ifade edilir yani konumların mutlaka yan yana olmaları gerekmemektedir, birbirine uzak konumlar da komşuluk ilişkisi içerisinde olabilmektedirler (Anselin ve K.Bera, 1998, s. 241).

Konumsal olarak benzerlik sebebiyle meydana gelen mekânsal bağımlılık (otokorelasyon), moment şartları ile aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$Cov[y_i, y_j] = E(y_i, y_j) - E(y_i)E(y_j) \neq 0 \quad i \neq j \quad (1)$$

Fonksiyonda yer alan y_i, y_j , i ve j konumlara ait değişkenlerin gözlem değerlerini ifade etmektedir. Burada i ve j rassal değişkenlerdir aynı zamanda enlem ve boylam olarak ölçülebilen nokta ya da yüzey alanı olabilmektedir. Söz konusu konumlar; eyaletler, ilçeler ya da nüfus sayım birimleri gibi konumlar olarak örnek teşkil edebilmektedir. Fonksiyonda yer alan y ise rassal değişkenin yani i ve j konum değerlerinin sıfır olmayan kovaryansını ifade etmektedir. Bu durum, tek başına bu bir anlam ifade etmezken, korelasyonu sıfır olmayan yani birbiriyle ilişkili olan i ve j konumları komşu olarak tanımlanarak mekânsal bir etkileşime girmektedir dolayısıyla mekânsal bakımdan anlamlı yorumları ifade eden bir yapı sergilemektedir (Anselin ve K.Bera, 1998, s.242).

Fonksiyonel olarak ifade edilen mekânsal otokorelasyonda i konumunda yer alan gözlem değeri ile j konumunda yer alan gözlem değerinin bağıllığı söz konusudur.

$$y_i = f(y_j), \quad i=1,2,\dots,n \quad j \neq i \quad (2)$$

LeSage (1999), uzaydaki bir noktada örneklemelerin gözlen değerlerinin diğer konumlarda gözlenen değerlerle bir bağımlılık göstermesini iki yaygın sebebinin olduğunu açıklamıştır. Bunlardan birincisi, posta kodu, eyaletler ve ilçeler gibi mekânsal birimlere ilişkin verilerinin ölçüm aşamasında hatalar içerebilir ve bunun bir yansıması olabilir. Bu durum, verilerin elde edilmesi aşamasında çeşitli sınırlamalar ve hatalar sebebiyle temel sürecin doğru yansıtılmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile i konumundaki bir gözlem için oluşan hatalar, komşu birimde meydana gelen bir hata ile ilişkili çıkabilir dolayısıyla ölçme hatalarından meydana

gelen bir mekânsal yayılım aynı zamanda mekânsal otokorelasyonun da bir nedeni olabilmektedir. Nitekim, söz konusu olguyu işsizlik oranları ve iş gücü olarak örneklemek gerekirse; işçiler bir mobiliteye sahip oldukları için komşu il ya da bölgelerde iş aramak için il ve ilçe sınırlarını kolaylıkla geçebilmektedirler ancak işgücüne dair yapılan ölçümler insanların yaşadıkları yere göre yapıldığı zaman bunun doğal bir sonucu olarak işsizlik ve iş gücü rakamlarında bir mekânsal bağımlılık meydana çıkmaktadır. Mekânsal bağımlılığın ortaya çıkmasında ikinci ve daha önemli sebep ise sosyodemografik, ekonomik ve bölgesel faaliyetlerinin mekânsal boyutunun aslında bir modelleme sorunu olabileceğidir. Bunun sebebi konum ve uzaklık kavramlarının, bölgesel bilim, beşerî coğrafya ve pazar faaliyetlerini konu alan çalışmalarda önemli olmasıdır. Tüm bu mekânsal etkileşim, mekânsal yayılma gibi kavramlar bölgesel bilimin şekillenmesinde önemli noktalar olmuştur (LeSage, 1999, s. 3-4).

3.2.2. Mekânsal Değişkenlik (Heterojenlik)

Mekânsal değişkenlik (heterojenlik), model katsayılarının veya kalıntı varyansının homojen bir şekilde dağılmadığını ve böylece mekânsal birimlerin homojen bir yapı sergileyememesini ifade etmektedir. Mekânsal değişkenlik, modellerdeki kalıntı varyansının mevcut bölgelerdeki mekân kümelerinin değişim göstermesini yani heteroskedasiteye neden olmaktadır. Aynı zamanda, göz ardı edilmiş olan değişkenler modellerin belirleyici testlerinin sapmalı sonuçlar vererek ölçme hatalarına da neden olabilmektedir. Söz konusu mekânsal etkiler, temelinde mekânsal bağımlılık ve mekânsal değişkenlik bulundurduğu için bu etkiler de klasik ekonometrinin temel varsayımlarının da sağlanamamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, modellerin mekânsal etkiler içermesi klasik ekonometri modellerinden elde edilen sonuçların geçersiz olmasını sağlamaktadır. Bu sonuçlar da mekânsal ekonometriyi klasik ekonometriden ayıran en önemli noktadır (Anselin, 1988, s. 11-14).

Mekânsal heterojenlik kavramı ekonometrik yönden düşünüldüğünde, bir alanda meydana gelen ilişkilerdeki değişimdir ve her bir noktada da farklı bir ilişkinin varlığını ifade etmektedir (J. LeSage, 1999, s. 7).

Mekânsal değişkenlik durumu yani sıfır olmayan hata varyans başka bir ifadeyle değişen varyans problemi ve beraberinde karşılaşılan değişken katsayıların görülmesi klasik ekonometrik yöntemlerle de çözülebilmektedir. Mekânsal değişkenlik üç temel

sebepten dolayı incelenmesi önem arz etmektedir. Bunlardan birincisi, gözlem değerlerindeki değişkenlik nedeninin mekânsal olabilmesidir bu durumda mekân yapısının belirlenmesi son derece önemlidir. İkincisi, mekânsal bir inceleme söz konusu olması beraberinde bu değişkenliğin aslında mekânsal otokorelasyon nedenli olabilmesidir ve bu durum da klasik ekonometrik yöntemlerle çözülememektedir. Üçüncüsü ise yatay kesit verilerinin kullanıldığı modellerde mekânsal otokorelasyon ile mekânsal değişkenlik durumunun birbirine denk olmasıdır (Anselin, 1999, s.3-4).

Mekânsal değişkenliğin doğrusal regresyon modelindeki fonksiyonel gösterimi şu şekildedir:

$$y_i = f_i(x_i\beta_i, \varepsilon_i) \text{ veya } y_i = x_i\beta_i + \varepsilon_i \quad (3)$$

Fonksiyonda yer alan i , $i=1,2,...,n$ şeklinde gözlemleri ifade etmektedir. x_i , 1xk boyutlu açıklayıcı değişkenlerin matrisini açıklamaktadır, y_i bağımlı değişkeni, β_i modelde yer alan parametreyi, ε_i ise doğrusal regresyondaki hata terimini başka bir ifadeyle stokastik bozukluğu açıklamaktadır (J. LeSage, 1999, s. 7).

Mekânsal gözlem değerleri yapısı gereği stabilite eksikliğine de sahiptir bunun yanı sıra mekânsal birimler de homojen bir yapıdan uzak olabilmektedir. Örneğin, nüfus sayım bölgeleri, kentsel yerlerde eşit olmayan nüfus ve eşit olmayan gelir seviyeleri, benzer şekilde farklı bölgelerdeki farklı teknolojik ilerlemelerin bulunması. Tüm bu heterojen yapıların ölçüm hatalarına yansımaları durumunda mekânsal değişkenlik (heterojenlik) yani değişen varyans problemiyle karşılaşılması oldukça olası bir durumdur (Anselin, 1988, s. 13).

3.3. MEKÂNSAL AĞIRLIKLANDIRMA

Mekânsal ekonometrideki önemli konulardan biri de mekânsal bağımlılık yapısının bir modele nasıl dahil edileceğidir. Bu durum zaman serilerinin aksine gecikmeli değerlerin mekânsal analiz için modelde yer alması daha karmaşık bir yapı içermektedir. Mekânsal gecikme kavramı yalnızca iki boyut olarak ele alınmakla kalmaz aynı zamanda daha yüksek dereceli gecikmelerle de genişletilmelidir (Anselin, 1988, s. 16).

Mekânsal ekonometride, kesit serilerinde mekânsal otokorelasyonu, başka bir ifadeyle mekânsal komşuluk ilişkisini ifade etmek amacıyla mekânsal ağırlık matrisleri

kullanılmaktadır. Tanımlanan matrisler vasıtasıyla konumlar arasındaki etkileşim gösterilmektedir (Ord, 1975, s. 120).

Gözlemlerin yakınlık ilişkisine ya da başka bir ifadeyle coğrafi konumlarına göre oluşturulan mekânsal ağırlık matrisleri W ile gösterilir ve $n \times n$ boyuta sahiptir (Gumprecht, 2005, s. 2).

Mekânsal ağırlık matrislerinin seçimi büyük önem taşımaktadır çünkü ekonometrik modellerin tahminleri, seçilen ağırlık matrislerine duyarlıdır. Böylece, asimptotik ve tutarlı normal tahmin edicileri mekânsal ağırlık matrisleri ile elde edilmesi mümkündür (Anselin, 2001, s. 313).

Mekânsal ağırlık matrisinde her bir eyalet, ilçe gibi objeler için bir satır ya da sütün bulunmaktadır. Burada bir coğrafyadaki konum ve objeler n sayıda yer almaktadır. Matris içerisinde her bir satır ve sütündeki (ijw) elemanları komşu olup olmadığını ifade etmektedir. Her bir obje ve konum için i ve j simgeleri kullanılmaktadır. Mekânsal ağırlık matrisinin elemanları oluşturulurken iki temel nokta dikkate alınmaktadır. Bunlar; sınırdaşığa bağlı olmasıdır ya da uzaklığa bağlı olmasıdır (Anselin, 1988, s. 17-21).

3.3.1. Sınırdaşığa Bağlı Ağırlıklar

Sınırdaşığa bağlı ağırlıklandırma yaklaşımın temel varsayımı sınırlarının ayırt edilebildiği bir haritanın varlığına dayanmaktadır (Anselin, 1988: 17).

Mekânsal komşuluk ilişkisi, iki konum arasındaki yakınlık ile bağlantılıdır. Dolayısıyla ortak bir sınır paylaşımı mevcut ise komşu olarak ifade edilmektedirler. Bu durum da yaygın olarak iki değerli bir ağırlık matrisi kullanılarak açıklanmaktadır. s_i olarak adlandırılan bir konumun bütün komşuları ise n_i olduğu varsayımı altında iki değerlik ağırlık matrisi w 'nin elemanları aşağıdaki şekilde fonksiyonel olarak belirlenmektedir (Arbia, 2006, s. 37):

$$w_{ij} = \begin{cases} 1 & j \in N(i) \\ 0 & \text{diğ.} \end{cases} \quad (4)$$

Ağırlık matrisinin satır bazında açıklandığı durumlarda şöyle açıklanmaktadır; i ve j konumları komşu ise $W_{ij} = 1$, i ve j konumları komşu değil ise $W_{ij} = 0$ şeklini almaktadır. Böylece hem hesaplanma kolaylığı yönünden hem de mekânsal verilerin yorumlanmasında kolaylık sağlaması yönüyle her bir satır toplamı 1'e eşit olacak

Konumlar arasındaki mekânsal etkilerin görülebilmesi için mevcut birimler arasındaki coğrafi özelliklerin sayısal değerlerle açıklanması gerekmektedir. Bunları belirtmede iki seçenek bulunmaktadır. İlk olarak birimlerin, diğer konumlara göre bitişik olmasını ifade eden sınırdaşığa bağlı ağırlık matrisinin oluşturulmasıdır. Burada önemli nokta komşuluk ölçüleri konumların boyutu ve şekli ile ilgili bilgileri temel alır. İkincisi ise uzaklığa bağlı ağırlık matrisinin oluşturulmasıdır, burada da konumlar arasındaki enlem ve boylam bilgilerini temel alarak mesafeye dayanmaktadır. Dolayısıyla yakın olan konumlar uzak olanlara göre daha fazla etki sahibi olmaktadır (LeSage, 1998, s. 7-8).

3.3.2. Uzaklığa Bağlı Ağırlıklar

Uzaklığa bağlı ağırlıklandırma yaklaşımında ağırlıklar, coğrafyalar arasındaki ortak sınır uzunluğuna ya da onların arasındaki uzaklığa göre belirlenmektedir (Anselin, 1988, s. 20).

Komşuluk tanımları i ve j konumu için en yaygın olarak aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$w_{ij} = \begin{cases} 1 & 0 \leq d_{ij} \leq d^* \\ 0 & \text{diğ.} \end{cases}$$

Burada, $0 \leq d_{ij} \leq d^*$ geçerli olduğu durumda i ve j konumları birbirine komşu olduğu açıklanmaktadır. Kritik değer olarak ifade edilen bu komşuluk ilişkisinde d^* kritik değerdir. Bu gösterim, mesafelerin merkez konumlarının enlem ve boylam bilgilerine göre hesaplandığı uzaklığa dayalı uzamsal ağırlıkları ifade etmektedir (M. Fischer ve Wang, 2011, s. 20).

En yakın komşuluk olarak adlandırılan uzaklığa bağlı ağırlıklandırma ise Tobler (1970)'in coğrafya ile ilgili olan “her şey her şeyle ilişkilidir ancak yakın olanlar uzak olanlara göre daha çok ilişkilidir” yasasını destekler niteliktedir. Gözlemler arasındaki uzaklık arttıkça konumlar arasındaki mekânsal otokorelasyonun da azalacağını ifade etmektedir. Bu da uzaklık bozunma yani distance decay olarak ifade edilen bir fonksiyon ile açıklanmaktadır. Burada Tobler yasasına göre, potansiyel olarak mesafeden bağımsız boyut etkilerini dahil etmek için aşağıdaki fonksiyon yardımıyla açıklanmaktadır (Darmofal, 2006, s. 9):

$$w_{ij} = \frac{s_j}{d_{ij}^a} \quad (6)$$

Fonksiyonda yer alan w_{ij} , i ve j konumları için ağırlık matrisini ifade etmektedir. s_j komşuların mesafeden bağımsız olarak çeşitli komşuluklara izin veren boyut ölçüsünü açıklamaktadır. d_{ij} , i ve j konumları arasındaki uzaklığı göstermektedir, a ise mesafe azalması için belirlenmiş bir parametredir.

Mekânsal ağırlık matrisi konusunda önemli olan ve dikkat edilmesi gereken nokta bağımlılık içeren yapının modeldeki bağımsız değişkenlerle bir ilişki içerisinde bulunmamasıdır. Başka bir ifadeyle, ağırlık matrisinin üretilmesinde yer alan değişkenlerin modelde bağımsız değişken olarak yer almasıdır yani dışsal olması gerekmektedir (Getis, 2010, s.261).

Bunun ihmalî söz konusu olduğunda, bağımlılık yapısını belirlemeye yarayan değişkenlerin yapısında meydana gelen değişim, bağımlı değişkeni iki yönden etkileyecektir. Hem değişken yapısı farklılaşacaktır hem de bağımlılık yapısı farklılaşacaktır dolayısıyla etkilenmiş farklı sonuçlar elde edilecektir (LeSage, 2008, s. 22).

3.4. SPESİFİKASYON TESTLERİ (Mekânsal Bağımlılık Belirleme Testleri)

Mekânsal model tahminleri yapılırken ilk olarak EKK (En Küçük Kareler) regresyon modeli oluşturulması gerekmektedir. Ardından mekânsal bağımlılık kalıntılarda incelenmelidir. Mekânsal bağımlılığın varlığını araştırmak ve belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar ilk olarak Moran (1950) çalışmasındaki otokorelasyon testlerini temel almaktadır. Ancak Moran I istatistiği, mekânsal modellerde otokorelasyonun varlığını belirlemede büyük bir öneme sahip olmasının yanında alternatif model önerilerinde de bulunmamaktadır (Anselin ve Bera, 1998, s. 264-265).

Moran (1950) çalışmasından sonra, Cliff ve Ord (1981) bu testleri daha detaylı olarak araştırmıştır. Burridge (1980) ise mekânsal otokorelasyonu Lagrange Çarpanı metoduna göre geliştirmiştir.

Mekânsal otokorelasyonun varlığını yalnızca tek yönlü olarak ele alan belirleme testleri ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Yayılan otokorelasyon testleridir. İkincisi ise odak otokorelasyon testleridir. Yayılma otokorelasyon testleri; sadece

regresyon kalıntıları içerisinde mekânsal bir otokorelasyonun varlığını test eder. Bu testler; Moran I test istatistiği ve Kelejian ve Robinson (KR) Testidir. Odak testleri ise maksimum olabilirlik çatısı altında otokorelasyonun varlığını inceleyen testlerdir (Graaff, Florax ve Nijkamp, 2001, s. 261). Bu testler vasıtasıyla modellerde yer alan hem otokorelasyonu hem de modelden yanlışlıkla dışlanmış olan mekânsal gecikmeli olan bağımlı değişkenin olup olmadığının sınanmasına yardımcı olur (Zeren, 2011, s. 47).

3.4.1. Moran I İstatistiği

Moran I test istatistiği, mekânsal bağımlılığın incelenmesinde yaygın olarak kullanılan sınamalardan biridir. Bu testin temel varsayımı, hataların normal dağılımına dayanmaktadır ve aşağıdaki şekilde matris formu ile ifade edilmektedir (Anselin, 1988, s. 101):

$$I = \frac{N}{S} \left(\frac{e'W_e}{e'e} \right) \quad (7)$$

Fonksiyonda yer alan e , OLS artıklarının bir vektörünü ifade etmektedir. W , ağırlık matrisidir, N gözlem sayısını açıklar, S ise ağırlık matrisindeki tüm öğelerin toplamına eşit olan bir standardizasyon faktörüdür. Bu fonksiyon, satır öğelerinin toplamı bir olacak şekilde standart hale getirilerek normalleştirilmiş hali ifadesi aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$I = \frac{e'W_e}{e'e} \quad (8)$$

Yaygın olarak kullanılan bu yaklaşımın yorumu kolay değildir, çünkü yaklaşımın boş hipotezi, mekânsal bağımlılık yoktur şeklinde tanımlanırken, alternatif hipotezde kesin bir ifade yer almamaktadır. Mekânsal ağırlık matrisi, bağımlılığa neden olan potansiyel mekânsal etkileşimi belirtmek için kullanılır ancak bağımlılığın altında yatan stokastik süreç belirtilmemektedir (Anselin, 1988, s. 102).

Moran I testi ile elde edilen Moran I katsayı değeri yorumlandığında; eğer pozitif ve anlamlı sonuç elde edilmişse bu durum pozitif mekânsal bağımlılık vardır şeklinde yorumlanmaktadır yani benzer özelliklere sahip bölgelerin mekânsal olarak birbirini çevreleyerek kümелendiği anlamı taşımaktadır. Yani, yüksek değerlere sahip bölgeler birbirini çevrelemektedir ve düşük değerlere sahip bölgeler birbirini çevrelemektedir. Bu durum da tamamen rastgele bir dağılımın aksine bir otokorelasyonun varlığını ortaya koymaktadır. Negatif mekânsal bağımlılıkta elde

edilmesi durumunda ise birbirine benzer özelliklere sahip olmayan bölgelerin çevrelediğini ifade etmektedir (Rusche, 2009, s. 12).

Moran I istatistiği aynı zamanda ± 1 arasında değerler almaktadır (Cliff ve Ord, 1981, s. 21). Elde edilen değer +1'e yaklaşıyorsa, pozitif otokorelasyonun varlığı söz konusudur. -1'e yaklaşıyorsa, negatif otokorelasyonun varlığı söz konusudur. Eğer 0 değeri elde edilmişse, mekânsal otokorelasyonun varlığından söz edilememektedir (Gumprecht, 2005: 10). Moran I test istatistiği, zaman serilerindeki bağımlılığı sınamak için kullanılan Durbin-Watson testi ile aynı yapıdadır ve benzer özellikler içermektedir (Anselin ve Kelejian, 1997, s. 153).

3.4.2. Kelejian ve Robinson (KR) Testi

Kelejian ve Robinson (1992) geliştirmiş oldukları test, hata teriminin üretim sürecinin açık olarak belirtilmemesi noktasında Moran I test istatistiği ile aynı özellikler taşımaktadır. Bunun yanı sıra Kelejian ve Robinson (1992) testi modelin doğrusal olmasını ya da hata teriminin normal dağılması varsayımı da taşımamaktadır. Yani doğrusal olmayan modellerde de kullanılabilir. Test mekânsal bağımlılığın nedenini belirleme açısından bilgi vermese de aşağıdaki şekilde fonksiyonel olarak ifade edilmektedir (Anselin ve Bera, 1998, s. 268).

$$cov(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = \sigma_{ij} = Z_{ij}a \quad (9)$$

Fonksiyonda yer alan Z_{ij} , i ve j konumları ile ilişki içinde olan kovaryanslardan meydana gelen $(1 \times q)$ boyutu olan vektör parametresidir. Mekânsal korelasyonun olmadığını varsayan sıfır hipotezi ise şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$H_0: a = 0 \quad (10)$$

Burada, N boyutlu bir örneklem varsayımı altında, C sıfır olmamak kaydıyla $i < j$ vektörünü ifade etmektedir. Kelejian ve Robinson testi $C_{ij} = e_i e_j$ kalıntı çarpım çiftlerinden ve $\hat{C} = Z\gamma + u$ rotasyonlarından faydalınarak elde edilmektedir. Test istatistiğinin fonksiyonel olarak gösterimi ise aşağıdaki şekildedir:

$$KR = \frac{\hat{\gamma}' Z' Z \hat{\gamma}}{\hat{\sigma}^4} \quad (11)$$

Fonksiyonda yer alan $\hat{\sigma}^4$ tutarlı bir edicidir. Ancak testin temelinde bir ağırlık matrisine dayanmamaktadır, i konumundaki ve j konumlarını belirleyen mekânsal bir sıralamanın durumuna göre uygulanmaktadır (Anselin ve Bera, 1998, s. 268-269).

3.4.3. ML (Maksimum Olabilirlik-Maximum Likelihood) Temelli Testler

Mekânsal regresyon modellerinde otoregresif katsayıların belirlenmesi aşaması Wald, Olabilirlik Oranı (LR) ve Lagrange Çarpanı (LM) testlerinin maksimum olabilirlik tahmin değerlerini esas almaktadır (Anselin, 1988, s. 66).

Lagrange Çarpanı (LM) değerleriyle sahip olunan istatistik değerleri yalnızca sıfır hipotezinde yer alan modelin tahmin edilmiş olması yeterli değildir aynı zamanda LM testleri hem mekânsal hata hem de mekânsal gecikme durumlarının da ayırımına olanak tanımaktadır (Anselin, 1999, s. 21-22).

Yaygın olarak deneysel uygulamalarda Lagrange Çarpanı testi tercih edilmektedir. Nedeni ise Wald ve Olabilirlik Oranı (LR) testlerinin mekânsal modelin alternatif modellerini de tahmin etmesini gerektirmesidir (Anselin, 2001, s.324).

İlk olarak mekânsal etkiyi barındıran modellerin bağımlılığını belirlemek amacıyla Burridge (1980) tarafından Lagrange Çarpanı (LM-error) ilkesine dayanarak elde edilmiştir. Bu bağlamda, testin Burridge (1980) tarafından ifade edilen ilk fonksiyonel gösterimi aşağıdaki şekildedir (Fischer ve Wang, 2011, s. 36):

$$H_0: \lambda = 0$$

$$H_1: \lambda \neq 0$$

$$LM_{\lambda} = LM_{err} = [e'W_e/(e'e/N)]^2/[tr(W^2 + W'W)] \quad (12)$$

Test, Moran I temeline dayanarak OLS artıklarından hesaplanmaktadır. Küçük örneklerde Moran I istatistiğine kıyasla daha iyi sonuçlar elde etmekte iken daha büyük örneklerde benzer sonuçlar elde etmektedir. Mekânsal bağımlılığın olmadığı sıfır hipotezi altında asimptotik ki-kare dağılımlı geçerlidir aynı zamanda artış faktörleri dışında Moran I istatistiğinin karesine benzerlik göstermektedir (Fischer ve Wang, 2011, s.36).

Mekânsal gecikme alternatifi için Anselin tarafından geliştirilen fonksiyonel tanım ise aşağıdaki şekildedir:

$$LM_p = LM_{lag} = [e'^{W_y}/(e'e/N)]^2/D \quad (13)$$

$$D = [(WX\beta)'(I - X(X'X)^{-1}X')(WX\beta/\sigma^2)] + iz(W^2 + W'W) \quad (14)$$

Fonksiyonel olarak gösterilen test istatistiği 1 serbestlik derecesine sahip χ^2 dağılımındadır. Her iki test de alternatif durumların geçerliliğinden etkilenmektedir,

dolayısıyla mekânsal bağımlılık testleri uygulanırken mekânsal hatanın var olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Anselin, 2001, s. 324).

3.5. MEKÂNSAL REGRESYON MODELLERİ

Mekânsal ekonometrik modeller hem mekânsal etkinin varlığını hem de bunun etki gücünü ortaya koymak amacıyla oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bünyesinde mekânsal bağımlılık modelini ve mekânsal hata modelini barındırmaktadır (Gumprecht, 2005, s. 3).

Elhorst (2014), mekânsal ekonometrik modellerde meydana gelen etkileşimin üç farklı şekilde meydana gelebileceğini açıklamıştır. Bu etkileşimler aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

- Birincisi, bir mekânsal ekonometrik modelde yer alan bağımlı değişken (Y)'ler arasındaki içsel olarak ifade edilen etkileşimdir. Burada ifade edilmek istenen; A birimine ait Y bağımlı değişkeni ile B birimine ait Y bağımlı değişkeninin komşuluk ilişkisi içerisinde etkilenmesidir. Yani, komşu gözlemlerin bağımlı değişkenleri arasındaki etkileşimdir.

- İkincisi, mekânsal ekonometrik modelde yer alan açıklayıcı değişkenler (X)'ler arasındaki dışsal olarak ifade edilen etkileşimdir. Burada da A biriminde yer alan Y bağımlı değişkeni ile B biriminde yer alan X bağımsız değişkenleri arasındaki etkileşimdir. Yani, bir konumdaki açıklayıcı değişkenlerinde meydana gelen değişiklik, komşu bir konumdaki bağımlı değişkeni etkileyebilmektedir.

- Son olarak hata terimleri (e) arasındaki etkileşimdir. Burada, A birimindeki hata terimi u ile B birimindeki hata terimi arasındaki etkileşimdir. Bu durum, aslında bağımlı değişkeni etkileyebilecek olan bir değişkenin modele dahil edilmemesinden dolayı mekânsal otokorelasyonlu olmasını ya da parametre değerlerinde gözlenememiş bir şok etkisinin mekânsal yönden etki gücüne sahip olmasıyla etkileşime girmesini ifade etmektedir (Elhorst, 2014, s. 7-8).

Anselin (1988), genel mekânsal modellerin mekânsal gecikme bağımlılığını ve mekânsal hata bağımlılığını bir arada yapısında bulundurduğunu ifade etmiştir. Bunlar, yüksek mertebeden modeller olarak adlandırılmaktadır ve aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$y = \rho W_1 y + X\beta + \epsilon \quad (15)$$

$$\epsilon = \lambda W_2 \epsilon + u \quad u \sim N(0, \sigma^2 I_n) \quad (16)$$

Fonksiyonda yer alan y , bağımsız değişkendir, X ise açıklayıcı değişkendir. W_1 ve W_2 mekânsal ağırlık matrisleridir. Mekânsal otoregresif parametre ρ ile ifade edilmektedir. λ ise ϵ için mekânsal otoregresif parametreyi göstermektedir (Anselin, 1988, s.34).

Mekânsal regresyon modelleri açıklanırken mekânsal otokorelasyon olgusu önem arz etmektedir. Bunun sebebi, mekânsal otokorelasyonun var olmasının ya ölçme hatasına ya da konumlar arasındaki etkileşimden kaynaklanmasıdır. Graff vd. (2001), ölçme hataları sonucunda otokorelasyon yani mekânsal bağımlılık meydana gelmektedir, bu da hata terimleri arasında yer almaktadır şeklinde ifade etmiştir (Graff ve diğerleri, 2001: 261). Dolayısıyla, mekânsal modellemelerin belirleme aşaması da bu söz konusu duruma göre yapılmaktadır. Ancak mekânsal bağımlılığın ihmal edilmesi durumunda ise çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunların başında, korelasyon içeren hataların ihmalidir ve modelin etkinlik özelliğini ihmal etmektedir. Bir başka sorun ise EKK tahminlerindeki standart hataların yanlış sonuçlar vermesiyle karşılaşılabilir. Son olarak dışlanmış değişken hatası ortaya çıkmaktadır böylece EKK sonuçlarının yanlış ve tutarsız bulgular görülmesini sağlamaktadır (Zeren, 2011, s. 20-21).

Mekânsal regresyon modellerinde söz konusu mekânsal bağımlılığın dikkate alınması, iki durumdan kaynaklı olabilmektedir. Birincisi mekânsal bağımlılığın modelde yer alan bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin açıklayıcı değişken olarak bulunmasıdır, ikinci olarak ise mekânsal etkinin modelde yer alan hata terimlerinde yer almasından olabilmektedir. Anselin (1988), modeldeki bağımlı değişkenin gecikmelerinin açıklayıcı değişken olarak modele dahil edilmesini “*Mekânsal Gecikmeli Model (SAR)*” olarak adlandırmıştır. Modeldeki hata terimleri arasında bir mekânsal bağımlılığın olduğu modelleri ise “*Mekânsal Hata Modeli (SEM)*” olarak adlandırmıştır (Anselin, 1988, s. 35).

3.5.1. Mekânsal Gecikmeli Model (SAR)

Anselin (1988) mekânsal gecikme modeli (Spatial Autoregressive Model-SAR) klasik regresyon modeline benzer olduğunu ifade etmiştir. Mekânsal gecikmeli bağımlı modelde, zaman serilerinde olduğu gibi bağımlı değişkenin otoregresif parametrenin

modele dahil edilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu nedenle mekânsal gecikmeli model olarak adlandırılmaktadır (Anselin, 1988, s. 35).

Mekânsal gecikmeli (otoregresif) model, konumlar arasında meydana gelebilecek bir etkileşim sonucunda oluşabilecek mekânsal bir bağımlılığı dikkate almaktadır. Dolayısıyla, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri, modele açıklayıcı bir değişken olarak eklenmektedir (Çifçi, 2016, s. 29).

Mekânsal otoregresif modelin temel varsayımının, konumlar arasındaki bağımlı değişkenler arasındaki etki olduğunu ve bu bağlamda otoregresif süreç içerisinde de bağımlı değişkenin modelde açıklayıcı değişken olarak yer alması şeklinde açıklanmıştır. Örnekleme gerekirse, Türkiye’de iller arasında bir ilişki olması durumunda Mekânsal Otoregresif Model (SAR) ile çalışma analizinde bağımlı değişken olarak kullanılan işsizlik oranının bir ildeki değerinin başka bir ildeki değeri ile etkilendiği varsayımını dikkate alır. Yani, komşu iller arasındaki bağımlı değişkenin birbirleri üzerinde gecikmeli mekânsal bir etkisinin var olup olmadığı SAR yöntemi ile test edilebilmektedir.

Bu doğrultuda mekânsal gecikmeli modelin fonksiyonel olarak gösterimi aşağıdaki şekildedir:

$$y = \rho W_y + X\beta + \varepsilon \quad (17)$$

$$y = (I - \rho W)^{-1}X\beta + (I - \rho W)^{-1}\varepsilon \quad (18)$$

$$\varepsilon \sim N(0, \sigma^2 I_n) \quad (19)$$

Fonksiyonda yer alan W , $n \times n$ boyuta sahip konumlar arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan ağırlık matrisidir. W_y ise mekânsal gecikme operatör yani bağımlı değişkenin mekânsal gecikmesine açıklayan ağırlık matrisidir. Bağımlı değişken ise y ile ifade edilmektedir ve $n \times 1$ boyutludur vektördür. Açıklayıcı değişken ise X ile ifade edilmekte olup β ise açıklayıcı değişken katsayısıdır. Hata terimi de ε simgesiyle, mekânsal modelin katsayısı ise ρ ile gösterilmektedir (Anselin, 2001, s.316).

Modelde yer alan ρ katsayısı, mekânsal otokorelasyonun varlığını göstermektedir. Bu çerçevede; $\rho = 0$ olduğunda mekânsal otokorelasyon yoktur şeklinde yorumlanır. $\rho < 0$ durumunda negatif otokorelasyon, $\rho > 0$ durumunda ise pozitif otokorelasyon vardır şeklinde yorumlanmaktadır (Coughlin, vd., 2006, s. 9).

Mekânsal otoregresif parametreyi tanımlayan ρ katsayısı, $H_0: \rho = 0$ olarak kurulan boşluk hipotezinin reddedilmesi durumunda yani anlamlı olması durumunda

modelde mekânsal bir otokorelasyonun varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu durumun gerçekleşmesinde ise EKK tahminleri yanlış olarak elde edilecektir dolayısıyla tutarlılık ve etkinlik varsayımını ihlal etmiş olacaktır. Bu durumda da klasik regresyon tahminlerinin kullanılması yerine mekânsal gecikmeli modellerin tercih edilmesi gerekmektedir. Ancak buna karşın, $H_0: \rho = 0$ hipotezinin reddedilememesi durumunda ise ρ katsayısı anlamsız olmaktadır dolayısıyla bu durumda da klasik regresyon tahminlerinin tercih edilmesi doğrudur (Ward ve Gleditsch, 2008: 1-3).

3.5.2. Mekânsal Hata Modeli (SEM)

Mekânsal hata modeli (Spatial Error Model-SEM), modelde yer alan hata terimleri arasındaki mekânsal etkileşime dayanmaktadır yani hata terimleri arasındaki otoregresif süreci ifade etmektedir. Hata terimleri arasındaki bu mekânsal etkileşimin varlığı söz konusu olduğunda EKK tahminleri yansız kalır ve artık klasik tahmin ediciler etkinlik varsayımını kaybetmiştir dolayısıyla yanlış sonuçlar elde edilecektir (Anselin, 2001, s.316).

Örnekleme gerekirse, Türkiye’de iller arasında bir ilişki olması durumunda Mekânsal Hata Modeli (SEM) ile test edildiğinde, çalışma analizinde bağımlı değişken olarak kullanılan işsizlik oranının modelde yer alan söz konusu açıklayıcı değişkenlerden etkilenmesinin yanı sıra komşu illerde göz ardı edilmiş olan ancak işsizlik oranını etkileyen ve modele dahil edilmemiş değişkenlerin hata terimlerinden etkilenmesi durumunu dikkate alır. Yani hata terimleri arasında bir ilişki söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumda oluşan mekânsal bağımlılığın var olup olmadığı SEM yöntemi ile test edilebilmektedir.

Bu doğrultuda mekânsal hata modelinin fonksiyonel olarak gösterimi aşağıdaki şekildedir:

$$\varepsilon = \lambda W_2 \varepsilon + u \quad (20)$$

$$y = X\beta + \varepsilon \quad (21)$$

Klasik regresyon içerisinde fonksiyonlar düzenlenirse,

$$\varepsilon = (I - \lambda W)^{-1} u \quad (22)$$

$$y = X\beta + (I - \lambda W)^{-1} u \quad (23)$$

Fonksiyonda yer alan y , bağımlı değişkendir ve $1 \times n$ boyutlu bir vektördür. Bağımsız değişken matrisi X ile ifade edilmiştir. Katsayı vektörü β ile gösterilmektedir. Hata vektörü ise u ile simgelenmektedir (Fischer ve Wang, 2011, s.34).

Mekânsal hata katsayısı λ ile gösterilmektedir. λ , söz konusu konumlara ait parametrelerdeki hata terimleri ile komşuluk ilişkisi içerisinde yer alan konumların hata terimleri arasında bir mekânsal bağımlılığın hem ilişkisini göstermek hem de derecesini sınamaktadır. Yaygın olarak aldığı değerler birden küçüktür (Zeren, 2010, s. 24).

Mekânsal hata parametresini tanımlayan λ katsayısı, $H_0: \lambda = 0$ olarak kurulan boşluk hipotezinin reddedilmesi durumunda yani anlamlı olması durumunda modelde hata terimleri arasında mekânsal bir varlığın olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu durumda da hata terimleri, komşuluk ilişkisi içerisinde olduğu konumlardaki hata terimleriyle korelasyon içerdiği için EKK tahminlerinin uygulanması doğru değildir, bunun yerine mekânsal hata modeli tercih edilmelidir. Ancak, $H_0: \lambda = 0$ hipotezinin reddedilememesi durumunda ise hata terimleri arasında mekânsal bir bağımlılık bulunmamaktadır ve klasik regresyon tahmini tercih edilebilmektedir (Çetin, 2012, s. 72).

Mekânsal gecikmeli model ile mekânsal hata modelleri arasındaki en temel fark β katsayısının tahminlerindeki tutarlılıktır. Mekânsal gecikmeli modelden farklı olarak, mekânsal hata modelindeki hata terimlerindeki mekânsal bağımlılık göz ardı edildiğinde, mekânsal hata modeli tahminleri yansız ve tutarlı olmaktadır. Fakat, standart hatalar yanlış olabilir, katsayı tahminleri ise etkinlik özelliğini kaybedebilmektedir. Mekânsal gecikmeli modelde β katsayısı, mekânsal hata modeline göre daha düşük elde edilmektedir bunun sebebi de mekânsal hata modelinin uzun vadeli etkilerden ziyade anlık etkileri göstermesidir (Ward ve Gleditsch, 2008).

3.5.3. Mekânsal Durbin Modeli (SDM)

LeSage ve Pace (2009) bağımlı değişkende meydana gelen mekânsal bir bağımlılığın ihmal edilmesi nedeniyle modelde oluşabilecek sapmalardan dolayı parametrelerin yanlış yorumlanabileceğini belirtmesi mekânsal Durbin modelinin başlangıç noktası niteliğindedir. Bir başka yönü ise hata terimleri arasındaki bir mekânsal bağımlılığın katsayı tahminlerinde oluşturduğu etkinliğin ortadan kalkmasıdır. Bu bağlamda, mekânsal Durbin modeli, hem diğer konumlarda yer alan bağımlı değişkenin hem de

bağımsız değişkenin modelde yer alabileceği etkileri bir arada dikkate almaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, bir konumda yer alan bağımsız değişkende meydana gelen bir değişimin, tüm konumlardaki bağımlı değişkenleri nasıl etkilediğini göz önünde bulundurmaktadır. Yani hem mekânsal gecikmeyi hem de mekânsal hata modelini içinde bulundurmaktadır. Bu da demektir ki; içsel ve dışsal etkiler bir arada bulunmaktadır (LeSage ve Pace, 2009, s.156-157).

Mekânsal Durbin modeli, temelde bir mekânsal gecikme modeli olmakla beraber, mekânsal hata modeli ile geliştirilmiş bir modeldir. Fonksiyonel olarak gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$y = \rho W_y + X\beta + W\bar{X}\gamma + \varepsilon \quad (24)$$

Modelde yer alan $\bar{X}$, (Q-1)*n boyutunda açıklayıcı değişken matrisidir. Bu kapsamda mekânsal Durbin modeli daha sade olarak ifade edilirse;

$$y = (I - \rho W)^{-1}(X\beta + W\bar{X}\gamma + \varepsilon) \quad (25)$$

$$\varepsilon = N(0, \sigma^2 I) \quad (26)$$

Modelde yer alan γ , (Q-1)*1 boyutunda bir katsayı vektörüdür ve y bağımlı değişimi üzerinde komşu konumlarda yer alan açıklayıcı değişkenlerin marjinal etkilerini göstermektedir. $W\bar{X}$ ise mekânsal gecikmeli açıklayıcı değişkenlerin komşu gözlemlerdeki ortalama etkisini dikkate almaktadır. W_y , mekânsal gecikme vektörüdür. Mekânsal Durbin modeli ile iki önemli ihtimalin meydana gelme durumu bulunmaktadır. Bunlar, hem klasik regresyon (EKK) modelindeki herhangi bir bozukluk ortaya çıkma ihtimalidir bu da mekânsal bağımlılıktır. Hem de konumsal veri örnekleri ile çalışıldığı için olası ve göz ardı edilmiş olan bir açıklayıcı değişkenin varlığı durumunda bunun modele dahil olarak kovaryansının sıfır olması durumudur (M. Fischer ve Wang, 2011, s. 37).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN MEKANSAL EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI

İşsizlik, günümüz küresel ekonomileri içerisinde gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke ayrımı yapmaksızın her dönem önemini koruyan sosyal ve ekonomik olduğu kadar psikolojik etkilere de sahip bir olgudur.

İşsizlik, kavram olarak 1800’lü yıllara kadar dayanmaktadır. İlk tanımlamalarında, henüz yeterli beceriye sahip olmayan ve bulunduğu ortama yeterli uzlaşmayı sağlayamaması gibi nedenlerden dolayı meslek sahibi olamamış bireyler olarak tanımlansa da bu esasen işsizlik kavramını tam olarak yansıtmayan bir kavramdır çünkü içeriğinde yalnızca bireyle bağdaştırılmış bir sorun olarak ifade edilmektedir (Bayrakdar ve İncekara, 2013, s.16). Oysa ki, işsizlik günümüzde, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’de yer alan en güncel tanımı ile mevcut aktif dönem içerisinde istihdam sağlamamış aynı zamanda geçirdiği son 3 ay içerisinde de iş arama girişiminde bulunmamış fakat 15 gün içerisinde de aktif olarak iş başı yapabilecek kişiler şeklinde tanımlanmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2018, s.26-28).

Söz konusu işsizlik kavramı olduğu zaman bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ya da sanayileşme seviyesi fark etmeksizin üstesinden gelmek için gayret gösterilen ciddi problemlerin öncülüğünü üstlenmektedir. Bu çerçevede, işsizliği gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler emek talebinde oluşan yetersizlik şeklinde yorumlarken gelişmekte olan ekonomiye sahip ülkeler ise ülkenin ekonomik yapısına bağlayarak bu durumu yorumlamaktadır. Ancak, işsizlik her ne sebebe bağlanarak açıklanırsa açıklansın pek çok ülke için göz ardı edilemeyecek niteliğine sahip ciddi bir problemdir. Çünkü, beraberinde getirdiği sorunlar da küçümsenmeyecek boyutlarda insanların yaşam şekillerini, ekonomilerini etkilemektedir ve önüne geçilmediği durumda bir ülkenin milli gelirini de gelir dağılımında adaletsizliğe de önemli ölçüde yükler yüklemektedir. Fakat ne yazık ki işsizliğe günümüzde hala gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde

kalıcı ve etkili bir çözüm bulunamamıştır. İleri vadede de küresel seviyede yerini koruyacağı beklenen bir durumdur (Kara Öztürk, 2015, s. 25-26).

İş gücü kavramında tam istihdamın sağlanması, ulaşılmasında istenen ancak bir o kadar da ulaşılması güç olan bir hedeftir. Çünkü ülke ekonomiler çalışma çağında ve isteğinde olan tüm bireyler için istihdam olanağı sağlayabilecek bir güce sahip olmayabilirler bu sebeple de sıklıkla iş gücü arzının iş gücü talebinden fazla olduğu ekonomik durumlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu durumda o ülkede yaşayan bireyleri sosyal, ekonomik ve psikolojik yönlerden negatif yönde etkilemektedir (Kapar, 2005, s. 25-38).

Ülke içerisindeki toplam işgücü esasen istihdam eden ve işsiz olan bireylerin toplamını ifade etmektedir. Yani yalnızca ekonomik bir göstergeden ibaret değildir aynı zamanda faal yaşamın da bir bölümüdür. Bir ekonomik döngüde de oldukça net bir şekilde ortaya konmaktadır. Mal piyasaları ve faktör piyasalarının bulunduğu bir ekonomik döngüde hane halkı ve firmalar yer almaktadır ve aktif bir şekilde değişim kanalıyla ekonomik döngü sağlanmaktadır. Tüm ekonomilerde yer alan temel hedef elbette ki kıt kaynaklar ile maksimum mal ve hizmet çıktısı meydana getirmektir. Ancak, mevcut faktörlerin etkin ve tam olarak kullanılmadığında taşıdığı anlam, ülkelerin üretim faktörlerini hem yeterince kullanamamış olduğu hem de doğru çerçevede uygulama sağlayamadığıdır. Dolayısıyla, hâkim düşünce işgücünün kullanımında sorunlar olduğunu bu sebeple de doğru ve etkin üretimin sağlanamaması neticesinde gelir elde edemeyen bir toplumda üretilen mal ve hizmetin aynı zamanda tüketilememesini de doğurmaktadır (Biçerli, 2019, s.397-399).

Tüm bu sorunların temelinde yer alan bölgesel eşitsizlikler, günümüzde hemen her ülkede az ya da çok fark etmeksizin kesin bir biçimde görülmektedir. Bu dengesizlikler bir ülkenin farklı bölgelerinde görülen ve her yönden eşitsizlik olarak nitelendirilebilmektedir. Ekonomik yönüyle bireylerin gerek iş bulması gerekse eşit iş fırsatlarına ve eşit ücret düzeyine sahip olamamayı ifade ederken sosyal yönüyle de bireylerin sağlık ve eğitim hizmetlerinden eşit ölçüde yararlanamamayı, kültürel yönden farklılıkları ifade etmektedir. Bu faktörler nasıl ki ülkeler düzeyinde farklılık gösteriyorsa, ülke içerisinde de bölgeler düzeyinde farklı hızlarda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de görülen doğu ve batı arasındaki ekonomik ve sosyal uçurum yalnızca bu ülkeye özgü değildir. (Dinler, 2020, s. 111).

Birçok iktisatçı iktisadi gelişmelerin her yerde ve eş zamanlı olarak aynı seviyede başlamasının mümkün olmadığını ve bunların bulunulan coğrafyayla, sahip olunan doğal kaynaklarla ve teknolojik gelişmeler etrafında şekillendiğini vurgulamışlardır. Bu noktada küreselleşme aslında bölgelerarasındaki gelişim farklarının ortaya çıkmasını hızlandırmaktadır. Bu küreselleşme süreci, çölde yaşanan bir kum fırtınasının ardından meydana gelen değişimler gibi yeni haritalara ve yeni coğrafyalara benzetilmektedir. Maksimum kar elde etme ve sermaye birikimi toplama gayesi, hem sektörler düzeyinde ve işgücü düzeyindeki ayıklamalar yapmakta hem de coğrafyalar arasında ayıklamalar yapmakta ya da dışlamaktadır. Böylece batıdaki bazı bölgeler kalabalıklaşırken Anadolu'daki bazı bölgeler ise ıssızlaşmaktadır (Sönmez, 1998, s. 297).

İktisadi ekoller içerisinde bölgesel dengesizliklere odaklanan görüş ise yapısalci iktisat yaklaşımıdır. Hâkim düşünceye göre ülkelerin az gelişmiş olmalarının temelde yapısal heterojenliklerden kaynaklandığını savunmaktadır başka bir ifade ile heterojen bir teknoloji ve heterojen üretim fonksiyonuna sahip az gelişmiş bir ülkenin temelde devlet müdahalesi ile söz konusu dengesizliklerinin giderilmesi amaçlanmaktadır. Böylece yapılan düzenlenmeler ile kişi başına gelirin artması, kalkınmanın sağlanması, hızlı ekonomik büyüme gibi yapısal gelişimlerin sağlanması amaçlanmaktadır (Yüksel, 2013, s. 71-73).

Bölgesel eşitsizlik ise güncel sorunlardan biridir ve temelde coğrafi ve tarihsel olarak iki sebebe dayandırılmaktadır. Coğrafi nedenler; Adam Smith'ten beri ülkelerin kalkınmasında yüksek etkisi olan iklimi, yeraltı kaynakları, haberleşme imkanları, taşıma koşullarıdır. Bu durum ülkemiz için değerlendirildiğinde, bölgelerarası dağılımda Türkiye'nin doğusunda bu durum oldukça dezavantajlı olduğu gerek iklimi gerek bitki örtüsü gerekse yer şekilleri yönüyle görülebilmektedir. Buna karşın ülkenin batısı çok daha verimli iklim ve yer şekillerine, taşıma kolaylığına ve gelişmiş ulaşım imkanlarına sahiptir (Dinler, 2020, s. 189-190).

Bölgesel eşitsizlik konusunun tarihsel yönünü ele alırsak, bu bölgesel düzeydeki dengesizlikler 18. yy da meydana gelen sanayi devrimine kadar dayanmaktadır. O dönemlerde Avrupa'da meydana gelen sanayi devrimi karşısında Osmanlı İmparatorluğu ayak uyduramamıştır ve 19.yy'a gelindiğinde ise sanayileşmiş ve gelişmiş olan Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaret ile dışa bağımlı olan yeni yerleşme

yapısının oluşumunu başlatmıştır. Böylece Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde gelişmişlik farklılıkları doğmaya başlamıştır. Dışa bağımlı oluşturulan bu düzende çeşitli kentler önemlerini yitirip nüfusunu koruyamazken, sanayileşmiş olan Avrupa ülkeleri ile ulaşım sağlayabilen kentler ise ön plana çıkmış ve göç alarak nüfusu artmıştır. Bu mevcut durumdan en çok avantaj sağlayan bölgeler ise liman kentleri ve Avrupa'ya yakın olarak ulaşım sağlayabilen bölgeler olmuştur dolayısıyla bu bölgelerin nüfusu artmış ve canlanma göstermiştir. Anadolu ve Doğu Anadolu'daki çok sayıda kentte ise hâkim olan ekonomik faaliyetlerin gerilemiş ve yıkılmıştır böylece bu bölgelerdeki mevcut nüfus da korunamayarak kentlerde gerileme meydana gelmiştir. Özetlersek, ülkemizde görülen bölgesel eşitsizlik Osmanlı döneminde meydana gelen dengesizliklerin, dış etkenlerin doğurduğu ülkeler arasındaki sömürgeci ilişkilerin bir neticesi olarak meydana gelmiş bir dengesizliktir (Dinler, 2020, s. 193).

Ülkemizdeki bölgesel eşitsizlik kavramı Osmanlı zamanlarına dayanmakla beraber o dönemde İngiltere'deki gelişmeler, Osmanlının buna ayak uyduramaması ve çöküşe geçmesi imparatorluk içindeki tüm yapının bozulmasına neden olmuştur. En temelde toprak sistemi bozulan yapıda köylülerin birçoğu topraklarını terk ederek İstanbul'a ve büyük şehirlere göç etmişlerdir. Köylülerin bu göçleri ise büyük işsiz toplulukların oluşmasına neden olurken aynı zamanda da merkezler, bölgeler ve bölgeler içinde de yerel yapıların eşitsizlikleri görülmeye başlamıştır (Dinler, 2020, s. 191-193).

Bölgesel düzeydeki eşitsizliklerin incelenmesi noktasında iktisat bilimi, ekonomik alan kavramı ve iktisadi kavramlar ile coğrafi alanların bir araya gelerek sektörler arasındaki ilişkilerin bölgeler düzeyinde incelenmesine olanak tanımaktadır. Böylece, makro düzeydeki olguların mikro düzeyde de incelenbilmesi mümkün kılınmaktadır. Ulusal düzeydeki kalkınmanın temeli aslında merkezi planların bölgeselleştirilmesine dayanmaktadır. Bu sebeple de ulusal düzeyde bir kalkınmanın sağlanabilmesi için ilk önce bölgesel düzeylerde etkili olmak ve doğru planlama yapılmalıdır. Bu bölgesel düzeyde araştırmaların gerçekleştirilerek iktisadi etkenlerin belirlenebilmesi için de bölgelerarasındaki ilişkileri ortaya koyan matrisler aracılığıyla sağlanabilmektedir (Dinler, 2020, s. 86-87).

Söz konusu bölgeler arası farklılık ya da ilişkilerin incelenmesi ve böylece ülkeler, eyaletler, iller, ilçeler ya da mahalleler boyutunda var olan komşuluk ilişkisini

ortaya konması hususunda mekânsal ekonometrik yöntemler kullanılmaktadır. Bu sayede bölgesel düzeyde incelenen olgularda klasik ekonometrik yöntemlerde ihmal edilmiş olan mekânsal etkileşim ya da mekânsal bağıllığın ortaya konması mümkün olabilmektedir (Yılğör, 2019, s. 5).

Bu bilgiler ışığında, çoğu ülkede karşılaşıldığı gibi ülkemizde de işsizlik konusu hem güncelliğini hem de sosyoekonomik önemini korumaya devam etmektedir ve çözülmesi gereken temel problemlerin başında gelmektedir. Bunun temelinde, ülkemizde yer alan bölgeler ve iller düzeyindeki gelişmişlik farklılıkları yatmaktadır ve dolayısıyla işsizlik oranları üzerinde de önemli ölçüde etki gücüne sahiptir. İşsiz bireylerin ülke genelinde artışı yalnızca işsiz bireyleri değil aynı zamanda etkileşimde olduğu tüm yakın çevresini, işsiz bireyin yaşam kalitesini ve aynı zamanda psikolojik yönünü de zedelemektedir. Söz konusu problemin çözüme kavuşturulamamış olması da adım adım ekonomiyi, istihdam kalitesini, ülkede kaynak kullanımını, toplumun genel düzenini etkilemekte ve ekonominin genelinde de bir verimsiz koşullara yol açmaktadır. İşsizlik oranının ülke genelindeki dağılımı incelendiğinde bunun bölgesel düzeyde ciddi ölçüde farklılıklar olduğu ve illerin kümelenme gösterdiği görülmektedir. Bu da işsizlik probleminin çözüme kavuşturulmasındaki önemini ortaya koymaktadır. Çünkü işsizlik sorununun temelini inilmesi aslında ülkenin kalkınmasına, refah düzeyinin yükselmesine ve bireylerin kaliteli bir yaşam sürdürmelerine büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Başka bir ifade ile mikro düzeyde işsizliğin etkilerinin aslında makro düzeyde ekonominin tamamına yansımından dolayı işsizliğin iller düzeyinde incelenmesinin gerekliliği ve vurgulanmasındaki önem ortaya konmaktadır. Türkiye’de işsizliğin azaltılmasında, ilk olarak istihdam kavramı büyük önem taşımaktadır, bu kapsamda kadın ve erkek iş gücünün istihdama katılımı önemli bir unsur olarak karşımıza çıktığı gibi istihdamın tarım sektöründeki payı da göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında eğitilmiş nüfusun da işsizlik üzerindeki etki gücü yine incelenmesi gereken bir faktördür. Bu yönlerden ülke genelinde görülen iller düzeyinde gelişmişlik farklılıkları ve bundan kaynaklı bölgesel kümelenmeler işsizliğin de dağılımını etkilemektedir. Her ne kadar bu farklılığın giderilmesine yönelik çeşitli çalışmalar bulunsada günümüzde bu durum istenilen seviyeye indirilememiştir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye’nin illerine ait işsizlik oranlarının bölgesel düzeyde kümelenmesini incelemek ve işsizlik oranını etkileyen dinamikleri

belirlemektir. Bu doğrultuda, işsizliğin bölgesel ayrışmalarını mekânsal analiz yöntemiyle ortaya koyduktan sonra işsizliğe yol açan unsurların işsizlik üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma Türkiye için Düzey-3 yani 81 il düzeyinde gerçekleştirilmektedir ve iller arasındaki mekânsal komşuluk ilişkisinin işsizlik üzerinde etkisini analiz etmektedir. Bu bağlamda, çalışma hem kullanılan yöntem hem analizde uygulanan değişkenler hem de güncel veri setinin tahminlenmesi noktasında iktisat literatürüne katkı sağlayacağı düşünülen bir çalışmadır. Çalışma, işsizliğin mekânsal komşuluk ilişkisi analizi vasıtasıyla belli bir bölge veya ilin işsizlik oranının işsizliği etkileyen değişkenlerin yanında o ile komşu olan diğer illerin işsizlik oranından da etkileneceği varsayılmaktadır. Böyle bir mekânsal ilişkinin varlığının olması durumunda, mevcut ilişkinin tespit edilerek bu etki çıkarıldıktan sonra o ile ait işsizliği etkileyen diğer değişkenlerin katsayıları daha sapmasız ve tutarlı olarak tahmin edilmekte ve bu yöntem klasik sıradan en küçük kareler (EKK) yöntemine göre bir üstünlük sağlanmaktadır. İller düzeyinde incelenen işsizlik olgusu temelde tüm ekonomiyi oluşturan bir bütün olması sebebiyle çalışmanın önemli noktasını oluşturmaktadır. Böylece, elde edilen bulgularla hem iller bazında anlamlı çıkan değişkenlerin ilişkilerine dikkat çekilmesi sağlanacaktır hem de il veya il grubu için ayrı işsizliği azaltıcı politika önerilerinde bulunabilmemize olanak sağlayacaktır. İllerin gelişmişlik düzeylerine ve işsizlik durumuna göre uygulanacak farklı politikalarla bu iller arasındaki işsizlik farklılıklarını en aza indirilmesinde yardımcı olacağı beklenmektedir. Bu noktada çalışma, literatüre katkı sağlayarak iktisadi politika yapıcılara ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

4.2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışma Türkiye’de seksen bir il üzerinde etkili olan işsizliği etkileyen faktörleri ele almaktadır. Bu kapsamda, işsizliği ve işsizliği etkileyen faktörleri mekânsal ekonometrik yöntem kullanarak belirlemeye çalışan hem Türkçe hem de yabancı literatürde çeşitli çalışma yer almaktadır.

Gül (2014) çalışmasında Türkiye’nin 26 bölge düzeyinde yaptığı çalışmasında istihdamın büyümesini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmasında 2004-2008 dönemi verilerini kullanmış olup, mekânsal ekonometrik analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu kapsamda, istihdamın büyümesini belirleyen faktörleri belirlemek

için iki farklı model uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, istihdamın büyümesinde beşerî sermaye, eğitim düzeyinin kalitesi ve girişimcilik potansiyelinin pozitif etkisi elde edilmiştir. Bu bulgular çerçevesinde Türkiye’de istihdam büyümesi üzerinde mekânsal komşuluk etkisinin varlığı belirlenmiştir.

Akçagün (2015) çalışmasında da Türkiye’nin büyüme ve istihdam yakınsamasını mekânsal ekonometri yöntemi ile incelemiştir. Farklı dönemler ele alınarak yapılan çalışmada, 1991-2009 döneminde büyümede beşerî sermaye faktörünün etkisi yoğun olarak görülürken, 2002-2007 döneminde ise kamu ve özel yatırımların büyümeye etkisi yoğun olarak gözlemlenmiştir. 2004-2011 yılları arasında ise istihdamdaki gelişmenin hizmet sektörüne bir yakınsama içerisinde olduğu bulgular arasında yer almaktadır.

Baktemur (2016) çalışmasını AB ülkeleri kapsamında ele alarak faiz, işsizlik ve gelir değişkenlerinin yakınsama analizini yapmıştır. Mekânsal ekonometrik modellerin kullanıldığı çalışmada komşuluk ilişkilerinin varlığı elde edilmiştir. Hem sermaye hem de mal ve emek piyasalarındaki hareketlilik arttıkça faiz, ücret ve fiyat farklılıklarının azalarak bir yakınsama ilişkisine girdikleri ortaya konmuştur.

Karaalp Orhan ve Gülel (2016) bölgesel düzeyde görülen işsizlik oranlarındaki farklılıkların bölgesel gelişmişlik seviyeleri ile yakından ilişkili olduğu bakış açısı çalışmanın temelini oluşturmuştur ve Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmada, 2008-2012 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Açıklayıcı değişken olarak erkeklerin işgücüne katılım oranı, genç nüfusun payı, istihdamın tarım sektöründeki payı ve eğitim düzeylerinin işsizlik üzerinde mekânsal etkisinin varlığının araştırıldığı çalışmada anlamlı ve pozitif yönlü mekânsal etkinin varlığını gösteren sonuçlar elde edilmiştir.

İşsizlik kavramını Avrupa Birliği’nin beşinci genişleme süreci kapsamında değerlendiren Gürel Günel ve Günel (2016) çalışmalarını Avrupa Birliği’nin 22 ülkesi üzerinde yapmışlardır. Mekânsal ekonometri yönteminin kullanıldığı çalışmada açıklayıcı değişken olarak; net göç rakamları, büyüme oranı, toplam işletme sayısı ve ortalama ücret düzeyi değişkenleri ele alınmıştır. Avrupa Birliği’nin beşinci genişleme sürecinde karşılaştığı ciddi nüfus artışının etkileriyle iş gücü piyasalarında meydana gelebilecek negatif etkileri ortaya koyabilmek amacıyla yapılan çalışma sonucunda, bu

genişleme sürecinin gerçekten de iş gücü piyasasında olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ve mekânsal etkileşimin var olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çifçi (2016) çalışmasında işsizlik yakınsamasını incelemiştir Türkiye’de 26 alt bölgesi üzerinde yapılan çalışmada mekânsal ekonometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Uygulama aşamasında 2004 ve 2014 yıllarına ait kullanılan değişkenler; genç işsizlik oranları, yetişkin işsizlik oranları ve toplam işsizlik oranlarıdır. Çalışma sonucunda, bölgeler bazında tüm değişkenlerin mekânsal etkileşim içerisinde olduğu elde edilmiştir.

Aral (2016), Türkiye’nin 81 ili üzerinde işsizliğin mekânsal dağılımını incelemiştir. Çalışmada açıklayıcı değişken olarak erkeklerin işgücüne katılım oranı, kadınların işgücüne katılım oranı, genç nüfus oranı, net göç hızı ve eğitilmiş nüfus oranları kullanılmıştır. Bulgularda ise işsizliğin mekânsal bağımlılığı ortaya konmuştur.

Tuzcu (2016) çalışmasında mekânsal ekonometride gözlemler arasındaki mesafenin nasıl belirlenmesinin aydınlanması noktasında büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda mekânsal regresyon çeşitlerini belirterek uygun model seçiminin nasıl ve nelere dikkat edilerek yapılması hususunda iktisat literatürüne farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Eser ve Kırer Silva Lecuna (2017) teorik olarak ele aldıkları çalışmada, mekânsal iktisat yaklaşımına yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı ve mekânsal kompleksite yaklaşımı çerçevesinden görüşler sunmaktadır. Çalışmada, mekânsal iktisatta karşımıza çıkabilecek olan hem teorik hem deneysel alanlardaki zorlayıcı noktalar tartışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma okurlarına farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Baktemur ve Özmen (2017) çalışmalarında gelişmiş AB ülkeleri kapsamında işsizlik yakınsamasını mekânsal ekonometrik analiz ile incelemiştir. 1995-2013 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada mekânsal etkinin varlığı elde edilmiş ama yakınsama olgusu ortaya konamamıştır.

Güçlü (2017), Türkiye’nin 26 alt bölgesindeki işsizliğin nedenlerini mekânsal ekonometrik model yardımıyla incelemiştir. 2004-2013 verilerinin kullanıldığı çalışmada işsizliğin belirlemek amacıyla açıklayıcı değişken olarak işgücüne katılım

oranı, genç nüfus, sanayi karışımı ve eğitim parametreleri kullanılmıştır, çalışma sonucunda mekânsal ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Güzel ve Çetin (2018) çalışmalarında, seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarının kamu borcu ve GSYİH ilişkisini mekânsal ekonometri yöntemi ile ortaya koymuşlardır. Kamu borcunun ekonomik büyümeyi hızlandırıp hızlandırmayacağı konusunda çeşitli görüşlerin yer aldığı bu konuya açıklık getirilmek istenen çalışmada ekonometrik uygulama bulgularına göre, kamu borcu hem gelişmiş ülkeler için hem de yükselen ekonomiler için olumsuz etkiye sahiptir büyüme oranı üzerinde fakat etkilenme oranı yükselen ekonomilerde bu daha düşük seviyelerden itibaren başladığı görülmüştür.

Aral ve Aytaç (2018) işsizliğin Türkiye’de temel bir sorun olduğunu vurgulayan çalışmada bölgesel düzeyde farklılıklar gösteren işsizlik oranlarını mekânsal ekonometrik analiz yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışma, Türkiye’nin illeri örnekleminde yapılmıştır ve açıklayıcı değişken olarak; kadınların işgücüne katılım oranı, erkeklerin işgücüne katılım oranı, lise veya daha fazla eğitilmiş nüfus oranı, genç nüfus oranı ve net göç hızı rakamları ele alınmıştır. Çalışma sonucunda ise illerin işsizlik oranları arasında önemli ölçüde mekânsal etkinin varlığı elde edilmiştir. İşsizlik oranı üzerinde; kadınların iş gücüne katılım oranı anlamlı negatif etkisi elde edilirken, genç nüfus oranı ve eğitim seviyeleri arasında ise anlamlı pozitif etkiler görülmüştür.

Türkiye’de göç alan bölgelerdeki genç işsizlik ve suç arasındaki ilişkiyi inceleyen Tunca ve Gulel (2019), genç işsizliğin cinsiyete ve eğitime göre değişimine de çalışmalarında yer vermişlerdir. 2008-2017 kapsamında veriler kullanıldığı çalışmada işsizlik oranı ve suç oranının bölgesel kümelenmesi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara, toplamda 12 ayrı model kullanılmış ve mekânsal ilişkini varlığı elde edilmiştir.

Yıldırım (2021), Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan’ı kapsayan Balkan ülkelerinde işsizlik yakınsamasını incelemiştir ve 1991-2020 dönemini kapsayan veriler kullanmıştır. Mekânsal panel yönteminin kullanıldığı araştırmada işsizliğin komşuluk ilişkisinden etkilendiği uygulanan modeller doğrultusunda geçerliliği ortaya konmuştur.

Koç (2021), işsizlik ile endüstriyel dijitalleşme arasındaki mekânsal etkinin ortaya konmasını amaçlayan çalışmasında 31 EOCĐ ülkesini için 2013-2017 dönemini kapsayan değişkenler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara, cari işsizlik ile endüstriyel dijitalleşme arasında negatif mekânsal bağımlılık yani mekânsal olarak yakınlığın işsizliği azaltıcı etkisinin olduğu elde edilmiştir.

Mekânsal ekonometri yöntemini kullanarak yapılan uluslararası literatüre değinecek olursak şu şekilde özetlemek mümkündür;

López-Bazo, Barrio ve Artis (2002) İspanya üzerinde yaptığı çalışmada 1985-1997 dönemi verileri ile çalışmıştır. Çalışma sonucunda, bölgesel işsizlik oranlarının oluşumunda mekânsal etkinin yoğunluk gösterdiğini ve son yıllarda bölgesel farklılığa neden olan faktörlerinde çeşitlilik gösterdiği görülmüştür.

Niebuhr (2003) Avrupa'nın 359 bölgesini içeren bir örnekleme çalışmıştır. 1986-1998 yıllarını ele aldığı çalışmada işsizlik yakınsamasını araştırmış ve işsizlik oranlarının belirlenmesinde mekânsal bir bağımlılığın olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öte yandan Avustralya'da 1991-2001 yılları için işsizliğin mekânsal analizini çalışan Mitchell ve Bill (2004) işsizlik yakınsamasını ortaya koymuştur. Cracolici, Cuffaro ve Nijkamp (2007) ise İtalya'da bulunan iller üzerinde 2003 yılı için işsizlik farklılıklarının mekânsal yapısına odaklanmaktadır. İtalya'daki eyalet düzeyindeki işgücü piyasaları arasında önemli derecede komşu etkinin (yani olumlu mekânsal korelasyon) olduğunu göstermektedir. İşsizlik, emek talebine ve daha az ölçüde genç nüfusun payına ve ekonomik yapısal bileşime bağlı olan polarize bir mekânsal ilişki göstermektedir.

Díaz (2015) ise Kolombiya için yaptığı çalışmada 1993-2005 veri setini kullanmıştır. İller düzeyinde yaptığı çalışmada işsizlik yakınsamasının varlığı ortaya konarak yüksek oranlarda görülen illerin kümelenme eğiliminde olduğu vurgulanmıştır.

Antosik ve Ivashina (2019), Rus üniversitesi üzerinde yaptığı çalışmada mezun öğrencilerin göç sürelerini belirlemede mevcut bölgedeki işsizlik oranı, kişi başına gelir, gelir gibi faktörler ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda pozitif mekânsal otokorelasyonun varlığı elde edilmiştir.

Dubrovskaya ve Kozonogova (2021), dijitalleşme ve uzaktan çalışmanın yaygınlaşmasının iş gücü piyasalarında meydana gelen dönüşümünü incelemiştir. Rusya'nın Perm bölgesinde yapılan çalışmada mekânsal ekonometrik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırma bulgularında birbirine yakın komşuluk ilişkisi içerisindeki bölgelerin pozitif otokorelasyon içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Villaverde ve Maza (2021) ise işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi İspanya üzerinde Okun Yasası çerçevesinde mekânsal ekonometrik yöntemler ile incelemiştir. Çalışmada 2000-2014 yılları arasındaki değişkenler kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda hem işsizlik ve büyüme arasında negatif bir ilişki görülürken hem de mekânsal kümelenmeler ve ayrışmalar da elde edilmiştir.

4.3. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER

Bu çalışmada, Türkiye'de işsizlik oranlarının iller bazında farklı olabileceği ya da çeşitli kümelenmelerin oluşabileceği varsayımı altında seksen bir il bazında işsizlik oranlarının mekânsal ekonometrik analizi incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada 2020 yılına ait kesit verileri kullanılmıştır. Analiz kapsamında çalışmaya dahil olan değişkenler; erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitilmiş nüfus oranı, mesleki eğiti kursuna katılım sayısı, yenilik, göç ve suç verileri kullanılmıştır. Söz konusu değişkenlerden, iktisat literatürü taranarak yararlanılmış olup işsizlik üzerinde etkileri olduğu ve bu etkinin bir sonucu olarak da iller ve bölgeler bazında işsizliğin azaltılması yönünden etkilerin olabileceği varsayılmaktadır. Çalışmada yer alan açıklayıcı değişkenlerin beklenen değerleri, işsizliği azaltıcı yönde negatif ilişkinin yer alması yönündedir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'nin seksen bir iline ait işsizlik oranlarının bölgesel düzeydeki kümelenme desenini inceleyerek işsizlik oranını üzerinde etkili olan dinamikleri belirlemek amaçlanmaktadır. Çalışmanın araştırılması aşamasında elde edilen veri setleri; TÜİK, Türk Patent ve Marka Kurumu ve İŞKUR, kurumlarından elde edilmiştir. Değişkenlere ait bilgiler Tablo 14'de yer almaktadır.

Tablo 14: Çalışmada Yer Alan Değişkenler

Değişkenler	Elde Ediliş Şekli
İşsizlik oranı	İşsiz nüfus sayısının toplam iş gücüne oranı
Erkeklerin iş gücüne katılım oranı	Toplam erkek iş gücünün iktisaden aktif faal erkek nüfusuna oranı
Kadınların iş gücüne katılım oranı	Toplam kadın iş gücünün iktisaden faal kadın nüfusuna oranı
İstihdamın tarım sektöründeki payı	Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı
Eğitimli nüfus oranı	Lisans, yüksek lisans ve doktora mezunu nüfus sayısının, iktisaden faal nüfusa oranı
Mesleki Eğitim	Mesleki eğitim kursuna katılım sayısı
Yenilik	Faydalı model başvurularının illere göre dağılım sayısı
Net Göç	Alınan göç ile verilen göçün farkı
Suç	Suç işlenen ile göre ceza ve infaz kurumuna giren hükümlü sayısı

4.4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada işsizliğin incelenmesi amacıyla kullanılan tüm değişkenlerin mekânsal bağımlılık testleri GeoDa paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenler arasında mekânsal analizin gerçekleştirilebilmesi için Türkiye'nin siyasi haritası üzerinden mekânsal veri formatı kapsamında düzenlenmiş olan shapefile formatı vasıtasıyla, Türkiye'nin seksen bir ilinin komşuluk ilişkisini kapsayan 81x81 olan ağırlık matrisi (W) GeoDa programında oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan mekânsal ağırlık matrisi, ortak kenar ve ortak köşe paylaşımı dikkate alınarak vezir (queen) komşuluk tanımına dayalı olarak Düzey-3 Türkiye'nin seksen bir ili için oluşturulmuştur.

4.4.1. Değişkenlerin Dağılım Haritaları

Mekânsal veri analizlerinde değişkenlerin dağılım haritaları oldukça önemli bir role sahiptir. Bu dağılım haritaları, mekânsal dağılım desenini görsel bir şekilde sunmanın en temel ve yaygın yoludur. Haritalardaki gösterim şekilleri, o alandaki değişkenin değerine göre ayrı bir şekilde ölçeklendirilerek renklendirildiği ya da gölgelendirildiği haritalardır. Kategorileştirilme (sınıflandırılma) sayısı ve buna karşılık kategori (sınıf) aralığı dört farklı kritere dayandırılmaktadır:

-Bunlardan birincisi, veri değerlerindeki bazı doğal gruplanmalara göre sınıfların tanımlandığı doğal kırılmalardır.

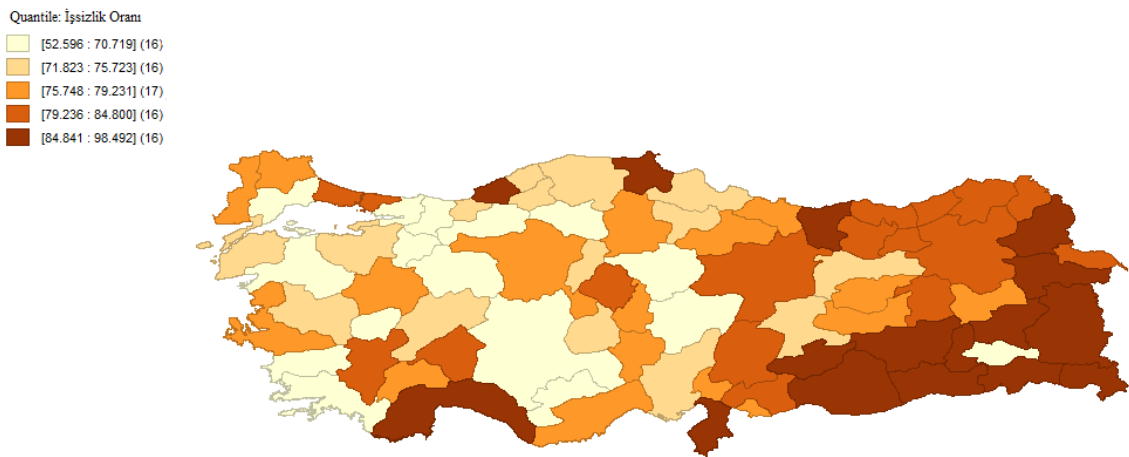
-İkincisi, önceden belirlenmiş sayıda kategorinin her birinin eşit sayıda gözlem içerdiği nicel kırılmalar. Çeyreklik (dört kategori) ya da beşlik (beş kategori) şeklinde sınıflandırmak uygulamada yaygın kullanılanıdır.

-Üçüncüsü, gözlemlerin arasındaki mesafeleri eşit olarak dağıldığı durumlarda kullanılır. Fakat veriler çok çarpıksa yalnızca birkaç sınıfta çok sayıda gözlem sunacaktır.

-Son olarak ise standart sapma sınıflandırmasıdır, burada da standart sapma birimleri cinsinden ortalama etrafındaki dağılım aralığına dayanmaktadır yani bir gözlemin ortalamadan uzaklığını göstermektedir (M. Fischer ve Wang, 2011, s. 15-16).

Bu bilgiler ışığında çalışmada yer alan tüm değişkenlerin dağılım haritaları incelenmiştir. Böylece tüm değişkenlerin mekânsal bir etki içerisinde olup olmadığı hakkında bir ön bilgi edinerek iller bazındaki dağılım deseni yorumlanabilecektir. Mevcut değişkenlerdeki dağılımların rassal mı yoksa mekânsal bir kümelenme içerisinde mi gerçekleştiği sorusunun yanıtı alınarak inceleme imkânı sunulmaktadır.

Şekil 5’de işsizlik oranının mekânsal dağılımı yer almaktadır.

Şekil 5: İşsizlik Oranının Mekânsal Dağılımı

Türkiye’nin işsizlik oranı dağılım haritası Şekil 5’de yer almaktadır. Şekil 5’e göre, işsizlik oranı yükseldikçe iller daha koyu renklerle gösterilmiştir. İşsizlik oranı

azaldıkça iller daha açık renklerle gösterilmektedir. Haritada Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yer alan illerin yüksek işsizlik oranına sahip olduğu ve bölgesel bir kümelenme gösterdikleri görülmektedir. Bu da bölgesel düzeyde meydana gelen eşitsizlik ve işgücü piyasalarında kümelenmelere ve bölgesel bir hareketliliği göstermektedir. Dağılım haritasında ülkemizde işsizlik oranında mekânsal bir bağlılığın varlığını ortaya koymaktadır.

Türkiye genelinde hem sanayi ve turizmde hem de tarım gibi temel sektörlerin belli başlı bölgelerde kümelendiği görülmektedir. Özellikle Marmara Bölgesi sanayi çeşitliliği, sermaye yoğunluğu, piyasaların rekabetçi olması, yüksek eğitim ve hizmet olanaklarına sahip kurumların yer alması ve beraberindeki yüksek istihdam oranı ile başta İstanbul olmak üzere çevre illerinde de gelir konusunda oldukça iyi şartlara sahiptir. Bunun yanında turizm yönünden de oldukça ciddi bir etki gücüne sahiptir. Dolayısıyla İstanbul'un tüm komşu illerinde de oldukça benzer etkiler görülmektedir bu da mekânsal ilişkinin olabileceği yönündeki argümanı destekler niteliktedir (Şeker, 2019, s. 14-15).

Bölgesel düzeydeki işgücü hareketliliği ve işsizlik oranı arasındaki ilişki esasen işgücü göçü ve işgücü piyasa analizlerine dayanmaktadır. Öyle ki, işsizlik eğer diğer etkenler bir tarafa bırakılırsa, bir ekonomideki bölgesel olarak görülen işgücü hareketliliğinin çıkış noktasıdır. Pissarides ve Wadsworth (1989)'un da belirttiği üzere işsizlik üç düzeyde bölgesel işgücü hareketliliğine neden olmaktadır. Bunlardan birincisi; işçilerin statü hareketliliğidir yani işsiz bir birey istihdam edilen birine göre çok daha mobilite özelliğine sahiptir. İkincisi eğer bölgeler arasında işsizlik farklılıkları yaşıyorsa bu da işgücü hareketliliğine neden olur çünkü işçi eğer işsizliğin yüksek olduğu bir bölgede yaşıyorsa bu da o kişinin istihdam edebileceği bölgelere göç etmesi ihtimalini yükseltmektedir. Bölgeler arası işsizlik farkı ne kadar yüksekse göç ihtimali de o kadar artmaktadır. Üçüncüsü ise genel işsizlik oranlarıdır, bu düzey yüksek olduğunda da yine göç ile sonuçlanmaktadır (Yüceol, 2007, s. 113).

İktisadi anlamda Türkiye'deki bölgesel düzeydeki eşitsizliğin birçok nedeni de bulunmaktadır. Bu durumda ilk karşımıza çıkan imalat sanayisinin bölgesel olarak dengesiz dağılımı ve yalnızca birkaç bölgede yoğunlaşmış olmasıdır. Ülkemizde imalat sanayisinin önem sırası Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde çoğunlukla bulunmaktadır. Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde ise bu oran oldukça

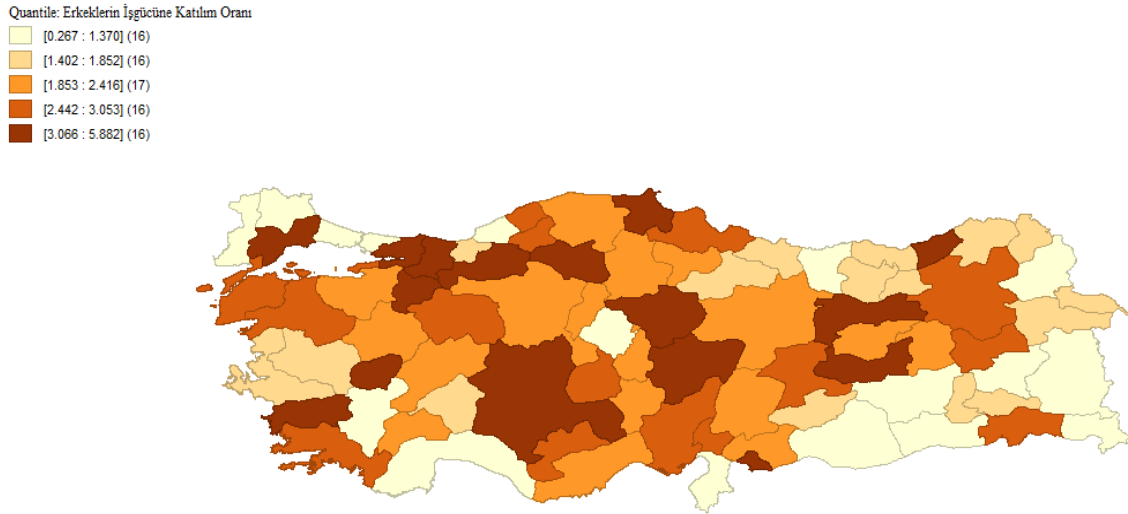
düşüktür. İmalat sanayisi istihdamın büyük bir bölümünü karşılamasından dolayı Marmara bölgesinde de yüksek bir yoğunluk görülmektedir (Büyükkılıç, Arpacıoğlu ve Artar, 1990, s.71).

İmalat sanayisindeki bu bölgesel dağılımın yanı sıra diğer bir etken ise sanayideki işgücü veriminin bölgeler arasındaki ciddi farkların olmasıdır. Özellikle bu bölgesel yığılma hususunda Marmara bölgesi ve devamında Ege bölgesi büyük ölçekli işletmelerin yoğun olarak yer aldığı ve dolayısıyla daha nitelikli kalifiye elemanların işgücüne katıldığı bölgeler olarak yer almaktadır. Dolayısıyla bu bölgelerdeki işgücü verimliliği de diğer bölgelere göre daha fazla olmaktadır. Bölgesel eşitsizlik konusunda diğer etkenler ise yüksek doğurganlık seviyeleridir bu durum özellikle geri kalmış bölgelerde önemli seviyelere ulaşmaktadır. Son olarak en önemli sebeplerden bir başkası da girdi kaynakları ve pazarlara olan yakınlıktır başka bir ifadeyle konum faktörüdür (Mutlu, 1992, s. 105-106).

Bölgesel düzeydeki bu eşitsizlikler, aynı üretim faktörlerinin farklı bölgelerde ve farklı piyasalardaki elde ettiği farklı kazançlar sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla serbest piyasa şartlarının varlığı göz önünde bulundurulduğunda da ülke genelinde dengesiz dağılımların oluşumuna sebebiyet vererek gelişmiş ve geri kalmış bölgelerin oluşumunun çıkış noktası olmaktadır (Bayraktutan, 2010, s. 186).

Tüm bölgesel eşitsizlik açıklamalarının yanı sıra, ekonomik yönden meydana gelen farklılık aynı zamanda sosyal yönden de farklılaşmaya neden olmaktadır. Öncelikle gelişmiş bölgelerdeki istihdam olanaklarının bolluğu beraberinde hem düşük işsizlik oranını hem de yüksek ücretlere de sebep olmaktadır. Dolayısıyla geri kalmış bölgelerde işçilerin istihdam sağlayacağı alanlar oldukça sınırlıdır bununla beraber açık ve gizli işsizlik de yüksek seviyelerde görülmektedir. Nitekim bu bölgelerde üretim seviyesi, ücretler ve gelir seviyesi de düşük olmaktadır böylece sosyal hizmetlerin gelişimi de yeterli ölçüde sağlanamamaktadır, sağlık imkanları ve eğitim seviyeleri gelişmemektedir kısacası yaşam koşulları çok daha zorlayıcıdır. Bireylerin bu düzeni değiştirmelerinin tek çaresi olarak göç etmeyi tercih etmektedirler. Hükümetin bu noktada mevcut yapının önüne geçebilmesi için kamusal alt yatırımlara öncelik vererek gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru yayılan bir politika tercih etmelidir (Dinler, 2020, s. 136).

Şekil 6'da erkeklerin işgücüne katılımının mekânsal dağılımı yer almaktadır.

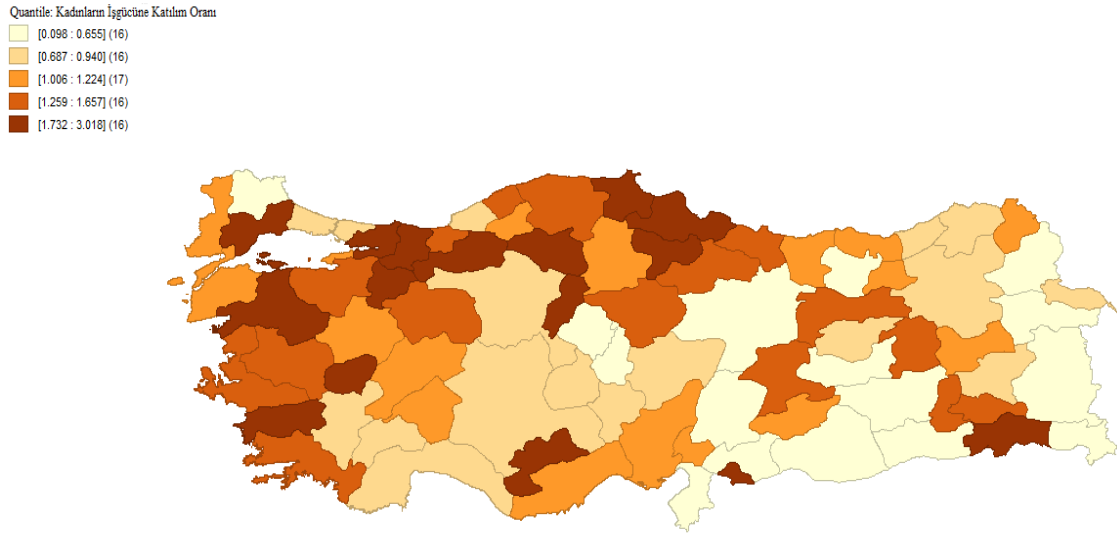
Şekil 6: Erkeklerin İşgücüne Katılımının Mekânsal Dağılımı

Erkeklerin işgücüne katılımının mekânsal dağılımı Şekil 6'da yer almaktadır. Şekil 6 incelendiğinde, erkeklerin işgücüne katılım oranı incelendiğinde, farklı bölgelerde meydana gelen kümelenmeler görülmektedir. Erkeklerin işgücüne katılım oranının yüksek olduğu iller koyu renklerle gösterilmiştir, açık renkler ise erkeklerin işgücüne katılım oranının en az olduğu illerdir. Marmara İç Anadolu Bölgelerinde yoğunluk oluşurken Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu Bölgelerinde, Doğu Karadeniz Bölgesinde ise bu oranın çok daha düşük olduğu haritada yer almaktadır.

İşgücüne katılım emek sahiplerinin üretim sürecine katılımını ifade etmektedir. Bir ekonominin istikrarlı bir büyüme sağlayabilmesi için önemli unsurlardan biri üretim sürecine katılım sağlayan bir işgücüdür ve daha da önemlisi katma değerinin yüksek olmasıdır. İşgücü piyasalarının durumunu incelemek için tek başına işsizlik oranını incelemek elbette yeterli bir gösterge değildir beraberinde işgücüne katılım da değerlendirilmelidir. Çünkü iş bulma hususunda umudunu yitirmiş ve bu sebeple belirli bir dönem işgücüne katılamayan kişiler işsizlik oranının düşmesine neden olur. Ayrıca işgücüne katılımda artış olsa bile eğer iş olanaklarında artış görülmezse bu durumda da işsizlikte yeniden bir artış görülebilmektedir. Dolayısıyla işgücü piyasalarını doğru izlemek ve yorumlamak gereklidir. Erkeklerin ve kadınların işgücüne katılım oranları

hem kültürel hem sosyal faktörlerle, bunun yanında beklenen gelirle, nüfus ortalamasıyla, iş bulma umuduyla da oldukça ilişkilidir (Keskin ve Aksoy, 2019, s. 2).

Şekil 7’da kadınların işgücüne katılımının mekânsal dağılımı yer almaktadır.

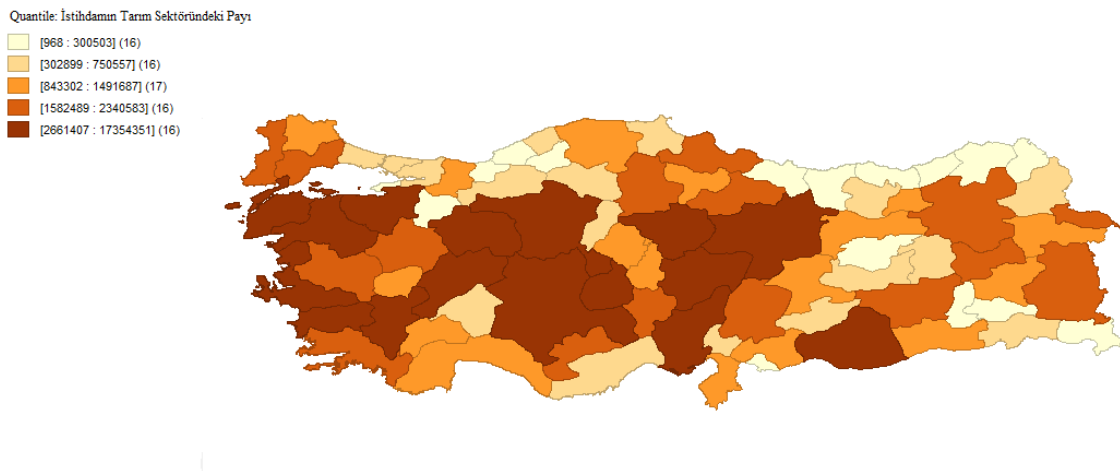
Şekil 7: Kadınların İşgücüne Katılımının Mekânsal Dağılımı

Kadınların işgücüne katılımının mekânsal dağılımı Şekil 7’de verilmiştir. Şekil 7 incelendiğinde iller bazında kümelenmeler ve ayrışmalar görülmektedir. Kadınların işgücüne katılımının oranının yüksek olduğu iller koyu renklerle gösterilmiştir, açık renkler ise kadınların işgücüne katılım oranının en az olduğu illerdir. Karadeniz, Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlukla kadın istihdam oranında kümelenmeler yer almaktadır. İç Anadolu, Akdeniz, Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinde ise bu dağılım çok daha seyrek bir yapıda yer almaktadır.

İşgücü ise çalışmaya istekli ve çalışma gücüne sahip nüfus olarak açıklanmaktadır. Nitekim işgücüne katılım bir ekonomide verimlilik yönünden oldukça önemli bir faktördür. Kadınların işgücüne katılım oranı ise iktisaden faal olan kadın nüfusunun, kadın nüfusu ile oranından elde edilmektedir. Ancak bu oran dünya genelinde değerlendirildiğinde olması gereken seviyelerin çok daha altında yer almaktadır. Bir ekonominin büyümesi ve kalkınmasının süreklilik sağlayabilmesi için kadınların işgücüne katılım oranlarında artışın görülmesi amaçlanan bir durumdur. Bu artış aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki eşitliğin sağlanarak ekonomilerde hedeflenen verimliliklere ulaşmada önemli bir noktadır. Kadınların işgücüne katılım

oranları ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre çeşitlilik göstermekle beraber ülkemizde de bu oran diğer ülkelere göre oldukça düşüktür. Söz konusu durum ekonomide etkinlik sağlanması hususunda da eşit olmayan bir tabloyu göstermektedir. Bu durumu iyileştirerek kadınların işgücüne katılımının daha aktif bir yapıya dönüştürülmesinde hükümet tarafından etkili politika uygulamaları dikkate alınmalıdır (Çakmak, 2021, s.1).

Şekil 8’de istihdamın tarım sektöründeki payının mekânsal dağılımı yer almaktadır.

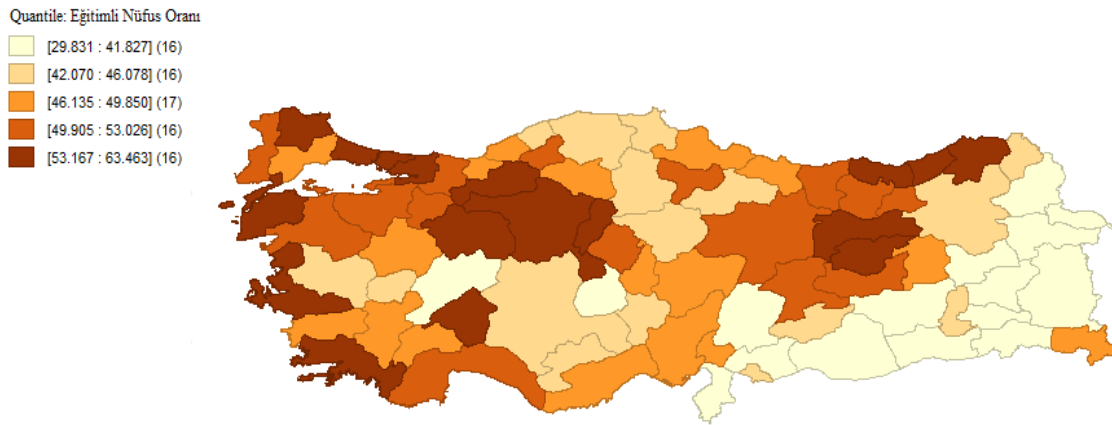
Şekil 8: İstihdamın Tarım Sektöründeki Payının Mekânsal Dağılımı

İstihdamın tarım sektöründeki payının iller üzerindeki dağılımı Şekil 8’de verilmiştir. İstihdamın tarım sektöründeki payının yüksek olduğu iller koyu renklerle gösterilmiştir, açık renkler ise istihdamın tarım sektöründeki payının en az olduğu illerdir. Şekil 8 incelendiğinde farklı bölgelerde kümelenmeler mekânsal bir bağımlılık görülmektedir. Söz konusu ilişkinin yoğun olduğu bölgeler İç Anadolu, Orta Anadolu, Güney Marmara ve Ege bölgesi gibi hem verimli tarım alanlarına sahip hem de elverişli iklimin görüldüğü bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu durumun bir başka nedeni olarak pazar alanlarına yakınlık da ve bu alanlara ulaşım imkanlarının daha rahat sağlanması da mevcut kümelenmelerin bu bölgelerde görülmesi ihtimalini yükselttiği düşünülmektedir.

Tarım sektöründeki bölgesel farklılığın bir nedeni olarak emek verimliliğinin sanayi sektöründeki verimliliğe göre daha düşük kalması da olabilmektedir. Şöyle ki, tarımdaki istihdamın yüksek olduğu bölgelerde imalat sanayisinde çalışan işgücüne göre

daha düşük ücretler de görülebilmektedir aynı zamanda bölge yapısı, iklim koşulları da bazı bölgelerde ayrışmalara ve kümelenmelere neden olabilmektedir. Bölgeler arasındaki bu gelir farklılığı bölge gelişimini de yakından ilgilendiren bir konudur. Ancak tek sebep bu değildir emek verimliliği bölgelere göre de değişim göstermektedir bu da istihdam edilen işgücünde belirleyici olmaktadır. Temelde ise emek verimliliğinin bölgeler arasında eşitsiz dağılımının en önemli nedenlerinden biri de kalifiye işgücünün geri kalmış bölgelere çekilemeyişi de yer almaktadır (Mutlu, 1992, s. 106-107).

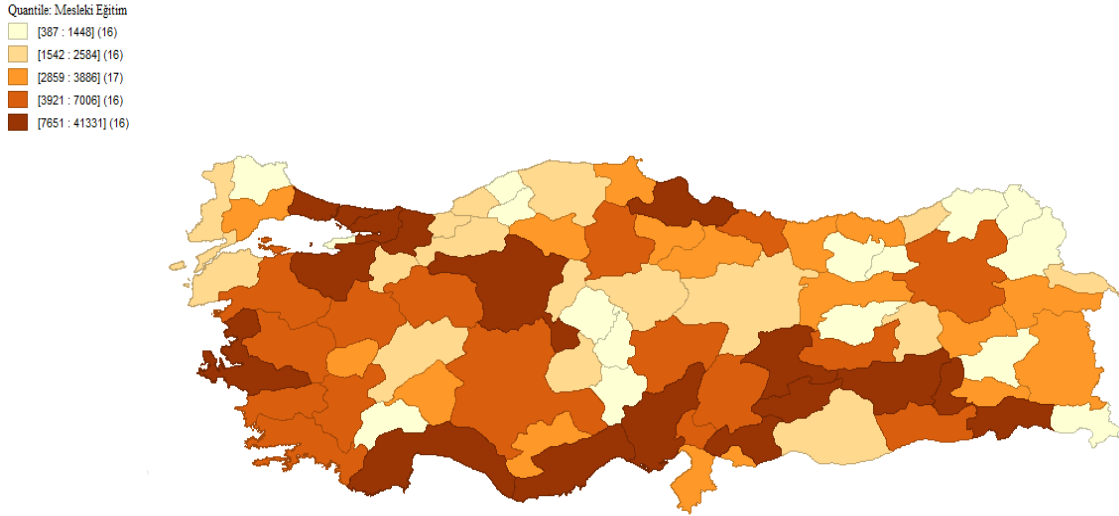
Şekil 9’da eğitilmiş nüfus oranının mekânsal dağılımı yer almaktadır.

Şekil 9: Eğitilmiş Nüfus Oranının Mekânsal Dağılımı

Eğitilmiş nüfus oranının iller üzerindeki dağılımı Şekil 9’da yer almaktadır. Eğitilmiş nüfus oranının yüksek olduğu iller koyu renklerle gösterilmiştir, açık renkler ise eğitilmiş nüfus oranının en az olduğu illerdir. Şekil 9 incelendiğinde mevcut kümelenmeler görülebilmektedir. Marmara, Ege Bölgesi, Anadolu’nun bazı bölgesi, Doğu Karadeniz gibi bölgelerde mekânsal bir etkileşim görülebilmektedir. Eğitilmiş nüfus oranının bu bölgelerde kümelenmesi istihdam olanaklarının yüksekliği ile ilişkili bir durum olabilmektedir. Ayrıca istihdam imkanlarının gelişmiş olması büyük şehirlere yakınlık ve çevresinde şekillenen bu durum eğitilmiş nüfus için cazip gelmekte ve bu bölgelerde yoğun bir kümelenme göstermektedir. Eğitim imkanlarına yakınlık ve daha ulaşılabilir olması, kaliteli eğitim alma isteği, eğitim sonrası bireylerin hayatını bu bölgelerde devam ettirilmesi de eğitilmiş nüfusun bu şekilde kümelenmesine sebep olabilmektedir.

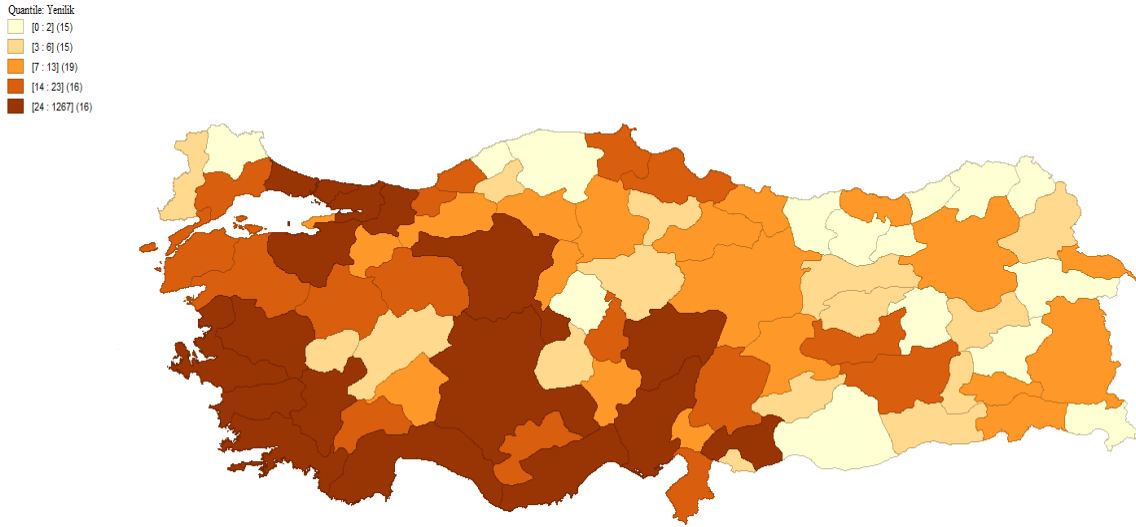
Şekil 10’da mesleki eğitimin mekânsal dağılımı yer almaktadır.

Şekil 10: Mesleki Eğitimin Mekânsal Dağılımı

Mesleki eğitim kursuna katılım sayısı olarak değerlendirilen mesleki eğitim değişkeninin Türkiye'deki iller düzeyindeki dağılımı Şekil 10'da gösterilmektedir. Mesleki eğitim kursları ile ülkemizde mesleği olmayan bireylere meslek edindirmek ya da mesleği olan kişilere de meslek yani uygulama becerisini geliştirmek isteyen kişilere yönelik olarak düzenlenmektedir böylece istihdam edilebilirliğin artırılması amaçlanmaktadır. Şekil 10'da verilmiş olan mesleki eğitim kurslarına katılım sayılarının iller genelinde dağılımı incelendiğinde büyük şehirler olarak Ankara, İstanbul ve İzmir, ayrıca Akdeniz ve Güney Doğu Bölgelerinde toplanmış oldukları görülmektedir. Bu durum, büyük şehirlerin ve turizm bölgelerinin yüksek göç alması sonucu artan işgücünün istihdam sağlamak amacıyla tercih edebileceği düşünülmektedir. Güney Doğu Anadolu'da ise yeterli ölçüde istihdam olanaklarının sağlanamamasından dolayı bölgede işsizlik yüksek seviyelerde görülmektedir, beraberinde eğitim seviyeleri de oldukça düşüktür tüm bu etkenler düşünüldüğünde istihdamı artırma odaklı mesleki eğitim kurslarına katılım sayılarının diğer şehirlere ya da bölgelere göre fazla olması ve kümelenmeler görülmektedir.

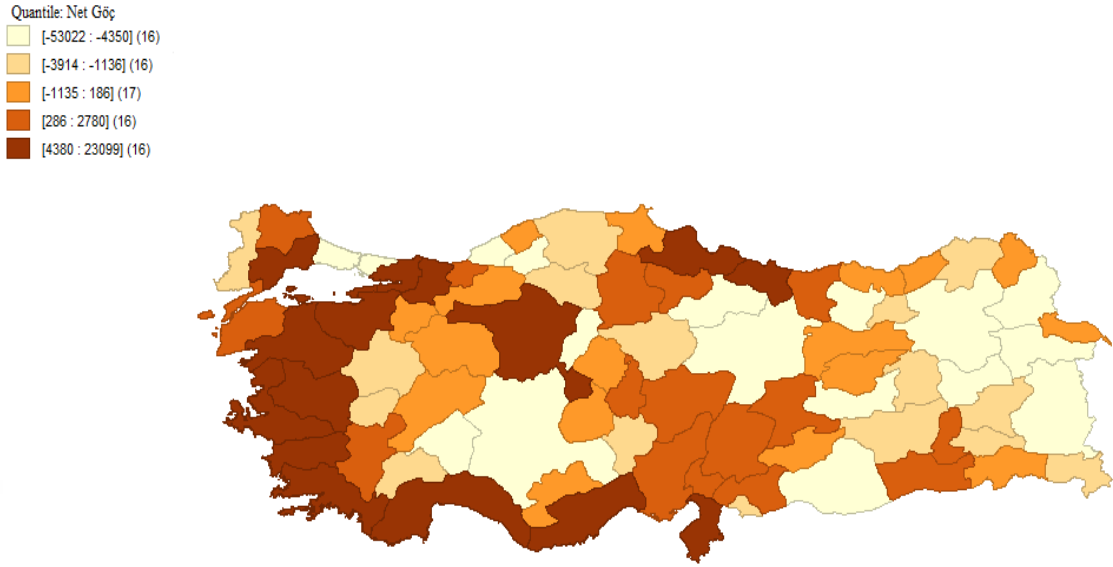
Şekil 11'de yeniliğin mekânsal dağılımı yer almaktadır.

Şekil 11: Yeniliğin Mekânsal Dağılımı

Yeniliğin mekânsal dağılımı Şekil 11’de yer almaktadır. Yenilik değişkeni çalışmamızda faydalı model başvurularının illere göre dağılımında elde edilen rakamları içermektedir. Bir yeniliğin meydana gelebilmesi için öncelikle belirli bir bilgi birikimine sahip olunması gerekmektedir. Belirli düzeyde sahip olunan bilgi birikimi beraberinde yenilik ya da yeniliğe adım atacak bir takım yenilikçi faaliyetleri getirmektedir. Böylece de yenilikçi hareketlerin sağlandığı il ya da bölgelerde minimum maliyet sağlanarak maksimum kar elde edilebilmektedir. Dolayısıyla bu pozitif etkiler yayılarak artmakta ve belirli bir yerde sabit olarak da kalmamaktadır. Ülkemizde de Şekil 11’de verilmiş olan yenilik kapsamında yer alan faydalı model başvurularının mekânsal dağılımı incelendiğinde, Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinde yoğun bir kümelenme görülmektedir. Bu bölgelerde aktif istihdam sağlayan kalifiye işgücünün varlığı olduğu gibi daha temelde de yüksek eğitim olanaklarının sağlandığı bir yapı da mevcuttur. Bilgi birikiminin eğitim ya da göç gibi farklı şekillerde toplandığı bu bölgelerde yenilikçi adımların atılması ve komşu illerin de bu aktivitelerden etkilenmesi, tüm bunlar neticesinde de ekonomik gelişmenin daha sürdürülebilir bir yapı gösterdiği yorumlanabilmektedir.

Şekil 12’de net göçün mekânsal dağılımı yer almaktadır.

Şekil 12: Net Göçün Mekânsal Dağılımı

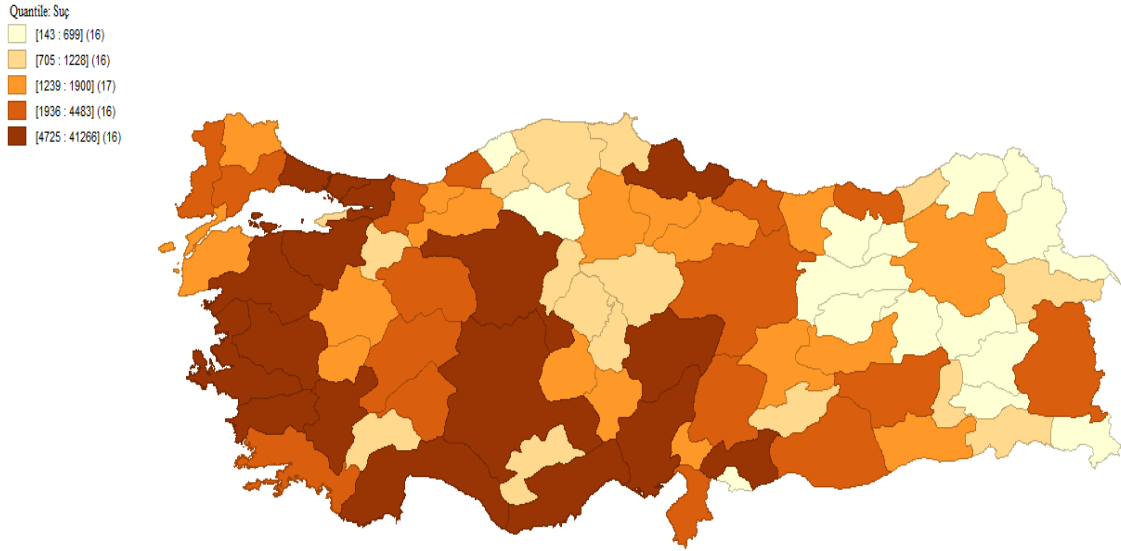
Net göçün mekânsal dağılımı Şekil 12’de yer almaktadır. Net göç rakamları, aldığı göç ile verdiği göç farkından elde edilmektedir. Şekil 12’de Türkiye’nin illeri kapsamında net göç değişkeninin dağılımı incelendiğinde göç alan illerimiz yoğun olarak Marmara, Ege, Akdeniz Bölgesi ve Ankara, Samsun, Ordu ve Antakya illeri olduğu görülmektedir. Söz konusu bölgelerde mekânsal bir bağımlılığın varlığı ve bölgesel kümelenmeler görülmektedir. Ülkemizde üretim faktörleri belirli merkezlerde toplandığı için istihdam, araştırma, finans ve eğitim gibi gelişmiş alanlarda bu bölgelerde bulunmaktadır, buna ek olarak turizm sektörünün de gelişmiş olduğu bölgelerde yer almaktadır dolayısıyla birçok yönden düşük seviyede olan bölgelerden de bu gelişmiş bölge ya da illere göçler meydana gelerek belirli bölgelerde ve çevrelerinde nüfus yoğunlaşmakta ve kümelenmeler görülmektedir.

İşgücü göçlerinin temelinde yatan bazı etmenler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, görelî ücret olgusudur. Bulunduğu yer dışındaki farklı bir yerdeki ücretlerin daha yüksek olması, işgücünün o bölgeye yönelik göç etme ihtimalini artırmaktadır. Fakat buna rağmen iş bulma ihtimali yine de çok düşük ise yüksek ücretlere rağmen birey bulunduğu yerde kalmaya devam edebilmektedir. İkinci etmen, görelî istihdam beklentisidir. İşgücü istihdam olanağının yüksek olduğu bölgelere göç etmesi zaten bu seçenek en yüksek olasılıklı göç faktörüdür. Üçüncü etmen olarak konut maliyetleri yer

almaktadır. Bu faktör aslında ticarete konu olmayan fakat bir işgücü için oldukça önemli bir etkidir. Dördüncü etmen ise diğer göçe sebep olan faktörler yer almaktadır. Bunlar fiziksel anlamda kendi düzenini kurma aile ya da arkadaşlardan ayrılmanın getireceği maliyetler işgücü göçlerinin temel faktörleri olarak belirtilmektedir (Yüceol, 2007, s. 112).

Bir bölgede gelişmenin başlayarak canlanması, iş bulma imkanlarının artış göstermesine olanak tanırken aynı zamanda daha konforlu bir yaşam ve ücretlerin de yükselmesini beraberinde getirecektir. Üstelik kent yaşamının bireye sağladığı rahatlık ve üstünlük de bir arada düşünüldüğünde yüksek iş olanaklarının bulunduğu bölge ya da iller diğer bölgelerden işgücünü cezbederek kendine çekecektir. Bunun yanı sıra, diğer bölgelerden gelerek göç edenler değerlendirildiğinde, ilk göç faaliyetinde bulunanlar gizli ya da açık işsizlerin aksine aktif elemanlardan oluşmaktadır. Yani, aslında bulunduğu bölgede girişimci yapıda olan fakat kendi şehri onun için yeterince elverişli olmadığını düşünen en öncelikle de gençler olmak üzere eğitim düzeyi yüksek kişiler ve kalifiye işgücü bu grubun hareketini sağlamaktadırlar. Bu durum esasen beyin göçü olarak da adlandırılmaktadır. Öte yandan, göç olgusunun bölgeler üzerindeki başka bir etkisi ise çarpan etkisidir. Göç veren bölgedeki gelir, göç eden kişinin üretimindeki katma değer kadar azalan tüketimin uyardığı çarpan etkisi düzeyinde azalacaktır. Diğer yandan göç alan bölgenin de geliri, giden kişinin tüketimde yapacağı artış kadar çarpan etkisi ile toplam geliri artıracaktır. Nitekim göç alan bölgenin geliri artarken göç veren bölgenin de geliri düşecektir. Bu durum da bölgeler arası dengesizliğin daha çok artmasına sebebiyet verecektir (Dinler, 2020, s. 123).

Şekil 13’de suçun mekânsal dağılımı yer almaktadır.

Şekil 13: Suçun Mekânsal Dağılımı

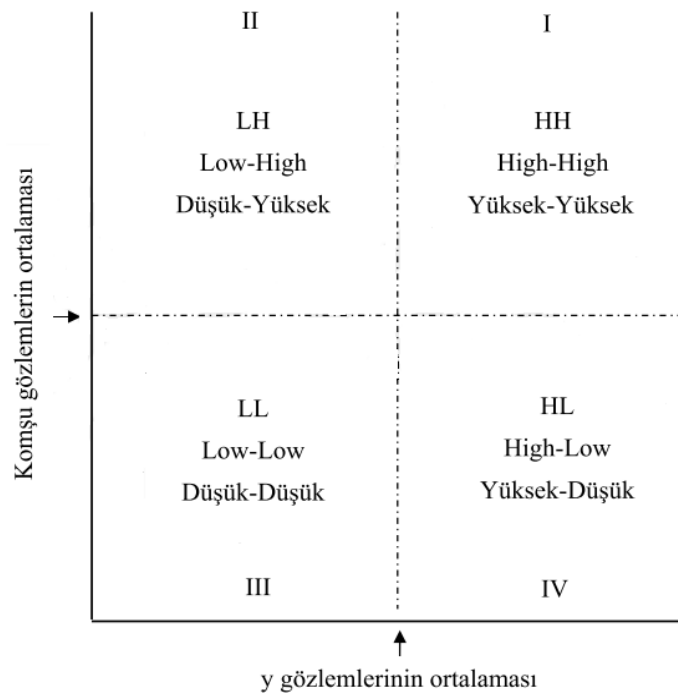
Suçun mekânsal dağılımı Şekil 13’de yer almaktadır. Suç değişkeni çalışmamızda suç işlenen ile göre ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı olarak ele alınmıştır. Şekil 13 incelendiğinde Türkiye’de iller genelinde işlenen suçların dağılımında mekânsal bir bağlılığın varlığı görülmektedir. Koyu renklerle ifade edilen kümelenmeler yüksek suç sayısını ifade eden illerdir. Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu’nun belirli şehirleri çevresinde mekânsal bir kümelenme görülmektedir. Söz konusu mekânsal bağlılığın bu bölgelerde görülmesi göç alan yoğun nüfuslu bölgeler olması dikkat çekici bir noktadır. Suç sayılarının kümelenme gösterdiği bölgelerde nüfus etkeni kadar yüksek işsizlik, eğitim, gelir düşüklüğü gibi nedenler de yer alabilmektedir. Ancak ülkenin Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinde bu kümelenmenin görülmemiş olması kayıtlara geçmeyen bir olguyu da gösteriyor olabilir. Suç kavramını çalışmamızda ceza ve infaz kurumuna giren hükümlü sayısı olarak ele alındı ancak suç yalnızca bu kavramdan ibaret değildir, kaçakçılık, yolsuzluk, rüşvet gibi birçok şekilde de görülmesi oldukça muhtemeldir. Bu nedenle açık renklerle görülen bölgelerde bu değişkenlerin varlığı söz konusu ise çalışmada bu değişkenler analize dahil olmadığı için daha açık renklerle ifade ediliyor olabilir.

Tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de az gelişmiş ya da aşırı gelişmiş ve kalabalık olan bölgeler bulunmaktadır. Bu durumda, az gelişmiş bölgelerde hem

ekonomik hem de sosyal yönden gelişim ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Bunun nedenler arasında şu etkenler yer almaktadır; şehirleşme oranının düşük olması ve tarımsal nüfusun ülke ortalamasının üzerinde olmasıdır, hâkim sektör olarak tarım olmasına rağmen yine de geridedir. Bir başka neden doğurganlık, çocuk ölüm oranları ve genç nüfus (0-14 yaş) oranının ülke ortalamasından yüksek olmasıdır. İşsizlik oranının ortalamanın üzerindedir. Bu bölge ya da illerde modern endüstrilerde gelişim yoktur hala geleneksel faaliyetler hakimdir. Ayrıca kişi başına milli gelir de ülke ortalamasından düşük ve adaletsizdir. Şehirleşme yapısında ise alt yapı sorunları kapsamında sağlık hizmetleri, haberleşme, yol, su, eğitim gibi hizmetler de fazla gelişmemiştir. Tüm bunların aksine aşırı kalabalık ve gelişen bölgelerde ise durum çok farklıdır. Bu bölgelerde görülen yüksek kalkınmanın yarattığı dışsallıklar sebebiyle giderek nüfusları artmaktadır (Dinler, 2020, s. 132-133).

4.4.2. Moran I Dağılım Diyagramı

Moran I saçılım diyagramı, herhangi bir konumda bulunan y gözlemi ve komşu konumlardaki gözlemlerin ortalaması olan W_y arasında olan ilişkiyi incelemeye olanak tanımaktadır (LeSage ve Pace, 2009, s. 11). Görsel olarak ifade edilişi aşağıda Şekil 14’de gösterilmiştir.

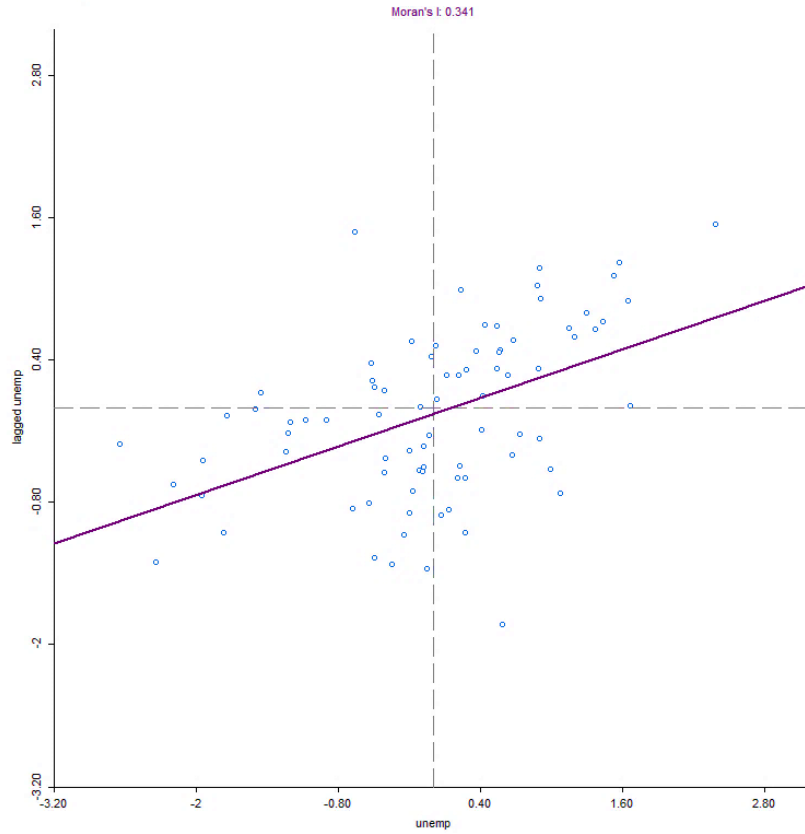
Şekil 14: Moran Dağılım Diyagramı

Anselin, tarafından sunulan Moran I saçılım diyagramında bir konum ve komşu konumlar arasında mekânsal bir bağımlılığı açıklayan dört bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerde bulunan gözlem değerleri ise şu şekilde yorumlanmaktadır.

- Yüksek-yüksek (high-high) olarak gösterilen 1. Bölge, yüksek gözlem değerleri ile çevrelenmiş, yüksek gözlem değerlerini içeren bölgeleri ifade etmektedir.
- Düşük-yüksek (low-high) olarak gösterilen 2. Bölge, yüksek gözlem değerleri ile çevrelenmiş ancak düşük gözlem değerlerini içeren bölgeleri ifade etmektedir.
- Düşük-düşük (low-low) olarak gösterilen 3. Bölge, düşük gözlem değerleriyle çevrelenmiş ve düşük gözlem değerlerini içeren bölgeleri ifade etmektedir.
- Yüksek-düşük (high-low) olarak gösterilen 4. Bölge, düşük gözlem değerleri ile çevrelenmiş, yüksek gözlem değerlerini içeren bölgeleri ifade etmektedir (Anselin, Sridharan ve Gholstan, 2007, s. 295-296). Başka bir ifadeyle, diyagramın birinci bölgede yer alan gözlem değerleri mevcut ortalamanın üzerinde olup komşu değerlerin de ortalamadan yüksek olduğunu ifade etmektedir. İkinci bölgede ise bu bölgedeki gözlem değerlerinin ortalamadan düşük olurken komşu değerlerin ortalamadan yüksek olmasını ifade etmektedir. Üçüncü bölgede, bu bölgedeki gözlem değerleri ortalamadan düşüktür ve komşu illerin de gözlem değerlerinin ortalamadan düşük olduğunu göstermektedir. Dördüncü bölgede ise bu bölgedeki gözlem değerlerinin ortalamadan yüksek olurken komşulardaki değerlerin ortalamadan düşük olmasını ifade etmektedir (LeSage ve Pace, 2009, s. 11-12).

Moran I dağılım diyagramı üzerinde, yüksek-yüksek ve düşük düşük (1. ve 3.) olarak belirtilen alanlar pozitif mekânsal bağımlılığı açıklamaktadır bu da benzer gözlemlerin mekânsal kümelenme içerisinde olduğunu açıklamaktadır. Öte yandan, düşük-yüksek ve yüksek-düşük (2. ve 4.) olarak belirtilen alanlar ise negatif mekânsal bağımlılığı açıklamaktadır yani benzer olmayan gözlemlerin mekânsal bir kümelenmeye sahip olduğunu açıklamaktadır (Dall'erba, 2005, s. 132).

Mekânsal dağılım incelenmesinin ardından mekânsal otokorelasyonun varlığını ve ne yönlü bir otokorelasyon olduğu hakkında bilgi edinmek için Moran I dağılım diyagramı incelenmektedir. Moran I dağılım Şekil 15 nolu diyagramda verilmiştir.

Şekil 15: İşsizlik Oranının Moran I Saçılım Diyagramı

Moran I diyagramı, mekânsal otokorelasyon ölçümlerinde oldukça sık kullanılmaktadır. Moran I diyagramı +1 ile -1 aralığında değerlere sahiptir. Eğer pozitif bir değer elde edilmişse bu, komşu değerler arasında bir benzerlik olduğu anlamına gelir yani birbirine yakın değerler benzer ilişki içerisindedir ve bu ilişki +1'e yaklaştıkça artmaktadır şeklinde yorumlanmaktadır. Fakat eksi bir değer elde edildiyse bu yakın konumların farklı değerlerde olduğu anlamına gelmektedir ve bu -1'e gittikçe artmaktadır (Fischer ve Wang, 2011, s. 23-24).

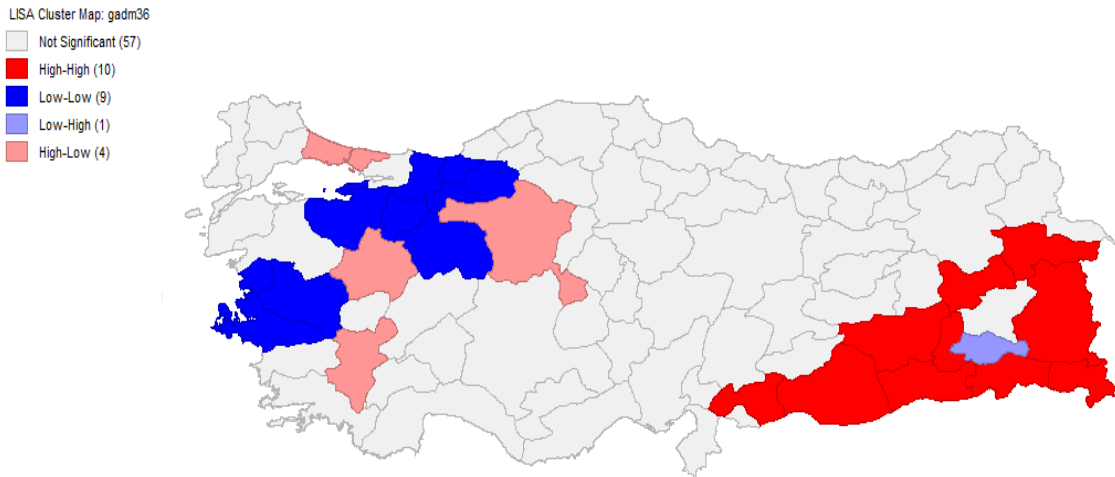
Harita dağılımları ile görsel olarak bölgesel farklılıkları gösterilen değişkenlerin mekânsal etkileşimi yukarıdaki şekilde yer almaktadır. Şekil 15'e göre, işsizlik oranı Moran I saçılım diyagramında değerlerin rassal olarak dağılmadığı dolayısıyla pozitif otokorelasyonun olduğu bölgelerde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. İşsizlik oranları için 0.34 olarak hesaplanan Moran I değeri pozitif mekânsal otokorelasyon olduğunu göstermektedir. Bu sonuç da bölgesel kümelenmelerde yakın komşuluk ilişkisi

içerisindeki illerin birbirini artırıcı yönde otokorelasyon ilişkisine sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Moran I saçılım diyagramında gösterilen değerlerin bölgesel düzeyde nasıl bir mekânsal kümelenme veya ayrışma desenine sahip olduğunu incelemek amacıyla LISA testi kullanılmaktadır.

4.4.3. Değişkenlerin LISA Haritaları

LISA testi, mekânsal bağımlılığın lokal yapısının belirlenmesini sağlamaktadır ve Moran I istatistiğine dayanmaktadır. LISA (Local Indicators of Spatial Association) yöntemi ile harita üzerindeki her bir konum için ayrı mekânsal bağımlılık değeri hesaplanmaktadır. Böylece tüm konumlar için anlamlı mekânsal kümelenme ya da ayrışmanın varlığını sınamak mümkün hale getirmektedir (Anselin, 1995, s. 94-95).

Tablo 15: LISA Haritası

LISA analizi parametre değerlerinin bölgesel düzeyde nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu ve nasıl bir komşuluk ilişkisinde olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Çünkü küresel düzeyde bir mekânsal otokorelasyonun varlığı temelde birimler arası komşuluk ilişkisinden kaynaklanır ve yerel düzeydeki bu komşuluk ilişkisinin yapısını ise bize LISA test sonucu vermektedir.

İşsizlik oranlarının LISA haritasında, kırmızı renkle ifade edilen yüksek-yüksek (HH) bölgesinde yer alan Ağrı, Van, Muş, Batman, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır illerinin komşuluk ilişkilerinden etkilendikleri, yüksek gözlem değerleriyle kümelandikleri gözlemlenmektedir. Türkiye ortalamasından daha

yüksektir; ayrıca bu iller yüksek işsizlik oranına sahip illerle ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu durum da HH bölgesindeki bir ilin komşu ilinde işsizlik oranı arttığında, o ilde de işsizlik oranının arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Söz konusu durum Moran I dağılım diyagramında 1. bölgede yer almaktadır. Moran diyagramında ne kadar çok HH bölgesine düşen gözlem varsa diyagramın eğimi de o kadar artacağı anlamına gelmektedir.

Mavi renkle gösterilen düşük-düşük (LL) bölgesinde yer alan Sakarya, Düzce, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Bursa, İzmir, Manisa, Yalova illerinin işsizlik oranları Türkiye ortalamasından düşüktür; ayrıca bu iller düşük diğer illerle ilişki içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, Moran I dağılım diyagramında 3. bölgede yer almaktadır ve komşu ilde işsizlik oranı azaldığında söz konusu ilde de işsizliğin azalacağını ifade etmektedir.

Yapısında belirli bir merkezin bulunduğu yani cazibe merkezi bulunan bölgede ekonomik canlanma yaşanırken aynı zamanda aktif eleman göçü, sermaye transferi sağlanırken geri kalmış bölgeler için de geleneksel sanayinin çökmesine ve az gelişmişlik olgusunun bir kısır döngüye dönüşmesini de sağlamaktadır (Dinler, 2011, s.123).

LH açık mavi ile gösterilen bölgedeki Siirt ilinde ise işsizlik oranları Türkiye ortalamasından düşüktür; ancak bu iller yüksek işsizlik oranına sahip illerle ilişki içerisinde. Yani komşu ilde işsizlik oranı düştüğünde söz konusu ilde işsizlik oranı arttığını ifade etmektedir ve Moran I dağılım diyagramında 2. bölgede yer almaktadır.

HL pembe renk ile gösterilen bölgede yer alan İstanbul, Ankara, Kütahya ve Denizli illeri de Türkiye ortalamasının ve komşu illerin ortalamasının üzerinde bir değere sahip fakat düşük değerli illerle ilişki içerisinde olan iller gösterilmektedir. Başka bir ifadeyle, komşu bir ilde işsizlik arttığında, söz konusu ilde işsizliğin düştüğünü ifade etmektedir ve Moran I dağılım diyagramında 4. bölgede yer almaktadır. Söz konusu durum, bu illerin göç alan iller olabileceği ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Bir ülke ekonomisinde hiçbir zaman bölgeler arasında gelişme aynı anda başlamamaktadır. Ekonomik gelişmeler ülkenin farklı bölgelerinde, farklı seviyelerde ve çeşitli sebeplerle meydana gelmektedir. Dolayısıyla farklı kanallarla da ekonominin tamamına yayılmaktadır. Bu sebeple ekonomilerde farklı gelişmişlik seviyesine sahip

bölgeler oluşmaktadır. Ekonomik canlanmanın sağlanarak kümelenmelerin görüldüğü bölgelerde satın alma gücünü artırarak toplam talebi artırmaktadır ve ekonomik gelişme sağlanmaktadır, bir noktadan sonra bu canlanma ise çevresindeki illere ve bölgeye yayılmaktadır. Böylece daha gelişmiş ve geri kalmış bölgelerin oluşumu meydana gelmektedir. Fakat bu bölgesel dengesizliğin meydana getireceği bazı sorunlar da oluşabilmektedir, öncelikle belirli bir süre sonra sürekli göç alan gelişmiş şehirlerde kentsel sorunlar, kaynakları tam kullanamama gibi problemler meydana getirirken, geri kalmış bölgelerde ise yüksek işsizlik ve eksik istihdam sorunlarını oluşturmaktadır. (Dinler, 2011, s. 125-134).

4.4.4. Klasik Regresyon Model (EKK) Sonuçları

Mekânsal otokorelasyonun göz ardı edilerek doğrusal regresyon yöntemi uygulanan modelde Türkiye'nin seksen bir ili kapsamında bağımlı değişkenin işsizlik oranı, açıklayıcı değişken olarak da erkeklerin işgücüne katılım oranı, kadınların işgücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitilmiş nüfus oranı, mesleki eğitim, yenilik, göç ve suç parametreleri uygulanmıştır. Regresyon sonuçları Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 16: En Küçük Kareler (EKK) Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
Sabit Terim	101.025	4.89531	20.6372	0.0000*
Erkeklerin işgücüne katılım oranı	-4.11246388	0.72139	-5.7096	0.0000*
Kadınların işgücüne katılım oranı	-3.8745	1.42989	-2.7097	0.0084*
İstihdamın tarım sektöründeki payı	-7.1526	3.20003	-2.2351	0.0285**
Eğitilmiş nüfus oranı	-0.2025	0.09913	-2.0434	0.0446**
Mesleki Eğitim	0.0004	0.00022	2.2203	0.0295**
Yenilik	-0.0054	0.01420	-0.3857	0.7007
Göç	-0.0001	9.05086	-1.4834	0.1423
Suç	-0.0004	0.00041	-1.1688	0.2463
R^2 : 0.68	Jarque-Bera	: 117.6089	(0.00000)	
AIC: 511.778	Breusch-Pagan test:	116.7404	(0.00000)	
SC : 533.328				

Not: *, **, ***sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 16'da verilen klasik regresyon modeli sonuçlarına göre modele dahil olan erkeklerin işgücüne katılım oranı, kadınların işgücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitilmiş nüfus oranı ve mesleki eğitim parametreleri istatistiki olarak anlamlıdır. Modelde yer alan yenilik, göç ve suç parametreleri ise istatistiki olarak anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Modele ait R^2 değeri ise 0.68 olarak elde edilmiştir.

Bu değer, açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkeni %68 oranında açıkladığını ifade etmektedir. Modelde yer alan parametreleri incelediğimizde; erkeklerin işgücüne katılım oranı istatistiki olarak anlamlı ve işsizlik oranı ile ters bir ilişki içerisinde; başka bir ifadeyle erkeklerin işgücüne katılım oranındaki %1’lik bir artış işsizlik oranını %-4.11 oranında azalmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı parametresi de istatistiki olarak anlamlı ve işsizlik oranı ile ters bir ilişki içerisinde; ve kadınların işgücüne katılım oranı, işsizlik oranını %-3.87 oranında azaltmaktadır. Modelde görüldüğü üzere kadınların ve erkeklerin iş gücüne katılım oranlarındaki etkiler birbirine oldukça yakındır. Modelde yer alan diğer bir değişken ise istihdamın tarım sektöründeki payıdır. İşsizliğin azalmasında en yüksek etkiye sahip olan istihdamın tarım sektöründeki payı ise işsizlikle zıt ilişki içerisinde; ve istihdamın tarım sektöründeki payı %1 birim arttığında işsizlik oranında %-7.15 birim azalışa sahip olmaktadır. Eğitimli nüfus oranı parametresi de istatistiki olarak anlamlıdır ve işsizlik oranı ile zıt ilişki içerisinde; Eğitimli nüfus oranı arttıkça, işsizlik oranını %-0.20 oranında azaltmaktadır. İstatistiki olarak anlamlı olan son parametre ise mesleki eğitim değişkenidir. Söz konusu parametre ise işsizlik oranı ile pozitif ilişkilidir, %0.0004 birim etkiye sahiptir. Modelde yer alan istatistiki olarak anlamlı olan parametreler içerisinde mesleki eğitim kursları dışındaki diğer değişkenler beklenen yönde bir ilişkiyi göstermektedir.

Çalışmada, klasik regresyon tahmininin ardından illere ait parametrelerin mekânsal komşuluk ilişkisinin etkisinde olabileceği varsayımı ile mekânsal bir bağıllığın varlığını test etmek amacıyla mekânsal bağımlılık testleri uygulanmıştır. Böylece incelenen mekânsal yapının hangi etki kaynaklı olduğu elde edilmektedir. Test sonuçları Tablo 17’de yer almaktadır.

4.4.5. Mekânsal Bağımlılık Test Sonuçları

Tablo 17: Mekânsal Bağımlılık Test Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık
Moran's I	0.5572	0.0577
LM gecikme (LM_ρ)	7.7967	0.0052
RLM gecikme (RLM_ρ)	14.2435	0.0001
LM hata (LM_λ)	0.0151	0.9020
RLM hata (RLM_λ)	6.4619	0.0110
Birleşik LM	14.2587	0.0008

Tabloda 17’de yer alan Moran I test istatistiği mekânsal bağımlılığın var olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Bu değer 0.05’den küçük olması, mekânsal bağımlılık yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezinin reddedilmesi anlamını taşımaktadır. Ancak Moran I istatistiğine ait sonuç bize otokorelasyonun hangi tür bir yapı içerdiği hakkında bilgi vermemektedir. Bu sonucu elde etmek için tabloda yer alan LM test sonuçlarını değerlendirmek gerekmektedir. LM test istatistiği sonuçları değerlendirildiğinde, LM_ρ katsayısının olasılık değeri 0.0052 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, mekânsal otoregresif parametrenin anlamlı olduğu sonucuna ulaştırmaktadır yani $\rho = 0$ olduğunu varsayan H_0 hipotezinin reddedilme anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla, mekânsal ilişkinin bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiden meydana geldiği açıklanmaktadır. Bu değer sonucunda, mekânsal regresyon modeli tahmininde mekânsal gecikme modeli sonuçları dikkate alınacaktır. LM_λ katsayısının olasılık değeri ise 0.9020 olarak hesaplanmıştır. Bu değer ise mekânsal gecikme parametresinin anlamlı olmadığını göstermektedir yani mekânsal hata parametresi olan $\lambda=0$ olduğunu varsayan H_0 hipotezi kabul edilir. Mekânsal hata modeli istatistiki olarak anlamlı değildir.

4.4.6. Mekânsal Hata Modeli (SEM) Tahmin Sonuçları

Tablo 18: Mekânsal Hata Modeli (SEM) Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
W_Lamda	0.05575	0.16294	0.34217	0.7322
Sabit Terim	100.657	4.70734	21.383	0.0000
Erkeklerin işgücüne katılım oranı	-4.11938	0.68247	-6.03593	0.0000
Kadınların işgücüne katılım oranı	-3.74352	1.35369	-2.76542	0.0056
İstihdamın tarım sektöründeki payı	-7.06407	3.03776	-2.32542	0.0200
Eğitimli nüfus oranı	-0.19650	0.09523	-2.06334	0.0390
Mesleki Eğitim	0.00047	0.00021	2.23071	0.0257
Yenilik	-0.00405	0.01351	-0.29970	0.7644
Göç	-0.00012	8.51891	-1.46866	0.1419
Suç	-0.00048	0.00039	-1.22432	0.2208
R^2 : 0.68	Likelihood Ratio Test: 0.0410 (0.8394)			
AIC: 506.395	Breusch-Pagan test : 117.9223 (0.0000)			
SC : 530.339	Log likelihood : -246.8684			

Mekânsal hata modeli tahmin sonuçlarında yer alan lamda (λ) değerinin anlamsız olması hata terimleri arasında mekânsal bir bağımlılık bulunmadığını ifade etmektedir. Başka bir ifade ile mekânsal hata modelinde komşu illerin hata terimlerinin illerin işsizlik oranını üzerinde anlamlı bir komşuluk ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Bulgular kapsamında uygun model seçimi değerlendirildiğinde, Mekânsal Gecikme Modeli (SAR) tercih edilmiştir.

Mekânsal gecikme modeli (SAR) tahmin sonuçları Tablo 19'da gösterilmektedir.

4.4.7. Mekânsal Gecikme Modeli (SAR) Tahmin Sonuçları

Tablo 19: Mekânsal Gecikme Modeli (SAR) Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
W_Rho	0.28993	0.1015	2.8564	0.0042*
Sabit Terim	72.8652	10.7374	6.7861	0.0000*
Erkeklerin işgücüne katılım oranı	-3.9873	0.6448	-6.1834	0.0000*
Kadınların işgücüne katılım oranı	-3.3620	1.2826	-2.6211	0.0087*
İstihdamın tarım sektöründeki payı	-6.6870	2.8644	-2.3344	0.0195**
Eğitimli nüfus oranı	-0.0962	0.0955	-1.0072	0.3138
Mesleki Eğitim	0.0003	0.0002	1.7092	0.0874***
Yenilik	-0.0015	0.0126	-0.1190	0.9052
Göç	-9.8824	8.1108	-1.2184	0.2230
Suç	-0.0003	0.0003	-0.7942	0.4270
R^2 : 0.71 Likelihood Ratio Test: 7.3832 (0.00658)				
AIC: 506.395 Breusch-Pagan test : 121.4334 (0.00000)				
SC : 530.339 Log likelihood : -243.197				

Not: *, **, ***sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 19’da yer alan sonuçlar değerlendirildiğinde, modele ait R^2 değeri 0.71 olarak elde edilmiştir. Bu değeri açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkeni %71 oranında açıklama gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan AIC ve SC kriter değerleri ise klasik EKK sonuçlarında yer alan değerlere kıyasla düşük değerlerdir. AIC ve SC kriterlerinde daha düşük değerlerin görülmesi SAR modelinin EKK modeline göre daha iyi sonuçlara sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Anselin (1988) mekânsal regresyon ile klasik EKK karşılaştırdığında, mekânsal yaklaşım sonuçlarının olması zannedilenden daha küçük varyans sağlamakta olduğunu ve aynı zamanda da daha farklı katsayı tahminlerine de yol açtığını belirtmiştir. İki etkinin kombinasyonu ise katsayıların anlamlılığının azalmasına neden olmaktadır (Anselin, 1988, s. 212). Bu katsayı oranları arasındaki farkın mekânsal analiz sonucunda küçülmesi ya da başka bir ifade ile aslında EKK sonuçlarında olması gerekenden büyük katsayılar görünmesinin nedeni bağımlı değişkenin mekânsal ilişki içinde olmasından kaynaklı olmasıdır. Sonuçların böyle olması, mekânsal gecikme modelinin klasik EKK sonuçlarına göre daha doğru ve sapmasız sonuçlar verdiğini ifade etmektedir. Uygulanan SAR modelinin doğruluğunu mekânsal gecikme katsayısı olan ρ (rho)’nun istatistiki olarak anlamlı olması ile test edilmektedir. Modelde yer alan mekânsal gecikme katsayısı ρ 0.0042 anlamlılık düzeyi ile istatistiki olarak anlamlıdır. Bu sonuç işsizlik oranının açıklanmasında, komşuluk ilişkisi içerisinde olan iller

arasında bir mekânsal bağımlılığın olduğunu ifade etmektedir. Rho (ρ) değerinin anlamlı ve pozitif bir değere sahip olması yani 0.289 oranına sahip olması, bir ile ait işsizlik oranı değerinin komşu illerdeki işsizlik oranı değerinden pozitif yönde etki sahibi olduğunu ifade etmektedir başka bir ifade ile 1 birim komşuluk 0.28 işsizlik oranını artırıyor anlamına gelmektedir kısaca mekânsal bağımlılığın varlığından söz edilmektedir. Elde edilen bulgularda Breusch-Pagan test sonucuna göre modelde değişen varyans problemi görülmektedir. Değişen varyans problemi yatay kesit serisi ile çalışıldığı için zaten beklenen bir durumdur ve Breusch-Pagan testine göre değişen varyans sorununun var olduğu için yani H_0 :*Değişen varyans yoktur* hipotezi reddetmemize neden olmaktadır. Ancak değişen varyans sorunu olsa bile bu durum katsayıların varyanslarını ve standart hatalarını yükseltip, t istatistik değerlerinin düşürerek olasılık değerlerinin daha düşük çıkmasına neden olur fakat elde edilen bulgularda zaten yeterince anlamlı sonuçlara ulaşılması sebebiyle bu sorundan olumsuz etkilenmeyeceği düşünülmektedir.

Açıklayıcı parametre değerleri incelendiğinde; erkeklerin işgücüne katılım oranı, kadınların işgücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı ve mesleki eğitim parametreleri istatistiki olarak anlamlıdır. Modelde yer alan eğitilmiş nüfus oranı, yenilik, göç ve suç parametreleri ise istatistiki olarak anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Modelde yer alan değişkenler, klasik EKK sonuçlarına kıyasla tek bir değişken hariç aynı değişkenlerin anlamlılık düzeyini koruduğu ancak parametrelere ait katsayı oranlarında değişim olduğu görülmektedir. Bu durum, Klasik EKK yönteminin göz ardı etmiş olduğu ve aslında mekânsal ilişkiden kaynaklı olan değerlerin, bu mekânsal ilişki ortadan kalktığından bizlere daha sapmasız ve doğru sonuçları yansıtmamasını ifade etmektedir. Modelde yer alan erkeklerin iş gücüne katılım oranı istatistiki olarak anlamlıdır ve %-3.9 oranına sahiptir. Bu katsayı değeri, erkeklerin işgücüne katılım oranındaki %1’lik artışın, işsizlik oranını %-3.98 oranında azalttığını göstermektedir. Benzer şekilde kadınların işgücüne katılım oranı da %-3.36 oranına sahiptir ve işsizlik ile zıt yönlü bir ilişki içerisindedir. Fakat en güçlü katsayı istihdamın tarım sektöründeki payıdır. Bu parametre istatistiki olarak anlamlıdır ve %-6.68 oranına sahiptir. Bu katsayıların EKK sonuçlarında daha yüksek görünmesinin nedeni bağımlı değişkenin mekânsal ilişki içinde olmasından dolayıdır. Mesleki eğitim değişkeni ise %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır, %0.0003 gibi düşük bir orana sahiptir.

Modelde yer alan kadınların işgücüne katılım oranı ve erkeklerin işgücüne katılım oranı değişkenlerinin katsayı oranları birbirine oldukça yakındır bu durum kadınların işgücüne katılımının daha düşük olduğu geçmiş dönemlere göre günümüzde artış gösterdiğini ve yakın düzeylerde istihdama katılarak işsizliğin azalmasında olumlu etkilerin olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, bir ilde erkeklerin ve kadınların işgücüne katılımı arttığında komşu ilin de işsizliğini azaltıcı etkiye sahiptir. Bu kapsamda benzer değişkenlerin yer aldığı farklı bir çalışma olan Aral (2016) 2011 yılı verilerini kullandığı çalışmada söz konusu iki değişkeni de kullanmıştır. Sonuçlar karşılaştırıldığında Aral (2016) çalışmasında elde ettiği bulgulara kadınların iş gücüne katılım oranı istatistiki olarak anlamlı ve negatif ilişkili olarak elde edilirken erkeklerin işgücüne katılım oranı istatistiki olarak anlamsız olarak elde edilmiştir.

İstihdamın tarım sektöründeki payı ise modelde yer alan en yüksek katsayılı değişkendir. Tarım ülkemizin temel kaynaklarından ve ülkenin genelinde çeşitli tarımsal faaliyetlerin gelişmesinin de bir etkisi ile istihdamın tarım sektöründeki payı işsizliği azaltmada en etkili parametre olmaktadır. Mekânsal gecikme modeli sonucu değerlendirildiğinde, bir ilde tarım sektöründe istihdama katılan sayısı arttığında o ilde işsizlik oranını azaltırken komşu illerde de işsizliğin azalmasına neden olduğunu açıklamaktadır. Bölgesel kümelenmelerin pozitif etkileri düşünüldüğünde bir ilde istihdam tarım sektöründe canlanma yaşıyorsa bu komşu ya da sınır illerden de işgücünü çekerek işsizliğin azalmasında olumlu etkilerin olduğu anlamına gelir bu da elde edilen bulgular ile desteklenmiştir. Söz konusu değişkenin de kullanıldığı ve işsizliği azaltmadaki etkisini araştırıldığı Karaalp Orhan ve Gülel (2016) 2008-2012 dönemi verilerini kullandığı çalışmada ise araştırma bulguları istatistiki olarak anlamlı ve negatif ilişkili elde edilmiştir bu sonuç çalışma bulguları ile paralellik göstermektedir.

Mekânsal gecikme (SAR) modeli sonuçlarında farklılığın görüldüğü tek değişken eğitilmiş nüfus oranıdır. Eğitilmiş nüfus oranı değişkeni artık anlamlılık gücünü kaybetmiş ve işsizliğin azalmasında bir etki göstermediği elde edilmiştir. Bu sonuç ülke genelinde aslında işsizliğin büyük bir bölümünü eğitilmiş bireylerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede, Klasik EKK yönteminde anlamlı bulunan eğitilmiş nüfus oranının işsizlik oranını azalttığı sonucu elde edilmiş olmasına rağmen, mekânsal etkiden arındırılmış model sonucunda ise aslında eğitilmiş nüfusun işsizliği

azaltmadığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bu bulgu aslında ülke genelindeki kaynakların verimli ve etkin kullanılmasında, iş gücünün doğru alanlarda istihdam edilmesinde sorunların olduğunun da bir göstergesidir. Çeşitli ekonomik sebeplerden, krizlerden dolayı istihdamsız büyüme ya da yeni işgücünün artışlarına karşın yeterli ölçüde iş alanlarının açılmaması gibi sorunlar da ülkemizde çeşitli dönemlerde karşılaşılan tartışmaya açık bir konudur. SAR modeli sonucunda eğitilmiş nüfus değişkeninin anlamsız bulunması; mekânsal ilişki yokken eğitilmiş nüfus arttıkça işsizlik oranı düşmesine rağmen mekânsal hareketlilik olduğunda işsizlik oranının artması bir şehirde komşuluk ilişkisi içinde kendi şehrinin işsizlik oranını düşürmediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla eğitilmiş nüfus kendi şehrinde işsizliği azaltmamaktadır. Bunun sebepleri arasında, eğitilmiş işsizlerin artması, işverenlerin kalifiye ve uzman eleman almak yerine düşük ücretle eğitim seviyesi düşük işçileri çalıştırması yani eğitimsiz işçi alımlarının yapılarak ara eleman çalıştırılması gibi sebepler yer oluşturabilmektedir. Bu kapsamda benzer değişkenlerin yer aldığı farklı bir çalışma olan Aral (2016) 2011 yılı verilerini kullandığı çalışmada eğitilmiş nüfus oranını %10 düzeyinde anlamlı fakat işsizlik oranı ile pozitif ilişkili olarak elde etmiştir.

Mesleki eğitim ise modelde yer alan en düşük anlamlılık düzeyine sahip değişkendir. Aslında etkisi neredeyse nötr kabul edilebilecek düzeydedir. Buradan elde edilen yorum, mesleki eğitim ile işsizlik arasında pozitif ilişki olması, bireylerin mesleki eğitim alma sayıları artsa da o kişiler işsizliği düşürücü bir etkiye sahip olmadığı şeklindedir.

Modelde yer alan göç, yenilik ve suç değişkenlerinde ise istatistiki olarak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Bunun nedeni olarak çoklu doğrusallık sorunu olabileceği düşünülebilir ancak bu durum korelasyon tablosu ile incelenmiştir ve değişkenlerin korelasyon tablosu değerlendirildiğinde aralarında bir ilişki görülmemektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerin anlamsız çıkması sadece söz konusu veri seti kapsamında değişkenlerinin işsizlik üzerinde etkisinin olmamasından dolayıdır. Yani, bu değişkenler bitişik ortak alan ya da komşu etkisini içerisinde yakın illerde işsizliği etkilememektedir. Değişkenler içerisinde Yenilik parametresinin mekânsal ilişkiye sahip olmamasının farklı bir yorumu ise yenilik kavramının oluşumundan sonra bunun tek il ya da bölgesel kümelenmede kalmayarak sürekli yayılan bir olgu olmasının da etkisi olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Yenilik kavramı iki yönü olan bir

olgudur; yeniliğin artması rekabeti ve üretimi artırarak istihdamda artışa neden olabileceği gibi teknolojik gelişmelerle emeğin yerine istihdam sağlandığında istihdamı azaltıcı yönü de bulunabilmektedir. Nitekim, belki bu değişkenler komşuluk ilişkisi olan illerde değil de çok daha uzak bir ilin değişkeninden etkileniyor olabilmektedir fakat bu çalışmada Queen matrisi kullanıldığı için ortak bir köşe ya da kenarı paylaşan illerindeki değişken etkileri dikkate alınmaktadır. Bulguların tamamı değerlendirildiğinde Türkiye’de iller arasında bölgesel düzeyde mekânsal bağımlılık ve kümelenmeler görülmektedir. Söz konusu kümelenmeler temelde bölgesel düzeydeki gelişmişlik farklarına dayanmaktadır.

Bölgesel ekonominin ve bölgesel gelişmişliğin vurgulandığı çalışmada söz konusu değinilen noktalar hem ekonomik gelişme ve istihdam sağlanması hem de ekonomik kalkınma için oldukça önemlidir ancak ülke genelinde gelişmişlik seviyelerinin bölgeler arasında eşit olmayan dağılımı ekonomide verimsizliğe de neden olmaktadır. Dolayısıyla bu eşit olmayan dağılım da bölgesel düzeyde işsizliği azaltıcı ve kalkınmayı artırıcı politikaların gerekliliğini göstermektedir.

Bölgesel kalkınma, merkezi politikaların etki sağlayamayarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının yüksek olduğu durumlarda kamusal, sosyal ve iktisadi yapıların güçlendirilmesi ve bunun yanında her bir bölgenin özgün potansiyelinin kullanılarak hem iktisadi hem de sosyal refah artışını sağlayan politikaların tamamı olarak ifade edilmektedir (Pike, Rodriguez-Pose ve Tomaney, 2016, s. 197).

Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında öncelikle bölgesel dengesizliğin belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu dengesizliğin ise en belirgin göstergeleri ülke nüfusunun ve temel ekonomik faaliyetlerin ülkenin yalnızca birkaç bölgesinde yoğunlaşmasıdır. Bunun neticesinde de diğer bölgelerin hem nüfusunun azalarak ekonomik açıdan az gelişmiş yapı göstermesidir. Bu bağlamda, bölgeler arasındaki farklılıkların ve işsizliğin azaltılmasında çeşitli politikalar uygulanmaktadır ve bu politikaların temel bazı amaçlar bulunmaktadır. Bu amaçlar içerisinde; bölgelerin sağlıklı büyümesinin teşvik edilmesi, gelişmelerin ülkenin geneline yayılması, tüm mevcut kaynakların, ekonomik faaliyetlerin ve nüfus faktörünün bölgeler arasındaki tutarlı dağılımın kolaylaştırılması, bölgesel ekonomilerin entegrasyonu ile bölgesel dengesizliklerin azaltılması yer almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda bölgeler arası

gelişmişlik farklarının azaltılmasında dört araçtan söz edilebilmektedir. Bunlardan birincisi, ekonomik faaliyetlerin mali ve vergisel avantajlar gibi teşviklerle belirli bölgelere çekilmesini sağlamaktır. İkincisi, bölgesel kalkınmalar için devlet yatırımlarının artırılmasıdır. Üçüncüsü, yönetimlerin bölgesel kalkınma sorunları üzerindeki uyumlarının sağlamak. Son olarak ise metropol bölgelerdeki aşırı gelişmeyi sınırlandırmaktır. Bu araçların ilk üçü bölgelerin kalkınmasına dayanırken, sonuncusu ise metropol bölgelerin sınırlandırılmasına dayanmaktadır (Dinler, 2020, s. 305-309).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşsizlik konusu, başlangıcı itibariyle iktisat okullarına dayanan ve günümüz ekonomik yapısında da hala varlığını sürdüren bir olgudur. Özellikle son dönemlerde işsizlik kavramı, bölgesel ve yerel düzeyde önemli seviyelere gelmiş olmakla beraber küresel düzeyde de göz ardı edilemez bir problemdir. Bunun sebebi sadece bir kişinin bir işte çalışmıyor olması temellerine dayandırılmayacak kadar derin ve kapsamlı bir yapıya sahip olmasından dolayıdır. İşsizlik, yalnızca ekonomik yönden bir etkiye sahip değildir aynı zamanda sosyal ve psikolojik etkileri de bünyesinde barındıran bir yapısı bulunmaktadır. Dolayısıyla, birbirine komplike birçok durumu da etkilediği için aslında bölgesel düzeyde olan etkiler büyüyerek yerel etkilere ve ekonominin tamamına yansımaktadır. Tüm bu etkiler ise ekonominin genelinde meydana gelerek verimsizleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu nedenle de işsizlik makro ekonomik etkiler gösteren bir sorundur.

İşsizlik ülke genelinde olduğu kadar bölgesel düzeylerde de bir ekonomi için önlenmesi gereken ciddi bir problemdir. Çünkü il, il grupları ya da bölgesel kümelenmelerde işsizlik yapısının oluşmasında birbirini etkileyen bir etki gücü gözlenmektedir. Komşuluk ilişkisine sahip birçok şekilde işsizlikten pozitif ya da negatif yönlü etkiler bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktada, iller ya da bölgeler düzeyinde işsizliği azaltıcı politikaların uygulanması ayrıca bir etki sahibi olmaktadır. Uygulanabilecek bu politikaların istikrarlı bir şekilde yürütülmesi ise ekonomide canlanmaya ve kaynakların daha etkin kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Düzey-3 kapsamında işsizlik oranının il ve il gruplanmalarının bölgesel kümelenme desenlerini incelemek ve bu bağlamda işsizlik oranı üzerinde etki sahibi olan parametreleri belirlemektir. Bu amaçla, çalışmada mekânsal ekonometrik yöntem kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle açıklayıcı değişkenin mekânsal dağılım deseni incelenmiştir. Sonrasında işsizliğin mekânsal otokorelasyonunun varlığını ve yönü hakkında bilgi veren Moran I saçılım diyagramı incelenmiş ve parametrelerin dağılımında pozitif otokorelasyonun varlığı elde edilmiştir. Bu adımın devamı olarak yerel mekânsal etkileri görmek amacıyla LISA analizine yer verilmiştir ve komşu iller arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenmiştir. Analizin ilerleyen adımlarında işsizlik oranı üzerinde etki gücü olduğu varsayımı

altında erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitilmiş nüfus oranları, mesleki eğitim, yenilik, göç ve suç değişkenlerinin yer aldığı modeller incelenmiştir. Uygulanan en uygun regresyon modeli sonucunda klasik EKK sonuçları elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara modele dahil olan parametreler içerisinde erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, eğitilmiş nüfus oranları, mesleki eğitim istatistiki olarak anlamlı ve işsizliği azaltıcı yönde ters bir ilişki içinde olduğu elde edilmiştir. Bunun akabinde, işsizliği açıklayan parametreler arasında iller arasında komşuluk ilişkisi yönünde bir mekânsallığın varlığını test etmek amacıyla mekânsal bağımlılık testler incelenmiştir. Test sonuçlarına göre mekânsal gecikme modelinde (SAR) anlamlı bulgular görülmüştür. Burada, mekânsal ilişkinin bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiden kaynaklandığı bulgusu elde edilmiştir. Mekânsal gecikme modelinin geçerliliği kabul edildikten sonra, mekânsal regresyon modeli sonuçları elde edilmiştir. Mekânsal gecikme modeli bulguları değerlendirildiğinde, eğitilmiş nüfus parametresi hariç erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı, istihdamın tarım sektöründeki payı, mesleki eğitim açıklayıcı değişkenlerinin anlamlılık düzeylerini koruduğu görülmüştür. Bulgulara göre, erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranı ve tarımın istihdam sektöründeki payında bir artış meydana gelmesi işsizliği azaltıcı bir etkiye sahiptir. Sadece eğitilmiş nüfus değişkeni mekânsallıktan arındırıldığında işsizlik üzerinde bir etkisi olmadığı elde edilmiştir. Eğitilmiş işsizlerin bir ekonomide artış göstermesi beklentilerin dışında bir durumdur ve bir açıdan da kaynakların yeterli düzeyde etkin kullanılmadığının ve aynı zamanda da vasıf düzeyinin dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışabilir nüfusun büyük bir kısmının eğitilmiş olduğu ya da işgünün daha önce eğitim vasfı bakımından heterojen bir yapıya sahipken şimdilerde daha çok eğitilmiş ve homojen bir yapıya sahip olup eğitim niteliğinin işsizliği azaltmada belirleyici bir unsur olmadığı gibi hususlar da düşünülebilir. Mesleki eğitim değişkeni ise istatistiki olarak anlamlı fakat pozitif etkiye sahiptir. Bu bağlamda, ülkede iller ve bölgeler düzeyinde işsizliği azaltıcı politikaların daha yoğun bir program çerçevesinde uygulanması hem bölgesel gelişmişlik farklarını ve akabinde işsizlik dağılımını daha makul düzeylere indirmede etkili olabileceği düşünülmektedir.

İşsizlik sorununun çözüm arayışları temelde Büyük Buhran sonucunda karşılaşılan işsizliğe çözüm arayışı olarak karşımıza çıksa da tüm görüşler içerisinden günümüze kadar yansıyan uygulamalar Keynesyen yaklaşımın bakış açısı olmuştur. Bu bakış açısı daha önce hâkim görüş olan ekonomilerde kendiliğinden tam istihdama geleceği düşüncesini yıkmış ve Keynesyen istihdam teorisi olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda Keynesyen yaklaşım, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke fark etmeksizin bugün dahi yaşadığımız işsizlik sorununun aslında her dönem sıklıkla karşılaşılabileceğimizi vurgulayarak hükümetlerin ekonomilerde aktif bir rol oynayarak işsizliği daha kontrol edilebilir seviyelerde tutulmasını savunmaktadır. Bu bakış açısı uzun bir süre birçok ülkede kabul görmüş ve etkili sonuçlar elde edilmiştir. Lakin zaman içerisinde yaşanan farklı ekonomik problemler bu görüşün de yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Ülkemizde de 1980 döneminin devamında işsizliğe çözüm arayışları içerisinde yoğun olarak özel girişimler ve devletin bu konuda bir adım geride durduğu aktif istihdam politikaları izlenmiştir. Fakat ne yazık ki bunlar da kalıcı bir çözüm için yeterli olamamıştır. Geçmişten günümüze işsizliği kontrol altına almayı amaçlayan politikalar değerlendirildiğinde temelde bir istihdam sağlama sorununun yattığı düşünülmektedir. Bu durum çalışma sonuçları da göz önüne alındığında gerek iller gerekse bölgeler bazında farklı sebeplerle olsa da işsizlik sorununun varlığı ciddi oranda görülmektedir. Örneğin illerin kümelenme yapısındaki dengesizliği ülkenin doğusunu ele alarak düşünecek olursak, kimi zaman illerde nüfus artışının hızlı olmasına bağlı olarak genç nüfusun fazla olması ve göç olgusuna dayanırken kimi zaman da mesleki eğitim ve iş gücünün dengesiz bir yapı izlemesi, kalifiye elemanların bulunamaması, istihdam olanaklarının eksikliği, kayıt dışı istihdam ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayamama gibi artırılması çok muhtemel sebeplere dayanmaktadır. Bu bağlamda, bölgeler arasındaki bu işsizlik olgusunun dengesiz dağılımı, ülkenin belirli noktalarının sanayi, ticaret ve turizm açısından yüksek gelişmişlik göstermesi göz önüne alındığında, bu durumu daha eşit bir hale getirmek için ülke genelinde tek bir politika uygulamak yerine bölgelerin özgün yapılarına ve bölgesel sebeplere göre uygulanabilecek farklı alanlarda ve farklı etki gücüne sahip politikalar ile bu dengesizliğin en aza indirilerek işsiz bireylere yeni istihdam alanlarının açılmasının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Akçagün, P. (2015). *Spatial Econometric Analysis of Regional Growth and Employment Convergence in Turkey*. (Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akcan, A. T. (2016). *1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Politikaların İşsizlik Üzerine Etkileri ve İşsizliğin Belirleyicileri Üzerine Ampirik Analiz*. (Doktora Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alabaş, A. (2007). *Uzun Süreli İşsizler ve Uzun Süreli İşsizliği Azaltmada İşkur ’ un Önemi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Altunöz, U. (2013). *Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi için TR-ABD Örneği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Anselin, L. (1988). *Spatial Econometrics Methods and Models*. Kluwer: The Netherlands.
- Anselin, L. (1992). *Spatial Data Analysis with GIS: An Introduction to Application in the Social Sciences*. National Center for Geographic Information and Analysis, University of California, Santa Barbara, Technical Report92/10.
- Anselin, L. (1995). Local Indicators of Spatial Association—LISA. *Geographical Analysis*, 27(2), 93–115. doi:10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x
- Anselin, L. (1999). *Spatial Econometrics*. Texas: Bruton Center.
- Anselin, L. (2001). Spatial Econometrics. B. H. Edited by Baltagi (Ed.), *A Companion to Theoretical Econometrics* içinde (ss. 310–330). Copyright © 2001, 2003 by Blackwell Publishing Ltd.
- Anselin, L. (2007). Spatial Econometrics in RSUE: Retrospect and Prospect. *Regional Science and Urban Economics*, 37, 450–456.
- Anselin, L. ve K.Bera, A. (1998). Spatial Dependence in linear Regression Models with an Introduction to Spatial Econometrics. *Handbook of Applied Economic Statistics* içinde (ss. 237–289). Ed.by A.Ulah, D. Giles New York , Marcel Dekker.

- Anselin, L. ve Kelejian, H. H. (1997). Testing for Spatial Error Autocorrelation in the Presence of Endogenous Regressors. *International Regional Science Review*, 20(1-2), 153-182.
- Anselin, L., Sridharan, S. ve Gholstan, S. (2007). Using Exploratory Spatial Data Analysis to Leverage Social Indicator Databases: The Discover of Interesting p Patterns. *Social Indicators Research*, 82, 287-309. doi:10.1007/s11205-006-9034-x
- Antosik, L. ve Ivashina, N. (2019). Modeling of Spatial Dependence in the Migration Flows of Graduates of the Higher Education Institutions of the Russian Federation. *Applied Econometrics*, 54, 70-89. doi:10.24411/1993-7601-2019-10004
- Aral, N. (2016). *Türkiye’de İşsizliğin Mekansal Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aral, N. ve Aytaç, M. (2018). Türkiye’de İşsizliğin Mekânsal Analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13(49), 1-20. doi:10.14783/maruoneri.vi.364680
- Arbia, G. (2006). *Spatial Econometrics: Statistical Foundations And Applications to Regional Convergence*. Berlin: Springer-Verlag.
- Ardıç, K. ve Aydın, Y. (2011). *İktisat Okulları ve Emek Piyasaları* (Derin Yay.). İstanbul.
- Ataman, B. C. (1996). Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01), 53-69.
- Ataman, B. C. (1998). İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53(1-2), 59-72.
- Ay, S. (2012). Türkiye’ de İşsizliğin Nedenleri : İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 19(2), 321-341.
- Aydın, N. (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(32), 119-134.
- Ayhan, F. (2008). *İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine*

Yönelik Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bahar, O. ve Korkmaz Bingöl, F. (2010). Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 43–61.

Bakkal, H. (2013). *Seçilmiş Dinamikler Bağlamında Türkiye’de İşsizlik (1980-2012)*. (Doktora Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baktemur, F. İ. (2016). *Spatial (Mekansal) Ekonometrik Modeller: Yöntem ve Uygulama.* file:///Users/andreataquez/Downloads/guia-plan-de-mejora-institucional.pdf%0Ahttp://salud.tabasco.gob.mx/content/revista%0Ahttp://www.revistaalad.com/pdfs/Guias_ALAD_11_Nov_2013.pdf%0Ahttp://dx.doi.org/10.15446/revfacmed.v66n3.60060.%0Ahttp://www.cenetec. adresinden erişildi.

Baktemur, F. İ. ve Özmen, M. (2017). Gelişmiş AB Ülkeleri için İşsizlik Yakınsamasının Mekansal Ekonometrik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(626), 33–42.

Bayraktar, S. (2014). *Kamu Büyüklüğü ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi : Türkiye.* (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayraktar, S. ve İncekara, A. (2013). Türkiye ’ nin Genç İşsizlik Profili. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(1), 15–38.

Bayraktutan, Y. (2010). Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(3–4), 183–214.

Bekiroğlu, C. (2010). *Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Biçerli, K. (2019). *Çalışma Ekonomisi*. Beta Yayınevi.

Bilgili, Y. (2011). *Karşılaştırılmalı İktisat Okulları* (5. Baskı.). İstanbul: İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtım.

Bloom, D. E. ve Freeman, R. B. (1986). The Effects of Rapid Population Growth on Labor Supply and Employment in Developing. *Population and Development*

Review, 12(3), 381–414.

Bocutoğlu, E. (2012). *Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. Ankara: Murathan Yayınevi.

Bölükbaşı, M. (2019). Para ve Maliye Politikalarının İşgücüne Katılımı İlişkisi: Türkiye İçin Bir Araştırma. *Geleceğin Dünyasında Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar* içinde (ss. 243–257). Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Boratav, K. (2014). *Türkiye İktisat Tarihi* (19. Baskı.). Ankara: İmge Kitabevi.

Bozdağlıoğlu Uyar, Y. (2008). Türkiye’de işsizliğin özellikleri ve işsizlikle mücadele politikaları. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 45–65.

Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*. Ankara: ILO Publications.

Burridge, P. (1980). On the Cliff-Ord Test for Spatial Correlation. *Journal of Royal Statistical Society, Series B42*, 107–8.

Büyükakın, T. (2007). Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi? *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 22–36.

Büyükkılıç, D., Arpacıoğlu, H. ve Artar, A. (1990). *İmalat sanayinde İller ve Bölgeler Düzeyinde Verimlilik ve Karşılaştırma*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.

Çağlar, A., Kumaş, H. ve Morali, T. (2015). Türkiye ’ de İşsizlerin İş Arama Süresini Belirleyen Faktörler : 2007-2013 Dönemi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(1), 68–103.

Çakmak, F. (2021). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi).Denizli: Pemukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 284–308.

Çapar Diriöz, S. (2012). *İstihdam Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarının Rolü*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Kalkınma Bakanlığı. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

- Çençin, U. (2019). *Küreselleşmenin İşsizlik Üzerindeki Etkileri : Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, D. (2012). *Exports and clusters: A spatial econometric analysis on Ankara and İstanbul OİZS*. (Doktora Tezi). Ankara: Middle East Technical University The Graduate School of Social Sciences.
- Chamberlain, N. W. (1965). *The Labor Sector, An Introduction to Labor in the American Economy*. McGraw-Hill Book Inc.
- Çifçi, R. (2016). *Türkiye’de Bölgesel İşsizlik Yakınsaması: Mekansal Bir Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cliff, A. ve Ord, J. K. (1981). *Spatial Processes: Models and Applications*. London: Pion.
- Coughlin, C., Garrett, T. ve Murillo, R. H. (2006). *Spatial Dependence in Models of state Fiscal Policy Convergence*. doi:<https://doi.org/10.20955/wp.2006.001>
- Cracolici, M. F., Cuffaro, M. ve Nijkamp, P. (2007). A Spatial Analysis On Italian Unemployment Differences. *Statistical Methods and Applications volume*, (18), 275–291. doi:10.1007/s10260-007-0087-z.
- Dall’erba, S. (2005). Distribution of Regional Income and Regional Funds in Europe 1989–1999: An Exploratory Spatial Data Analysis. *The Annals of Regional Science*, 39(1), 121–148.
- Darmofal, D. (2006). Spatial Econometrics and Political Science. *Society for Political Methodology Working Paper*.
- Demir, O. ve Yayar, R. (2020). *Ekonomik Göstergeler ve Yorumları*. Seçkin Yayınları.
- Demirci, R., Arıkan, R. ve Erdoğan, B. (2001). *Genel Ekonomi Makro-Mikro* (Ankara: Ga.).
- Demirhan, O. (2015). *İşsizlikle Mücadelede Sosyal Güvenlik Uygulamaları : Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Díaz, A. M. (2015). Spatial Unemployment Differentials in Colombia. *Desarrollo y*

Sociedad, (76), 123–163.

Dinler, Z. (2011). *İktisada Giriş* (17. Basım,.). Ekin Kitabevi Yayınları.

Dinler, Z. (2020). *Bölgesel İktisat* (11. Basım.). Bursa: Ekin Yayınevi.

Dow, J. C. R. ve Dicks-Meraux, L. (1958). The Excess Demand for Labor: A Study of Conditions in Great Britain, 1946-1956. *Oxford Economic Papers*, 10(1), 1–33.

DPT. (2007). 9. *Kalkınma Planı, İşgücü Piyasası, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. T.C.Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı.

Dubrovskaya, J. V ve Kozonogova, E. V. (2021). The Impact of Digitalization on the Demand for Labor in the Context of Working Specialties: Spatial Analysis. *St Petersburg University Journal of Economic Studies*, 37(3), 395–412. doi:https://doi.org/10.21638/spbu05.2021.302

Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye* (21. Basım.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M. (2019). *Türkiye Ekonomisi* (4. Basım.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Elhorst, J. P. (2014). *Spatial Econometrics From Cross-Sectional Data to Spatial Panels*. Springer Briefs in Regional Science.

Elhorst, J. Paul. (2003). The Mystery of Regional Unemployment Differentials: Theoretical and Empirical Explanations. *Journal of Economic Surveys*, 17(5), 709–748.

Elveren, H. (2018). *Türkiye’de İşsizlik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yıllara Göre Süre Modelleriyle Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Eroğlu, İ., Demirel, B. ve Dağlaroğlu, T. (2018). *Para-Kredi ve Kur Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Ersel, B. (1999). *Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası* (İstanbul Ü.).

Eser, R. ve Kırer Silva Lecuna, H. (2017). Mekansal İktisat ve Mekansal Kompleksite Üzerine Bir Değerlendirme Mekan Kavramı ve Mekansal İktisat. *Yıldız Social Science Review*, 3(2), 137–156.

Eyüboğlu, D. (2003). *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*. Ankara: Milli

Prodüktivite Merkezi Yayınları.

- Fischer, M. ve Wang, J. (2011). *Spatial Data Analysis: Models, Methods and Techniques*. Springer Science & Business Media.
- Geary, R. (1954). The Contiguity Ratio and Statistical Mapping. *The Incorporated Statistician*, 5(3), 115–145.
- Germir, H. N. (2012). *Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği* (1. Basım.). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Getis, A. (2010). Spatial Autocorrelation. I. M. M. Fischer ve A. G. (Eds.) (Ed.), *Handbook of Applied Spatial Analysis Software Tools, Methods and Applications* içinde (ss. 255–278). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Getis, Arthur. (2008). A History of The Concept of Spatial Autocorrelation: A Geographer’s Perspective. *Geographical Analysis*, 40(3), 297–309.
- Göker, Z. ve Kutlu, D. (2013). Tam İstihdam Sağlanmasında Maliye politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri. *Akdeniz İ. İ B.F. Dergisi*, (26), 103–119.
- Göktaş Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (2), 63–76.
- Görgün, S. (1981). Atatürk Dönemi Maliye Politikası (1923-1938) (ss. 65–85). İstanbul: Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri.
- Graff, T., Florax, R. J. ve Nijkamp, P. (2001). A General Misspecification Test for Spatial Regression Models: Dependence, Heterogeneity and Nonlinearity. *Journal of Regional Science*, 41(2), 255–276.
- Greenwald, B. ve Stiglitz, J. (1993). New and Old Keynesians. *Journal of Economic Perspectives*, 7(1).
- Güçlü, M. (2017). Regional Unemployment Disparities in Turkey. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, (2), 94–108.
- Gül, T. G. (2014). Türkiye için İstihdamın Belirleyicileri: İBBS-2 Bölge Düzeyi, Mekânsal Analiz Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari*

Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(1), 105–135.

Gumprecht, D. (2005). *Spatial Methods in Econometrics: An application to R&D spillovers*.

Gündoğan, N. ve Biçerli, K. (2003). *Çalışma Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Güneş, F. D. (2019). *İşsizlik ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Bandırma: Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güney, A. (2009). İşsizlik, nedenleri, sonuçları ve mücadele yöntemleri. *Kamu-İş*, 10(4), 135–159.

Gürel Günel, G. ve Günel, A. (2016). Avrupa Birliği Beşinci Genişleme Sürecinde İşsizlik Oranlarının Belirleyicileri: Mekansal Ekonometri Analizi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 237–252.

Gürsel, S. ve Ulusoy, V. (1999). *Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam* (1. Baskı.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Güzel, S. ve Çetin, I. (2018). Gelişmiş ve Yükselen Ekonomilerde Kamu Borcu ve GSYİH: Mekansal Ekonometri Yaklaşımı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 335–348.

Işığışok, Ö. (2014). *İstihdam ve İşsizlik*. Dora Yayınevi, Bursa.

Kapar, R. (2005). *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.

Kara Öztürk, E. (2015). *Ekonomik Kriz ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2001-2013)*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaalp, H. S. ve Erdal, F. (2009). Türkiye’de İller ve Bölgeler Arasında Gelir Farklılıkları: Bir Sigma Yakınsama Analizi. *International Davraz Congress, Social and Economic Issues Shaping The World’s Future: New Global Dialog, Süleyman Demirel University, 24-27 September içinde*.

Karaalp Orhan, H. S. ve Gülel, F. E. (2016). Regional Unemployment in Turkey : A Spatial Panel Data Analysis. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, (2), 47–67.

Karluk, S. R. (2007). *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm* (11.Baskı.). İstanbul:

Beta Yayınları.

- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1921-2001) Ekonomi Politik Açından Bir İrdeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2012). 2008 Küresel Krizi: Nedenleri, Etik İlkeleri ve İktisat Eğitimi. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, (98), 1–22.
- Kelejian, H. ve Robinson, D. (1992). Spatial Autocorrelation: A New Computationally Simple Test with an Application to Per Capita Country Police Expenditures. *Regional Science and Urban Economics*, (22), 317–331.
- Keskin, H. İ. ve Aksoy, E. (2019). OECD ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Artışı ve İşgücüne Katılım Arasındaki İlişki : Panel Eşbütünleşme Analizi Relationship between Income Growth and Labor Force Participation in OECD and Emerging Countries : Panel Cointegration Analysis. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 1–20. doi:10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.02.1077
- Keynes, J. M. (2018). *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Published.). Cambridge, Cambridgeshire. doi:10.1007/978-3-319-70344-2
- Koç, P. (2021). Endüstriyel Dijitalleşme ve İşsizlik İlişkisini Belirlemede Mekânsal Faktörlerin Rolü. *Turkish Studies - Economy*, 16(1), 387–398. doi:10.47644/TurkishStudies.47789
- Kocaoğlu, M. (1997). *Sosyal Politika*. TÜHİS Yayını.
- Kol, E. N. ve Karaçor, Z. (2012). 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri. *Maliye Dergisi*, (162), 379–395.
- Koray, M. (2000). *Sosyal Politika* (Ezgi Kitab.). Bursa.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika* (3.Basım.). Akara: İmge Kitabevi.
- LeSage, J. (2008). *An Introduction to Spatial Econometrics*. Revue d'économie industrielle. doi:10.4000/rei.3887
- LeSage, J. P. (1998). *Spatial Econometrics*. Toledo: University of Toledo.
- LeSage, James. (1999). *The Theory and Practice of Spatial Econometrics*. Florida: Chapman and Hall.

- LeSage, James ve Pace, R. K. (2009). *Introduction to Spatial Econometrics*. Florida: Chapman and Hall.
- Lucas, R. (1972) Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory*, 4, 103-124.
- López-Bazo, E., Barrio, T. del ve Artis, M. (2002). The Regional Distribution Of Spanish Unemployment: A Spatial Analysis. *Papers in Regional Science*, 81, 365–389.
- Lordoğlu, K. ve Özkaplan, N. (2005). *Çalışma İktisadı* (İstanbul:).
- Lordoğlu, K. ve Törüner, M. (1991). *Çalışma Ekonomisi* (1. Baskı.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Mahiroğulları, A. ve Korkmaz, A. (2018). *Emek Piyasası Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Mankiw, N. G. (2010). *Makroekonomi*. (Ö. F. Çeviri Editörü: Çolak, Ed.) (1.Basım.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Manski, C. (1993). Identification of Endogenous Social Effects: The Reflection Problem. *The Review of Economic Studies*, 60(3), 531–542.
- Mitchell, W. ve Bill, A. (2004). Spatial Dependence in Regional Unemployment in Australia No. 04-11, Australia: Centre of Full Employment and Equity The University of Newcastle. *Working Paper*, 04(11), 1–28.
- Moran, P. (1948). The Interpretation of Statistical Maps. *Journal of the Royal Statistical Society, Series B*, 10(2), 243–251.
- Moran, P. A. (1950). A Test for the Serial Independence of Residuals. *Biometrika*, 37(1/2), 178–181.
- Mutlu, S. (1992). Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye’de Durum. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(3), 93–129.
- Niebuhr, A. (2003). Spatial Interaction and Regional Unemployment in Europe. *European Journal of Spatial Development*, (5), 1–26.
- Onur, S. (2012). İşsizlik Histerisi Üzerine: Türkiye Deneyimi (1992- 2009). *Akademik Bakış Dergisi*, (6), 1–17.

- Ord, K. (1975). Estimation Methods for Models of Spatial Interaction. *Journal of The American Statistical Association*, 70(120).
- Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2006). *İktisada Giriş* (2. Basım.). İstanbul: Avcı Ofset.
- Otobe, N. (2011). Global Economic Crisis, Gender and Employment: The Impact and Policy Response. *ILO, Employment Working Paper*, (74), 1–50.
- Özbek, Ö. (2020). *Türkiye'deki İstihdam Sorunu Ve İşsizlik: Tekirdağ İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Özdemir, S., Ersöz, H. Y. ve Sarioğlu, İ. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Desteklenmesi*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Öztürk, S. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, (94), 1–20.
- Öztürk, Y. (2020). *Enflasyon Ve İşsizlik Sarmalında Türkiye*. (Yüksek Lisans Tezi). Bandırma: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paelinck, J. ve Klaassen, L. (1979). *Spatial Econometrics*. Saxon House, Farnborough.
- Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler 2*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *Makro Ekonomi Teori ve Politika* (5. Baskı.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2002). *Modern Emek ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A. ve Tomaney, J. (2016). *Local and Regional Development*. London- Routledge.
- Pissarides, C. ve Wadsworth, J. (1989). Unemployment and Interregional Mobility of Labour. *Economic Journal*, 99(73), 739–755.
- Romer, D. (1993). The New Keynesian Synthesis. *Journal of Economic Perspectives*, (7), 79–90.
- Rusche, K. (2009). Quality of Life in the Regions: An Exploratory Spatial Data Analysis for West German Labor Markets. *Review of Regional Research*, 30(1),

1–22. doi:10.1007/s10037-009-0042-6

- Şahin, H. (2011). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu* (11. Basım.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Saxton, C. J. (2000). Investment in Education: Private and Public Returns. *Joint Economic Committee United States Congress* içinde .
<https://ideas.repec.org/p/wvu/wpaper/16-05.html> adresinden erişildi.
- Şeker, Y. E. (2019). *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmada Mekansallığın Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Serter, N. (1993). *Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme*. İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- Simon, J. C. (1988). Frictional Unemployment and the Role of Industrial Diversity. *The Quarterly Journal of Economics*, 103(4), 715–128.
- Snowdon, B. ve R.Vane, H. (2005). *Modern Makro Ekonomi, Temelleri, Gelişimi ve Bugünü* (1. Basım.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Snower, D. J. (2001). Insiders versus Outsiders. *Journal of Economic Perspectives*, (15), 165–188.
- Sönmez, M. (1998). *Bölgesel Eşitsizlik-Türkiye’de Doğu-Batı Uçurumu* (Birinci Ba.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sungur, M. (2019). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sungur, O. (2016). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi : *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9, 243–270.
- Sweezy, A. ve Owens, A. (1974). The Impact of Population Growth on Employment. *The American Economic Review*, 64(2), 45–50.
- Tatlı, S. (2016). *Mekansal Ekonometrik Modeller ve Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekgün, B. (2017). *Phillips Eğrisinin Panel ARDL Analizi: Türkiye’de Bölgeler Arası*

- Bir Uygulama.* (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tobler, W. R. (1970). A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region. *Economic Geography*, 46(1), 234–240.
- Topçu, Ç. ve Koç, S. (2017). İşsizlik İle Kayıt Dışı İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. S. Koç, A. Orhan ve M. Ç. Gözen (Ed.), *Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomi* içinde (ss. 123–140). İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Tunay, K. B. (2007). *Makro Ekonomi: Teori ve Politika* (Arıkan Bas.). İstanbul.
- Tunca, H. ve Gulel, F. E. (2019). Youth Unemployment and Crime : an Empirical Investigation for Turkey. *Managerial Economics*, 20(1), 27–42. doi:10.7494/manage.2019.20.1.27
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 56–80.
- TÜSİAD. (2004). *Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*. İstanbul.
- TÜSİAD, T. S. ve İ. D. (1995). *21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler*. Ankara: TÜSİAD Yayın No:95.
- Tuzcu, S. E. (2016). Mekânsal Ekonometri ve Sosyal Bilimlerde Kullanım Alanları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 401–436.
- Uğurlu Yazıcı, H. (2018). *Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1960-2015)*. (Yüksek Lisans Tezi). Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülgen, G. (2012). *İktisat Bilimine Giriş* (5.Basım.). İstanbul: Der Yayınları.
- Ülgener, S. (1991). *Milli Gelir, İstihdam, İktisadi Büyüme* (7. Basım.). İstanbul: Der Yayınevi.
- Uluatam, Ö. (1987). *Makro İktisat*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Ünsal, E. (2000). *Makro İktisat* (Genişletil.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Uyar Bozdağlıoğlu, Y. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele

- Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 45–65.
- Uzay, N. (2005). *Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Villaverde, J. ve Maza, A. (2021). The Role of Spillovers in Okun ' s Law : Empirical Evidence From Spain. *Panoeconomicus*, 68(4), 507–530.
- Ward, M. D. ve Gleditsch, K. (2008). *Spatial Regression Models*. London:SAGE.
- Whittle, P. (1954). On stationary process in the plane. *Biometrika*, (41), 434–449.
- Yıldırım, D. (2021). Balkan Ülkelerine Ait İşsizliğin Mekânsal Panel Ekonometri Yaklaşımı İle Analizi. *Balkan Journal of Social Sciences*, 10(19), 26–35.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2016). *Makro ekonomi* (13. Basım.). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılğör, M. (2019). *GeoDa, ArcGIS, MATLAB Uygulamalı Mekansal Ekonometri Mekansal Yatay Kesit ve Mekasal Panel Veri Modelleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yılmaz, A. S. ve Çetin, B. N. (2007). Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, (1), 15–27.
- Yılmaz, Ö. (2010). Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1–2), 1–19.
- Yılmaz Uçan, A. (2017). *Türkiye ' de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi : 1990- 2015 Dönemi Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüceol, H. M. (2007). Türkiye’de Bölgesel İşgücü Hareketleri, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma. *“İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(1), 108–125.
- Yüksel, C. (2013). *Yapısalcı İktisat ve Mali Uyum*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Zeren, F. (2010). Mekânsal Etkileşim Analizi. *Ekonometri ve İstatistik*, (12), 18–39.

Zeren, F. (2011). *Mekansal Ekonometri ve Mekansal Panel Ekonometri Yaklaşımları: AB Üye Ülkeleri için Gelir Yakınsama Hipotezi Üzerine Bir Uygulama*. (Doktora Tezi).İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

